

MATURA 2017

ergo sum

ŚREDNOIWIECZE

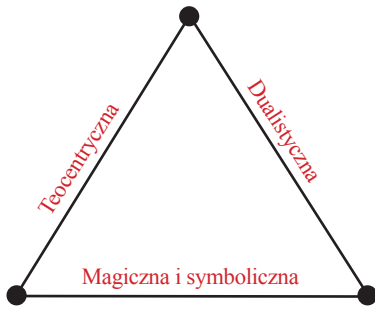
5

MATURA USTNA

MATURA PISEMNA

ŚREDNIOWIECZE – MAPA MYŚLI

CECHY EPOKI

- Teocentryzm
- Uniwersalizm
- Anonimowość
- Dualizm świata
- Scholastyka

Teocentryzm

- Na szczycie wartości plasuje się Bóg.
- Bóg w centrum – jako najwyższa władza, najwyższa wartość, ośrodek wszelkich działań.

Dualizm

- Świat jest podwójny, wartości rozkładają się biegunowo. Nie ma barw pośrednich.
- dobro – zło
 - byt duchowy – byt ziemski
 - niebo – piekło
 - nagroda – kara
 - cnota – grzech
 - jasność – ciemność

Magia i symbolika

- Zamiłowanie do liczb, znaków i symboli.
- Używa się talizmanów, zaklęć i sztuk magicznych.
- **Mistycyzm epoki**; wiara w możliwość w kontakcie z Bogiem.

SYMBOLE – ZNAKI

- **KRZYŻ** – znak teocentrycznego światopoglądu, religijności, wielkiego wpływu Kościoła na politykę.
- **MIECZ** – pierwszorzędne znaczenie stanu rycerskiego; średniowiecze epoką wojen.
- **TIARA** – potrójna korona papieża, to znak władzy duchownej – podległości Europy Watykanowi.
- **KORONA** – symbol władzy świeckiej; ustrojem politycznym państw tego okresu jest monarchia, na której czele stoi król lub cesarz.

EUROPA BYŁA WÓWCZAS

OWŁADNIĘTA OBSESJĄ ŚMIERCI

W późnym średniowieczu modny stał się w sztuce i literaturze motyw **danse macabre**, czyli obłędnego tańca śmierci, która powołuje wszystkie stany.

RELIGIJNA, WALECZNA, ROZRYWKOWA

Cechy te – jak się okazuje – nie muszą się wykluczać. Być może najwięcej wątpliwości wzbudza ludyczny (zabawowy) wymiar epoki. A jednak! Dowodem – turnieje rycerskie, miłośna liryka trubadurów oraz obecność błaznów, muzykantów, działalność wędrownych aktorów.

SILNE ZHIERARCHIZOWANA

Struktura społeczeństwa średniowiecznego (feudalnego) – to system lenny, czyli łańcuch lenników i wasali, a także podział na stany: szlachecki, duchowny, mieszczański, chłopski.

FILOZOFIA

ŚWIĘTY AUGUSTYN

Biskup Hippony dokonał adaptacji idei Platona i Plotyna do wymogów chrześcijaństwa – Plotynowski Absolut zastąpił Bogiem. Głosił, że wiarę można uzyskać jedynie przez nagłe oświecenie (iluminację), dzięki łasce Bożej.

ŚWIĘTY TOMASZ

Zadaptował do potrzeb chrześcijaństwa doktrynę Arystotelesa. Podobnie jak filozof grecki głosił harmonijność i hierarchiczność świata doskonale urządzonego przez Boga. Twierdził, że wiarę można zyskać na drodze rozumowej – przedstawił pięć rozumowych dowodów na istnienie Boga.

ŚWIĘTY FRANCISZEK

Głosi ideał łagodności i życiowej radości. Twierdzi, że w każdej ziemskiej rzeczy można dostrzec przejawy Boga, w związku z czym należy zadowalać się i cieszyć małym.

Ascetyzm

To nie tyle filozofia, ile postawa życiowa. Zakłada, że jedynym celem życia na ziemi jest zbliżenie się do Boga. W związku z tym należy zabić w sobie wszystko, co ziemskie i cielesne, i poddawać się rozmaitym umartwieniom.

LUdzie – SYMBOLE

Karol Wielki (742–814)

Pochodzący z dynastii Karolingów król Franków, który stał się symbolem potężnego, wielkiego władcy – właśnie od jego imienia pochodzi nie tylko polskie słowo „król”. Stworzył wielkie państwo, powiększając znacznie jego powierzchnię, zwłaszcza na wschodzie i południu, a także umacniając jego polityczną i religijną jedność. Karol Wielki dbał o uporządkowanie prawodawstwa. Opiekował się także nauką i kulturą. Okres jego rządów nazywa się nawet renesansem karolińskim.

Joanna d’Arc (ok. 1412–1431)

Córka ubogiego chłopca, która zaczęła „słyszeć wewnętrzne głosy”, dziś bohaterka narodowa Francji. Jej pojawienie się zmieniło losy wojny stuletniej: dziewczyna na czele niewielkiej armii uwolniła w 1429 roku Orléans – stąd jej przydomek Dziewica Orleańska – a później nakłoniła Karola VIII do koronacji. Wydana Anglikom została oskarżona o czary (za... chodzenie w męskim ubraniu) i spalona na stosie. W 1920 roku kanonizowana.

TENDENCJE, MOTYWY, TEMATY

Franciszkanizm – często pojawia się w literaturze późniejszej, np. w poezji Staffa, Kasprowicza, a współcześnie księdza Jana Twardowskiego. Pamiętaj, że św. Franciszek jest patronem ekologów!

Poezja prowansalska – poezja miłosna tworzona w XI– XIII w. przez wędrownych śpiewaków (trubadurów). Narodziła się na południu Francji – tworzona była w języku zwanym prowansalskim. Poezja prowansalska mówiła przede wszystkim o miłości, była pełna wdzięku i „dworności”: poeta opiewał piękno i cnoty damy. Za sprawą poetów włoskich (m.in. Petrarci) ten wzorzec liryki miłosnej rozpowszechnił się w poezji europejskiej.

Biblia pauperum (z łac. Biblia ubogich) – służyła ubogim duchem, czyli analfabetom, jako namiastka *Pisma Świętego*; tekst ograniczano w niej do minimum, zamiast słów były obrazki.

Deesis – motyw plastyczny wywodzący się z kultury bizantyjskiej; przedstawia trzy postacie: w centrum Chrystusa – Sędziego, po jego bokach Jana Chrzciciela i Matkę Boską ukazanych w tzw. pozach wstawienniczych, np. na klęczkach (są pośrednikami między Bogiem a ludźmi).

Pieta – dzieło pokazujące Matkę Boską trzymającą na kolanach zwłoki Chrystusa.

Stabat Mater Dolorosa... (*Stała Matka Bolesciwa...*) – tak brzmi początek znanej pieśni Jacopona da Todi z XIII w., mówiącej o Maryi stojącej pod krzyżem; utwór stał się inspiracją dla wielu średniowiecznych (i nie tylko) dzieł literackich, plastycznych, muzycznych.

Danse macabre – taniec śmierci. To charakterystyczny motyw sztuki i literatury późnego średniowiecza. Malowali go artyści, opiewali pisarze. Śmierć zaprasza do tańca wszystkich od królów po kmiotków, zrównuje stany, nasmiewa się z ziemskich wartości. Początkowo postać śmierci pokazywano jako rozkładającą się zwłoki, potem jako szkielec z kosą w rękach. Motyw utrwalano na malowidłach ściennych. Jest to jedna z najtrwalszych antropomorfizacji (upostaciowań) średniowiecza. Podstawową cechą śmierci w średniowiecznym ujęciu jest jej egalitaryzm, czyli fakt, iż zrównuje stany i dotyczy wszystkich bez względu na majątek, płeć, urodę. Villon obrazowo przedstawia przemijanie, przez słynną metaforę śniegu i refleksję nad znikającą z wiekiem urodą kobiet.

DZIEŁA EPICKIE ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPY

Epos rycerski:

- *Pieśń o Rolandzie* (cykl karoliński)
- *Pieśń o Cydzie*
- Cykl arturiański (*O królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu*)
- *Słowo o wyprawie Igora*
- *Dzieje Tristana i Izoldy*

Poemat:

- *Powieść o Róży*
- *Wielki testament Villona*

Hagiografia:

- Żywoty świętych zebrane w dziele pt. *Złota legenda* Jakuba da Voragine

Opowieść ramowa:

- *Opowieści kanterberyjskie* Chaucera

WAŻNY BOHATER

Everyman, czyli człowiek-każdy, reprezentant wszystkich ludzi. Bohater popularnego moralitetu. Everyman spotykał na swojej drodze alegorie – uosobione cnoty lub grzechy, na przykład Czystość, Męstwo, Chciwość. Alegorie toczyły spór o duszę człowieka, zaś droga Everymana symbolizowała uniwersalny los ludzki. Pozostał symbolem człowieka – każdego na zawsze.

DWA STYLE W ARCHITEKTURZE

ROMAŃSKI

Symbol wczesnego średniowiecza i panującego wówczas stylu romańskiego. Ciężka, warowna, bardziej przeznaczona do obrony niż do modlitwy. We wnętrzach budowli romańskich panuje półmrok. Niewiele elementów o charakterze zdobniczym – kolumny, płaskorzeźby, bogato dekorowane są jedynie portale.

Nazwa od łacińskiego *romanus*, czyli rzymski, styl ten bowiem rozwinął się na terenach należących wcześniej do Cesarstwa Rzymskiego.

GOTYCKI

Styl osiągnął świetność w XIII wieku, zaś trwał w XIV i XV. Katedry gotyckie cechują smukłe linie budowli, strzelistość, lekkość: cienkie mury, liczne wieże, ostre łuki, wysokie okna z witrażami – światło wyznacznikiem piękna. Gotycki gmach jest także symbolem filozofii późnego średniowiecza – teocentryzmu, dążenia ku niebu, pochwały Boga. Nazwa: określenie wymyślone przez Giorgia Vasarięgo w XVI wieku i mające charakter negatywny: „gotycki” to typowy dla Gotów – a więc barbarzyński.

TEMATY:

- **miłość**
– dworna miłość
liryka miłosna
- trubadurzy
- truverzy
- skaldowie
- **śmierć**
– danse macabre
- **pareneza**
wzór władcy
- Karol Wielki
- król Artur
- król Marek
- **hagiografia**
– ideał świętego
epika rycerska
- Roland
- Lancelot
- Tristan
- **walka**

GATUNKI LITERACKIE

Dramat

- misteria
- moralitet
- dramat liturgiczny

Liryka

- liryka maryjna
- liryka miłosna (np. prowansalska poezja miłosna)
- wiersz średniowieczny

Epika

- epos rycerski
- gesta
- żywoty świętych
- kroniki
- kazania
- apokryfy

Uwaga!

Praktykowano także gatunki przejęte z antyku:

- pieśń,
- tragedię,
- dialog,
- satyrę,
- gesta (czyny).

ŚREDNIOWIECZE

KRZYŻ I MIECZ – SYMBOLE ŚREDNIOWIECZA

Wiek średni to najdłuższa z epok w dziejach nowożytnej Europy, bo trwająca ponad tysiąc lat. Stąd jej wewnętrzne zróżnicowanie, a zarazem trudność opisania wszystkich zjawisk epoki. Na gruzach cesarstwa rzymskiego tworzyły się nowe państwa. W Europie zapanował ustrój feudalny, a chrześcijaństwo zdominowało sposób myślenia ludzi tych czasów. Twórcami kultury tego okresu są dwa stany: duchowieństwo i rycerstwo, dlatego za jej główne symbole można uznać krzyż i miecz. Ważne dla zrozumienia średniowiecza jest pojęcie hierarchii, łączące się z uporządkowaniem, ładem. Używa się go, mówiąc o układach społecznych tej epoki, znaleźć je można w filozofii średniowiecza (w poglądach św. Tomasza), w sztuce i literaturze.

Wiek średni to czasy bardzo burzliwe: wojen, najazdów, migracji. To okres głębokich kontrastów i może pewnej przesady w sposobie ich odczuwania. Dla jednych to okres obcy, bo daleki, dla innych – i chyba tych jest więcej! – fascynujący.

Symbole epoki

- krzyż – teocentryczny światopogląd; wielki wpływ Kościoła na politykę
- miecz – wielkie znaczenie stanu rycerskiego; średniowiecze epoką wojen

Symbole dwóch ówczesnych ośrodków władzy

- tiara, potrójna korona papieża, to znak władzy duchownej;
- korona to symbol władzy świeckiej; ustrojem politycznym państw tego okresu jest monarchia, na której czele stoi król, cesarz, car.

Początek średniowiecza

– przypada na przełom IV i V wieku naszej ery. Często wskazuje się datę 476 – upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego, który zapoczątkowuje epokę wieków średnich, a kończy starożytność.

Za daty „kończące epokę” uznano:

- 1450 – rok, w którym Gutenberg wynalazł druk.
- 1453 – rok upadku Konstantynopola, metropolii Zachodniego Cesarstwa.
- 1492 – rok odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba.

Koniec średniowiecza

– we Włoszech upatruje się już w XIV wieku. Włochy pierwsze dźwignęły się po tragedii epidemii czarnej śmierci (dżumy), która spustoszyła Europę, zaczęły rozwijać się banki, kontrakty ze światem, handel i ożywienie gospodarcze – a co za tym idzie: nowy światopogląd. W historii reszty Europy do średniowiecza wlicza się jeszcze wiek XV.

SKĄD NAZWA?

Pochodzi od łacińskich określeń *media aetas* – „czasy, wieki średnie”, *medium aevum* – „era średnia”. Tak właśnie – jako epokę pośrednią – określano od XVI w. okres pomiędzy doskonałym antykiem i nawiązującym do tegoż antyku renesansem. Utrwalona w XVII w. nazwa wiązała się z niepochebnym sądem o średniowieczu, które długo uważano za okres ciemnoty i upadku, epokę pozabawioną własnej tożsamości. Dzieła średniowieczne doceniono dopiero po wiekach. Były one ważnym źródłem inspiracji w przykład w romantyzmie.

EUROPA U SCHYŁKU XII W.

ANGLIA

Wczesne średniowiecze to epoka najazdów. Po Rzymianach pojawili się, w VIII w., wikingowie. W 1066 r. książę Normandii Wilhelm Zdobywca został królem Anglii po zwycięskiej bitwie pod Hastings. Z czasem Anglia przeobraziła się w wielką monarchię feudalną. Silną władzę królewską ograniczyła wydana przez Jana bez Ziemi Wielka Karta Swobód z 1215 r., a w XIII w. powstał angielski parlament. W 1337 król Anglii Edward III obwołał się także królem Francji – wybuchła wojna stuletnia, która zakończyła się dokładnie po 116 latach, w roku 1453. Wkrótce Anglicy zaczęli sami ze sobą walczyć o własny tron – w 1459 r. wybuchła tzw. wojna Dwóch Róż, między rodami Lancasterów i Yorków.

NIEMCY

Początkiem tego samodzielnego państwa jest rozpad państwa Franków na mocy traktatu z Verdun. Pod mądrymi rządami Niemcy szybko zaczęli odgrywać ważną rolę w Europie – w 962 r. król Otton I został koronowany w Rzymie na cesarza. Późniejsze zapędy terytorialne Niemców znamy m.in. z historii Polski – walczyli z Bolesławem Chrobrym. Władcy tego kraju próbowali także podporządkować sobie papieża – w XI w. doszło do sporu o inwestyturę i cesarz Henryk IV musiał się ugiąć wobec nałożonej na niego klątwy. W następnych wiekach do konfliktu z papieżem doszły wewnętrzne spory w państwie niemieckim, które składało się z wielu księstw. W 1250 r. rozpoczęło się tzw. wielkie bezkrólestwo i czas kryzysu.

FRANCJA

Założyciel państwa Franków Chlodwig, władca z dynastii Merowingów, przyjął chrzest w 496 r., a jego następcy w ciągu kilku wieków uczynili Francję najpotężniejszym państwem wczesnego średniowiecza. Od VIII w. rządili Karolingowie: Karol Młot zatrzymał ekspansję Arabów na północ (bitwa pod

Poitiers w 732 r.), Pepin Mały w 751 r. został koronowany na króla, a Karol Wielki w 800 koronowany na cesarza – odnowienie idei cesarstwa rzymskiego! Gdy umierał ten ostatni, jego władza obejmowała niemal całą Europę Zachodnią. Na mocy traktatu w Verdun z 843 r. monarchia się rozpadła. Późniejsza Francja, którą rządziła m.in. dynastia Kapetyngów, nie odegrała już w średniowieczu tak wielkiej roli: trwały walki o tron i z sąsiadami, miały miejsce próby wzmocnienia władzy królewskiej. Ważne wydarzenia to zwołanie Stanów Generalnych przez Filipa IV Pięknego w roku 1302, a także późniejsza wojna stuletnia toczona z Anglią. Bardzo długo Francuzi ponosili klęski – pod Crécy w 1346 r., pod Azincourt w 1415 – by ostatecznie nie ulec. Wojna zakończyła się w 1453 r.

Karol Wielki (742-814)

Pochodzący z dynastii Karolingów król Franków, który stał się symbolem potężnego, wielkiego władcy – właśnie od jego imienia pochodzi polskie słowo król. Stworzył wielkie państwo, powiększając znacznie jego powierzchnię, zwłaszcza na wschodzie i południu, a także umacniając jego polityczną i religijną jedność. To jego walki z Saracenami w Hiszpanii zostały opisane w *Pieśni o Rolandzie*. Karol Wielki dbał o uporządkowanie prawodawstwa. Opiekował się także nauką i kulturą. Okres jego rządów nazywa się nawet **renesansem karolińskim**.

Joanna d’Arc (ok. 1412-1431)

Córka ubogiego chłopca, która zaczęła „słyszeć wewnętrzne głosy”, dziś bohaterka narodowa Francji. Jej pojawienie się zmieniło losy wojny stuletniej: dziewczyna na czele niewielkiej armii uwolniła w 1429 r. Orlean – stąd jej przydomek Dziewica Orleańska – a później nakłoniła Karola VIII do koronacji. Wydana Anglikom, została oskarżona o czary (za... chodzenie w męskim ubraniu) i spalona na stosie. W 1920 r. kanonizowana.

Karol Wielki

POLSKA

Wczesne średniowiecze to czas rozpadu Słowiańszczyzny i kształtowania się samodzielnych państw. Tak samo było z państwem polskim. Jego symbolicznym początkiem jest przyjęcie chrztu w 966 r., które włączyło nasz kraj do europejskiej wspólnoty religijnej i kulturowej. W średniowiecznej Polsce panują dwie dynastie: Piastów i Jagiellonów. Stolicą najpierw jest Gniezno, a później, od XIV w., Kraków. W ciągu tych wieków Polaków dotyka kryzys rozbicia dzielnicowego, toczą oni liczne wojny – z Niemcami, Rusią, Mongołami, Krzyżakami... To jednocześnie czas rozwoju: powstają język polski i pisana w nim literatura, kształtuje się system feudalny, rozbudowują miasta. Pod koniec średniowiecza Polska zjednoczona z Litwą jest już mocarstwem, a potomkowie Jagiełły zasiadają na wielu europejskich tronach.

FEUDALIZM

zaczął się kształtować jeszcze w państwie Karola Wielkiego, by wkrótce stać się jedynym ustrojem społeczno-politycznym epoki. U jego podstaw leżały własność ziemi oraz specyficzny podział pracy: jedni uprawiali ziemię, inni byli wojownikami; słabsi potrzebowali opieki w niespokojnych czasach.

Na szczycie hierarchii feudalnej stał król – najwyższy senior i właściciel całej ziemi w państwie. To on rozdzielał urzędy, lenna, różnego rodzaju przywileje, a jego obowiązkiem była opieka nad poddanymi. Niżej w hierarchii znajdowali się seniorzy (wielcy lennicy królewscy), zarówno duchowni (np. biskupi, opaci), jak i świeccy (np. hrabiowie, książęta). Mieli oni własnych lenników, którymi się opiekowali i wobec których musieli być lojalni. W zamian za lenno składali królowi przysięgę wierności. Niżej stali wasale niższego rzędu (rycerze) – oni przysięgali wierność seniorowi i w razie potrzeby musieli mu służyć pomocą zbrojną, a czasem także finansową. W razie nielojalności seniora mogli mu wypowiedzieć posłuszeństwo. Jeszcze niżej w społeczeństwie feudalnym znajdowali się mieszczanie i chłopcy – stany właściwie pozbawione praw, za to obciążone największymi ciężarami. Ich przedstawiciele płacili różnego rodzaju daniny i renty panu feudalnemu, dziesięcinę na Kościół itp.

Ważne pojęcia związane z systemem feudalnym

- Lenno – majątek dawany wasalowi przez seniora; także określenie całokształtu stosunków feudalnych.
- Wasal – lennik, który za otrzymane dobra zobowiązywał się do powinności na rzecz seniora.
- Senior – feudalny pan, posiadający wasali.
- Ważne prawo: Wasal mojego wasala nie jest moim wasalem.

Hold lenny

Uniwersalizm średniowiecza

Polega na jedności kulturowej i religijnej średniowiecznej Europy. O jedności tej decydowały

- jedna wiara (chrześcijaństwo),
- jeden ustrój (feudalizm),
- wspólny język (łacina).

Mieszkający w różnych krajach ludzie mają dzięki temu niemal identyczny system wartości. Także literaturę i sztukę łączy wiele podobieństw.

JEDNOŚĆ RELIGIJNA WIEKÓW ŚREDNICH

była czasem utrzymywana na siłę, czego dowodem tragiczny los tzw. katarów i albigensów. Nie straszili piekłem i nie zbierali podatków, nazywano ich dobrymi ludźmi. Przeciwno tym heretykom papież Innocenty III wysłał w 1208 r. do Langwedocji wyprawę krzyżową – prawie trzystu tysiącami ludzi dowodził Szymon z Montfort, nazwany później rzeźnikiem. Katarzy zostali wymordowani, ale wojna trwała długo; na przykład słynną twierdzę w Montsegur krzyżowcy zdobywali prawie rok. Z katarami wiąże się wiele tajemnic i legend dotyczących ukrytych przez nich skarbów, a zwłaszcza świętego Graala.

Podobnie stało się z ruchem społeczno-religijnym zwanym od nazwiska twórcy husytyzmem. Jan Hus domagał się powrotu do prawd wiary zapisanych w *Piśmie Świętym*: mówił o potrzebie równości, odebrania przywilejów i majątków kościelnych, odrzucał też niektóre prawdy wiary, m.in. istnienie czyśćca, a także spowiedź. Za to został potępiony jako heretyk i w czasie soboru w Konstancji spalony na stosie w 1415 r. Krwawo zwalczano też jego zwolenników.

W celu zwalczania heretyków władze kościelne powołały w 1215 r. odrębną instytucję – **Wielką Inkwizycję**. Zasłynęła ona wkrótce z okrucieństwa. Do procesu – i skazania! – wystarczyły podejrzenie czy donos kogoś zawistnego. Stosowano tortury, najczęściej karano śmiercią, na przykład przez spalenie na stosie. W niektórych krajach, choćby w Hiszpanii i Portugalii, Inkwizycja działała aż do połowy XIX w.! Wszystkie te działania Kościoła miały jednak tylko doraźne skutki. Wkrótce nadszedł wiek XVI – czas reformacji – i jedność religijna Europy przestała istnieć.

ZAKONY I KLASZTORY

Teocentryczny światopogląd średniowiecza wyrażał się także przez liczbę zakonników. Nie byli oni jednak ascetami i pustelnikami – życie w klasztorze bywało całkiem dostatnie! Klasztory miały własne majątki ziemskie, często też bogatych opiekunów i fundatorów. Istotą życia zakonnego było coś innego – pragnienie duchowego doskonalenia przez uporządkowane życie, zgodne z regułą. Wstępujący do zakonu nowicjusz składał śluby ubóstwa, czystości, ale też posłuszeństwa. Także w klasztorach widać było społeczną hierarchię, na której szczycie znajdował się opat, a najniżej tzw. bracia świeccy. Ci ostatni pracowali najciężej, choć wszystkim zakonnikom reguła nakazywała unikanie lenistwa. Bardzo ważnym zadaniem mnichów było przepisywanie i gromadzenie ksiąg. W skryptoriach pracowali kopiści, intrologatorzy, iluminatorzy. Powstawanie księgi wymagało naprawdę wielkiego wysiłku, ale dzięki temu wiemy coś więcej o średniowieczu. Oczywiście, inne życie prowadzili ci zakonnicy, którzy, jak franciszkanie, zajmowali się chorymi czy należeli do zakonów rycerskich (walczyli!).

KILKA POWSTAŁYCH WÓWCZAS ZAKONÓW

Benedyktyni

Św. Benedykt (V-VI w.) był autorem najbardziej znanej reguły zakonnej i założycielem klasztoru na Monte Cassino.

Dominikanie

Zakon założony przez św. Dominika Guzmána, zatwierdzony przez papieża w 1216 r. Najślawniejszym dominikaninem był św. Tomasz z Akwinu. Dominikanie przestrzegali indywidualnego ubóstwa, ale ich zakon był jednym z najbogatszych. Zaangażowani w walkę z heretykami, brali udział w pracach Wielkiej Inkwizycji.

Franciszkanie

Zakon założony w 1209 r., zatwierdzony przez papieża w 1223. Franciszkanie dążyli do wprowadzenia w życie ideałów św. Franciszka.

Klaryski

Żeński zakon kontemplacyjny, założony w 1212 r. w Asyżu przez św. Franciszka i św. Klarę Favarone. Papież zatwierdził jego regułę w roku 1263.

Zakony rycerskie

To na przykład templariusze, zakon powstały w 1118 r.; joannici; Zakon Najświętszej Marii Panny, czyli dobrze znani z polskiej historii Krzyżacy.

SZKOLNICTWO

Średniowiecze to epoka analfabetów. Nauki pobierali przede wszystkim przedstawiciele duchowieństwa lub kandydaci do tego stanu oraz członkowie wyższych warstw społeczeństwa. Szkoły wyraźnie podporządkowane były religii, np. uczyli w nich zakonnicy czy księża.

Poziom nauczania był niski. Wykładano siedem przedmiotów zwanych sztukami wyzwolonymi – jako że nie wymagały pracy fizycznej, lecz jedynie umysłowej. Sztuki wyzwolone (*artes liberales*) dzielono na dwa stopnie. Stopień niższy, *trivium* (po łacinie: zbieg trzech dróg), tworzyły gramatyka, retoryka (czyli sztuka przemawiania, przekonywania odbiorcy), dialektyka. Stopień wyższy, *quadrivium* (po łacinie: czterodroże), tworzyły arytmetyka, geometria, muzyka, astronomia. To dyscypliny wymagające już pewnego wtajemniczenia.

Oprócz szkół parafialnych i klasztornych od XII w. zaczęły powstawać uniwersytety, cieszące się wewnętrzną autonomią: w Bolonii i Paryżu (słynna Sorbona). Z czasem będzie ich coraz więcej: Oksford, Cambridge, Padwa, Florencja, Praga, a także Akademia Krakowska (1364 r.). Najważniejszym z wydziałów była oczywiście teologia. Uniwersytety okazały się ważnymi centrami życia umysłowego. Następnym ich działaniem był wzrost liczby ludzi wykształconych, otwartych na nowe idee.

Czy wiesz, że...

program szkolny był wówczas dwustopniowy i zakładał opanowanie siedmiu nauk wyzwolonych.

- Najpierw *trivium*: gramatyka, retoryka, dialektyka.
- Potem *quadrivium*: arytmetyka, geometria, astronomia, muzyka.

Trivium, które sprowadzało się do biegłego opanowania łaciny uważano za podstawę. Dziś pozostał nam w związku z tym przymiotnik trywialny – banalny, pospolity, prosty.

SCHOLASTYKA

Średniowieczna **filozofia szkolna**; łacińskie *scholasticus* znaczy: **szkolny**. Jednym z jej twórców był właśnie św. Tomasz. Próbowano połączyć rozum i wiarę, tzn. podstawowe prawdy – zwłaszcza religijne – udowadniać za pomocą rozumowania. Twórcy scholastyki wykorzystywali przy tym dzieła antycznych filozofów, przede wszystkim zasady logiki Arystotelesa. Typowe dla tej metody filozoficznej było właśnie sięganie do autorytetów, wykorzystywanie gotowych rozwiązań.

Później scholastyka coraz częściej była kojarzona z jałowymi, bezużytecznymi spekulacjami (typu: dlaczego aniołowie, którzy się śnili Jakubowi, schodzili po drabinie, choć przecież mieli skrzydła?). Dziś mianem scholastyki określa się skostniały, schematyczny sposób myślenia.

Oto, z jakich pięciu źródeł św. Tomasz wywodził argumenty na istnienie Boga:

- **Z ruchu** – każdy ruch musi mieć swoją przyczynę; coś, co się porusza, musi być poruszane przez coś innego. Analizując to, „musi się dojść do czegoś pierwszego poruszającego, które przez nikogo nie jest poruszane; a wszyscy rozumieją, że to jest Bóg”.
- **Z przyczyny sprawczej** – w świecie widoczny jest porządek przyczyn sprawczych, a pierwszą z nich jest właśnie Bóg.
- **Z tego, co jest możliwe i co jest konieczne** – nie wszystkie byty są możliwe, ale musi być coś, czego istnienie jest konieczne i „jest przyczyną konieczności dla innych rzeczy” (to Bóg!).
- **Ze stopni, które się w rzeczach znajduje** – w rzeczach może być czegoś „mniej” lub „więcej”. Aby móc to określić, konieczne jest porównanie z ideałem, a jest nim Bóg.
- **Z rządów wszechświata** – pewne rzeczy niemające własnego rozumu działają jednak w sposób celowy, np. strzała wypuszczona przez łucznika. „Istnieje tedy coś rozumnego, przez co wszystkie rzeczy naturalne kierowane są do celu; a to nazywamy Bogiem”.

CECHY I ŚREDNIOWIECZNEJ LITERATURY

Wiek średni nie są wcale, jak długo o nich sądzono, okresem upadku kultury i literatury. Dorobek tej epoki nie jest może najbogatszy, ale musimy pamiętać o dzielących nas wiekach – wiele z dorobku materialnego średniowiecza uległo zniszczeniu bądź zaginęło. Zwłaszcza w przypadku utworów literackich jest to strata niepowetowana. W średniowieczu nie powstawało zbyt dużo tekstów, zazwyczaj zapisywano tylko rzeczy uznawane za naprawdę ważne. Wiele utworów przekazywano ustnie. Tak było np. z miłosnymi pieśniami trubadurów czy tekstami mającymi charakter satyryczny.

DYDAKTYCZNOŚĆ

Celem utworów było w większości wypadków pouczenie odbiorcy, wskazanie mu, jak ma żyć, by otrzymać nagrodę w postaci zbawienia. Wiąże się z tym parenetyczny charakter literatury średniowiecznej (**pareneza** to **wskazówka, rada**), która pokazywała konkretne wzorce osobowe, związane z pełnieniem określonych funkcji społecznych. Najważniejsze z nich to: **rycerz doskonały, dobry władca, święty**.

RĘKOPIŚMIENNOŚĆ

Druk znali już od VIII w. Chińczycy, ale w Europie został wprowadzony przez Jana Gutenberga dopiero po 1450 r. Wcześniej książki, bardzo rzadkie i drogie, powstają w skryptoriach klasztorów. Pisano ręcznie – na pergaminie, później także na papierze, ozdabiano dzieła barwnymi inicjałami i ilustracjami. Jak żmudne było to zajęcie, wskazuje używane do dziś wyrażenie benedyktyńska praca (właśnie benedyktynom zawdzięczamy wiele ksiąg).

ALEGORYCZNOŚĆ I SYMBOLICZNOŚĆ

Ludzie średniowiecza postrzegali świat jako zbiór różnego rodzaju znaków dawanych przez Stwórcę, tak też próbowali oddać w literaturze np. prawdy wiary czy inne treści wymagające poznania pozazmysłowego.

ALEGORYCZNOŚĆ I SYMBOLICZNOŚĆ

Ludzie średniowiecza postrzegali świat jako zbiór różnego rodzaju znaków dawanych przez Stwórcę, tak też próbowali oddać w literaturze np. prawdy wiary czy inne treści wymagające poznania pozazmysłowego.

DWUNURTOWOŚĆ, PODZIAŁ NA LITERATURĘ RELIGIJNĄ I ŚWIECKĄ

• Gatunki religijne:

pieśni; kazania; psalmy; modlitwy; żywoty świętych, legendy o ich życiu i czynach (hagiografia); misteria; moralitety; mirakle; dramaty liturgiczne.

• Gatunki świeckie:

kroniki, roczniki (historiografia); eposy rycerskie; romanse; pieśni (np. miłosne); satyry, traktaty (także inne formy publicystyczne); farsy; intermedia.

ANONIMOWOŚĆ

Autorzy średniowiecznych utworów zazwyczaj nie podają swoich nazwisk. Horacjańskie „non omnis moriar” nie ma w tej epoce żadnego znaczenia. Piszą dla chwały Boga, ziemską sława jest dla nich czymś bezwartościowym. Nawet jeśli część z twórców nie kierowała się tą motywacją, ustalenie po wiekach ich nazwisk jest zadaniem niemal niewykonalnym. W tym okresie nie znano pojęcia plagiatu, a nawet zachęcano do wykorzystywania ważnych dzieł innych autorów. Zwracano uwagę nie na oryginalność dzieła, tak ważną w innych epokach, lecz na jego cel – religijny czy wychowawczy.

DWUJĘZYCZNOŚĆ

Językiem wspólnym dla średniowiecznej Europy była łacina i po łacinie pisano najwięcej. Stopniowo jednak zaczęło się pojawiać coraz więcej tekstów w językach narodowych, które w tym czasie intensywnie się kształtują. Pierwsze zdanie w języku polskim zapisano w XIII wieku. Z czasem polskiego języka potocznego, który właśnie powstawał, starano się użyć jako języka literackiego.

SCHEMATYCZNOŚĆ

Literatura średniowieczna często powiela utarte wzory, powtarza stosowane już wcześniej schematy.

Autorzy nie dbają o dokładne oddanie psychiki bohatera, a świat pokazują bardzo często w sposób uproszczony, za pomocą wyraźnych kontrastów dobra i zła, piękna i brzydoty. To także służyć miało pouczeniu.

PARENEZA I LITERATURA PARENETYCZNA

Pareneza dosłownie oznacza pouczenie. Literatura parenetyczna to literatura propagująca wzory postępowania, ideały modne i uznawane w danej epoce. Z kolei tzw. wzorce parenetyczne to wzory osobowe, postacie godne naśladowania, skupiające cechy wzorowe, pożądane, idealne. Literatura średniowieczna zarysowuje portrety: idealnego władcy, rycerza i ascety. To utwory parenetyczne decydują o dydaktycznym charakterze epoki, lecz nie są charakterystyczne tylko dla epoki średniowiecza. W renesansie spotkamy następne wzorce: dworzanina, ziemianina, patrioty, późniejsze epoki także obfitują w dzieła pouczające odbiorcę, jak ma postępować.

TYPY BOHATERÓW – CZYLI WZORCE POSTAW

Uznawane wzorce parenetyczne (godne naśladowania postacie literatury pouczającej)

Na podstawie poznanej literatury średniowiecza możemy mówić o trzech wzorcach parenetycznych – czyli idealach, wzorach do naśladowania propagowanych w tej epoce.

WŁADCA

Przykład

- król Karol Wielki,
- król Artur
- Bolesław Chrobry
- Bolesław Krzywousty

Cechy

Mądrość i duma, pobożność, miłosierdzie dla poddanych, sprawiedliwość, cechy rycerskie: więc i waleczność, honor, odwaga.

RYCERZ

Przykład

- Roland, Lancelot, Tristan

Cechy

Męstwo, odwaga, honor, wierność kodeksowi rycerskiemu, poddanie się Bogu i władcy. Wierność danemu słowu i zasadom, przyjacielowi i damie swego serca. Pobożność, waleczność, mistrzostwo w rycerskim rzemiośle, szlachetność intencji, uczciwość w walce.

ŚWIĘTY

Przykład

- święci Aleksy,
- św. Szymon Słupnik
- św. Jerzy walczący ze smokiem

Cechy

Pobożność, całkowite oddanie się Bogu, umartwianie ciała, śluby czystości, rezygnacja z dóbr doczesnego świata, ubóstwo, medytacja, często męczeństwo, a nawet śmierć za wiarę.

GATUNKI ŚREDNIOWIECZNEJ LITERATURY

- **Dramat liturgiczny** – gatunek dramatyczny, obecny w kulturze średniowiecza od X do XV w. W całości śpiewany, ściśle związany z liturgią Kościoła, przedstawiał zazwyczaj ważne wydarzenia biblijne, np. narodziny, mękę czy śmierć Chrystusa. Zdaniem niektórych właśnie z tego gatunku powstały późniejsze misteria.
- **Misterium** – z łaciny: **tajemnica**. Najważniejszy gatunek średniowiecznego dramatu, rozwijający się od XII w. Misteria opowiadały historie biblijne, rzadziej zaczerpnięte z hagiografii czy apokryfów. Wystawiano je najpierw w kościołach, potem na rynkach czy placach, bo rozmiary przedstawień stawały się coraz większe, poza tym uzupełniano je o wstawki satyryczne (intermedia). Zdarzało się, że trwały kilkanaście dni!
- **Moralitet** – dydaktyczno-filozoficzny gatunek dramatu późnego średniowiecza; bohaterem jest **Każdy** (**Everyman**), anonimowy człowiek bez cech indywidualnych, który ma wybierać drogę życiową i to-

Uwaga!

W tym czasie, podobnie jak w antyku, ważną rolę odgrywają wędrowni pieśniarze, muzycy, recytatorzy. Różnie ich nazywano:

- w Francji byli to **trubadurzy, truwerzy**;
- w Anglii – **bardowie**;
- w Niemczech – **minezengerzy**;
- w Skandynawii – **skaldowie**;
- w Polsce – **igrce, rybalci**.

Teatr średniowieczny właściwie nie pozostawił po sobie tekstów pisanych, ale widać jego wpływ na kulturę późniejszych epok.

Do dziś jest wykorzystywana **forma moralitetu**, choć częściej w postaci utworów epickich (przykład: *Panna Nikt* Tomka Tryzny).

Charakterystyczna dla tego gatunku **kreacja bohatera** (Everyman) widoczna jest np. w *Procesie* Kafki czy *Kartotece* Różewicza.

Do dziś, choć sporadycznie, odgrywane są **misteria**, które przetrwały w tradycji ludowej; najślawniejsze odbywają się w Kalwarii Zebrzydowskiej. Do współczesnych widzów przemówił także spektakl oparty na wydrukowanym w 1575 r. misterium Mikołaja z Wilkowiecka *Historyja o chwalebnyim Zmartwychwstaniu Pańskim*. Przedstawienie w reżyserii Kazimierza Dejmka w kolejnych interpretacjach cieszyło się powodzeniem nie tylko w Polsce.

czy wewnętrzną walkę. O duszę bohatera spierają się upersonifikowane siły (alegoria!): Dobro, Zła, Wiara, Pycha itp. W zależności od dokonanego wyboru Everyman jest potępiany lub nagradzany.

- **Mirakl** – utwór dramatyczny, mówiący o życiu Maryi i świętych, pokazywał zwłaszcza towarzyszące ich losom Boskie ingerencje czy dokonywane przez bohaterów cuda.
- **Intermedium** – krótki utwór sceniczny, odgrywany pomiędzy częściami sztuki poważnej, np. misterium czy moralitetu. Miał charakter komiczny, satyryczny, a tematykę świecką, np. wyśmiewał ludzkie słabości.
- **Farsa** – gatunek wywodzący się z intermedii, a ukształtowany w literaturze francuskiej XII w.; odmiana komedii o dynamicznej akcji i przejawionych efektach komicznych – występują w nim elementy karykatury czy groteski. W średniowieczu farsa pojawiała się na końcu poważnego przedstawienia.

GATUNKI ŚREDNIOWIECZNEGO DRAMATU

Jedyne, co mogłoby połączyć teatr antyczny i średniowieczny, to związek z religią. Greckie tragedie wywodziły się z obrzędów ku czci Dionizosa, średniowieczne sztuki dotyczyły przede wszystkim spraw wiary. Poza tym wieki średnie odrzucają dorobek teatru antycznego, stworzą własne, odrębne formy i zasady.

Początkowo krótkie scenki dramatyczne wystawiano w kościołach, traktowano je jako urozmaicenie liturgii, a zajmowali się nimi wyłącznie duchowni. Z czasem formy dramatyczne się rozrosły i wywędrowały ze świątyń, a organizować je zaczęli członkowie cechów. Przedstawienia te charakteryzowały się przede wszystkim **równoczesnością** wydarzeń (**symultanicznością**): widowie oglądali jednocześnie wszystkie miejsca akcji (tzw. mansjony), a aktorzy przechodzili z jednego do drugiego. Ponieważ tymi aktorami byli zwykli ludzie (właśnie przedstawiciele różnych cechów), łatwo zrozumieć, że dużo lepiej wypadali w komediowych wstawkach odtwarzających realia ich własnego życia. Graли tylko mężczyźni, choć kroniki notują przełamywanie tego monopolu – w 1468 r. we Francji rolę św. Katarzyny odegrała „cudownej piękności” dziewczyna; zresztą po spektaklu oświadczył się jej zachwycony występem rycerz! Teatr średniowieczny był zdecydowanie realistyczny – starano się wszystkie wydarzenia pokazać jak najdokładniej. Jak bardzo się starano, może świadczyć fragment innej francuskiej kroniki z XV w.: odgrywający rolę Chrystusa proboszcz z Metz „umarłby na drzewie krzyża, ponieważ omdlał, i byłby skonał, gdyby nie pośpieszono mu z pomocą”.

EPIKA WIEKÓW ŚREDNICH

Charakterystyczna dla średniowiecza jest tzw. **epika rycerska** – teksty opiewające chwalebne czyny rycerzy. Rycerze pojawiali się także w **romansach** – utworach przygodowo-miłosnych, pełnych zaskakujących wydarzeń (najlepsze przykłady: *Dzieje Tristana i Izoldy*, *Historia o Magielonie*). Wiele ciekawych informacji dotyczących epoki można znaleźć w **historiografii**: kronikach czy rocznikach. Zapisywano tam nie tylko fakty, ale i różnego rodzaju **legandy** – one również mogą nam wiele powiedzieć o średniowieczu... Najważniejsze polskie teksty tego typu to napisana po łacinie *Kronika polska* Galla Anonima, a także dzieła Wincentego Kadłubka, Janka z Czarnkowa czy Jana Długosza. Epika średniowieczna w większym stopniu niż dramat wykorzystuje dorobek dawniejszych twórców, np. gatunki antyczne (epos rycerski można powiązać z eposami starożytnymi), także biblijne – kazania (przykłady: *Kazania świętokrzyskie* z XIV w., *Kazania gnieźnieńskie* z XV w.).

ŚREDNIOWIECZNA LIRYKA

W wiekach średnich poezji bardzo często towarzyszyła muzyka (poezja meliczna), co wpływało na stosowaną przez autorów wersyfikację, wewnętrzne podziały tekstu. Wiersz średniowieczny jest zazwyczaj **asylabiczny** (liczba sylab w wersach jest tu różna), **zdaniowo-rymowy** (koniec wersu pokrywa się z końcem zdania lub zakończeniem jego wyraźnej części). **Rymy** są jeszcze prymitywne (np. **gramatyczne** – wynikające z powtarzania tej samej części mowy), **środkie stylistyczne ubogie i schematyczne** (podobne epitety, personifikacje).

Najważniejszym gatunkiem lirycznym jest **pieśń**, przy czym nazwa ta może obejmować bardzo różne teksty. Dominowały utwory religijne, na przykład **kolędy**, **pieśni wielkanocne**. Wiele z tych średniowiecznych utworów śpiewa się do dzisiaj. Oto przykład archaicznych form gramatycznych, które w nich występują: „Chrystus zmartwychwstał jest./ Nam na przykład dan jest”.

Niektóre z pieśni mają charakter kościelno-państwowy, na przykład *Bogurodzica* czy, pióra żyjącego w XIII w. Wincentego z Kielczy, hymn *Gaude Mater Polonia* (*Raduj się, Matko Polsko*).

Ważną rolę odgrywały w tym czasie także utwory miłosne, m.in. w XIII w. w poezji włoskiej pojawił się sonet, chętnie uprawiany przez twórców późniejszych epok.

Zapamiętaj

Literatura średniowiecza – cechy

- **Dwutorowość** – podział na literaturę religijną i świecką.
- **Dydaktyczność** – jest po to, by pouczyć odbiorcę, dać mu wskazówki do życia i wzorce postępowania.
- **Alegoryczność i symboliczność** – świat według twórców epoki to pewnego rodzaju zbiór znaków dawanych przez Stwórcę.
- **Rękopiśmienność** – pisało się ręcznie – na pergaminie w skryptoriach klasztorów. Druk wprowadził dopiero Jan Gutenberg, co otworzyło nową epokę.
- **Dwujęzyczność** – z przewagą łaciny. Powstają też pierwsze utwory w językach narodowych.
- **Anonimowość** – autorzy piszą dla chwały Boga, nie dla swojej sławy.
- **Schematyczność** – służąca pouczeniu przez utarte wzory, powtarzanie.

ETOS RYCERSKI

Ważną grupą społeczną średniowiecza było rycerstwo, dlatego doskonały rycerz to kolejny ważny wzorzec osobowy epoki. Średniowiecze stworzyło własny ideał wojownika, kierującego się określonymi wartościami. „Bóg, honor, ojczyzna” – to najważniejsze z nich. Rycerz bez skazy był chrześcijaninem, do którego zadań należały obrona i krzewienie wiary. Stąd w tej epoce motyw świętej wojny z niewiernymi i wyprawy krzyżowe. Rycerza cechowała wielka pobożność – często się modlił, uczestniczył we mszach. Honor wymagał od niego szlachetności i uczciwości – nie wolno mu było kłamać, złamać danego słowa, a także atakować od tyłu, napadać bezbronnego. Hańba była dla niego czymś najgorszym! Doskonały rycerz kochał swoją ojczyznę (Roland wciąż wspominał „słodką Francję”), był wierny władcy, a także damie swego serca. Pomagał słabym i bezbronny, np. wdowom i sierotom. Poza tym cechowały go niezwykle męstwo, umiejętność posługiwania się bronią oraz wielka siła – bardzo potrzebna, jako że sama zbroja ważyła ok. trzydziestu kilogramów. Zazwyczaj zwracał też uwagę urodę ciała, która sugerowała piękno duszy! Ten ideał bywał odległy od rzeczywistości, ale literatura dydaktyczna pokazywała go bardzo często. Dzieła epiki rycerskiej opowiadały zresztą częściej o czynach bohaterów legendarnych, choć niekiedy wzorowanych na postaciach historycznych.

Nie pomył pojęć!

• **Etos** – greckie: *ethos*, czyli **zwyczaj** – to całość zasad uznawanych przez daną grupę społeczną, ideały, kryteria, wartości, regulujące zachowanie członków tej grupy.

Na **etos rycerski** składały się wszystkie cechy, które powinien mieć doskonały rycerz: honor, odwaga, wierność seniorowi oraz Bogu itd.

• **Epos rycerski** – średniowieczny gatunek epicki, obejmujący utwory opowiadające o rycerzach i ich bohaterskich czynach. Utwory tego typu, wzorowane na eposie starożytnym, miały wiele jego cech, na przykład charakteryzowały się epicką rozlewnością (opisy – zwłaszcza scen batalistycznych), a ich bohater zbiorowy ukazany był w ważnym momencie dziejowym. Podobny typ utworu to **chanson de geste** (pieśń o czynach).

Przykłady:

- *Pieśń o Rolandzie* (Francja),
- *O królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu* (Anglia),
- *Pieśń o Cydzie* (Hiszpania),
- *Pieśń o Nibelungach* (Niemcy),
- *Słowo o wyprawie Igora* (Ruś).

PASOWANIE

Bardzo istotny, symboliczny moment, w którym mężczyzna stawał się rycerzem! Król lub książę w czasie specjalnej uroczystości nakładał młodzieńcowi pas – stąd nazwa tego zwyczaju – i trzykrotnie uderzał go w ramię, mówiąc: „W imię Boże, świętego Jerzego i świętego Michała pasuję cię na rycerza, bądź dzielny, śmiały i wierny”. W Polsce po raz pierwszy dokonał tego ponoć Bolesław Chrobry. Gall Anonim w swej kronice wspomina, jak Władysław Herman pasował na rycerza młodziutkiego Bolesława Krzywoustego w 1100 r.

RYCERSKI EKWIPUNEK

Szczególny jest stosunek średniowiecznych rycerzy do swoich mieczy i koni. Nierzadko nadawali im imiona. Miecz Rolanda nosił imię Durendal, a jego koń Wejlantyf. Senior Rolanda, król Karol Wielki, miał szczególnie miecz zwany Radosnym – co dzień odmieniał on barwę trzydzieści razy. Władca jeździł na koniu o imieniu Tensendur. Znany jest też cudowny miecz króla Artura – Ekskalibur. W tym kontekście zrozumiała jest troska Rolanda, by przed śmiercią zniszczyć swoją broń – nie chciał, aby mógł jej użyć ktokolwiek inny, zwłaszcza niewierny. Szczególne przywiązanie mogło mieć w średniowieczu wymiar całkiem praktyczny – rycerski ekwipunek był po prostu bardzo drogi! Odrobiny mistycyzmu doda informacja, że w rękojeści miecza często umieszczano relikwie świętych, mające wspomóc użytkownika broni. Oprócz miecza ważna była również tarcza – na niej umieszczano herb, wskazujący, do jakiego rodu należy rycerz.

TURNIEJE RYCERSKIE

Narodziły się we Francji w XI w. i początkowo ich celem było jedynie sprawdzenie sprawności bojowej rycerzy. Z czasem stały się rodzajem sportu, bardzo lubianego i przez uczestników, i przez licznie przybywających na nie widzów. Pierwszym przysparzał rycerskiej sławy, drugim dostarczał emocji i rozrywki.

DAMA SERCA

W turniejach rycerz walczył często na cześć ukochanej damy, z przyczepioną do hełmu otrzymaną od niej wstążką czy innym drobiazgiem; a czasem nawet nie drobiazgiem – na jednym z turniejów zauważono przypięty do hełmu... damski trzewik! W Polsce te obyczaje rycerskie nie były tak powszechne, lecz na zachodzie Europy kult damy serca był ważnym elementem kultury. Traktowana jak anioł, idealizowana, dama wyznaczała swemu rycerzowi różne zadania – musiał zasłużyć na jej względy. Jedno z tych zadań mogło polegać na położeniu się w łóżu z ukochaną, której jednak nie wolno było dotknąć...

NAJSŁYNNIEJSI RYCERZE

ROLAND

Ilustracja do *Pieśni o Rolandzie*

Postać legendarna, ale też historyczna: francuski hrabia, siostrzeniec Karola Wielkiego. Razem z nim wziął udział w wyprawie do Hiszpanii w roku 778. Musiał być wielkim rycerzem, skoro w tak młodym wieku otrzymał dowództwo straży tylnej. W wyniku zdrady jego ojczyzna, Ganelona, na straż tylną napadli w wąwozie w Pirenejach Saraceni. Przyjaciele Rolanda Olivier i Turpin radzili mu wezwać na pomoc wojska Karola Wielkiego: straży tylnej było tylko dwadzieścia tysięcy, wrogów pięć razy więcej. Mimo to bohater nie zadał w magiczny róg. Bał się, że uznane to zostanie za objaw tchórzostwa, a honor rycerski cenił ponad wszystko. Gdy jednak Roland zobaczył śmierć niemal wszystkich swoich rycerzy, poczuł żal i wyrzuty sumienia. Z całych sił zadał w róg, lecz kiedy Karol Wielki powrócił, zastał zwłoki bohatera na pobojowisku. Pozostało mu jedynie pomścić swego siostrzeńca – w wielkiej bitwie pokonał Saraceni. Później wymierzył też karę zdrajcy Ganelonowi.

Z ideałem średniowiecznego rycerza kłóć się pycha i egoizm Rolanda, ale przed śmiercią bohater przechodzi przemianę: żałuje, że zapomniał o odpowiedzialności za swoich rycerzy. Anonimowy autor *Pieśni o Rolandzie* nadał tej postaci cechy powagi, dostojeństwa. Opis śmierci cechują patos i hiperbolizacja.

TRISTAN

Także ten bohater średniowiecznego romansu słynął ze swych rycerskich cnót. Nie lękał się walki z najtrudniejszymi przeciwnikami, nawet olbrzymami czy smokami. Odważny, honorowy, lojalny wobec swego pana – króla Marka... Los kazał mu jednak pokochać żonę swego króla – Izoldę Złotowłosą. Usprawiedliwia Tristana fakt, że przyczyną tego uczucia był napój miłosny, który kochankowie niechcący wypili razem, z jednego kielicha. Usprawiedliwia, ale nie zmniejsza cierpienia: zakochani musieli się kryć ze swoim uczuciem, uciekli nawet do lasu moreńskiego. Król początkowo pragnął ich ukarać – Tristana skazał na stos, a Izoldę chciał oddać trędowatym. Później jednak wzruszyła go ich miłość, zwłaszcza gdy znalazłszy śpiących w leśnym szałasie, zobaczył, że między nimi leży miecz – znak czystego uczucia! Czując wyrzuty sumienia kochankowie postanowili się rozstać, ale nie mogli zaznać szczęścia. Tristan nawet się ożenił, ale mówił żonie, że złożył ślub czystości. Gdy umierał, prosił tylko o jedno: o przyjazd Izoldy Złotowłosej. Gdy żona okłamała go, że żagiel powracającego statku jest czarny – co miało oznaczać, iż ukochana nie przybędzie – umarł z rozpaczy. Zobaczywszy to, zrozpaczona Izolda także umarła. Król Marek kazał ich pochować obok siebie. „A w nocy z grobu Tristana wybujał zielony i liściasty głóg [...], który wznosząc się nad kaplicą, zanurzył się w grobie Izoldy. Ludzie miejscowi ucięli głóg, nazajutrz odrósł na nowo”.

Tristan i Izolda XIII w.

Zapamiętaj!

Wokół **okrągłego stołu**, którego kształt gwarantował równość, mogło zasiąść, według legendy, stu pięćdziesięciu rycerzy. Wszyscy oni byli ideałami rycerskich cnót, a bohaterские czyny przyniosły im sławę. Wszyscy też poszukiwali **świętego Graala** – legendarnego naczynia, do którego Józef z Arymatei miał zebrać krew spływającą z przebitego boku Chrystusa. Wyobrażano je jako kielich, według niektórych wyróżniony z jednego wielkiego szmaragdu.

LANCELOT

Najlepszy z rycerzy króla Artura, słynny z męstwa, niepokonany. Do osiemnastego roku życia wychowywała go ukochana czarodzieja Merlina, Viviana, nazywana także Panią z Jeziora. Młodzieniec opuścił ją, by zostać rycerzem na dworze króla Artura. Dokonał wielu znamienitych czynów, między innymi uratował panią na Nohant. Z powodu jego cnót rycerskich i wyjątkowej urody kochały go kobiety, ale serce Lancelota należało tylko do jednej: Ginewry, żony króla. Ich miłość musiała, niestety, pozostać tajemnicą... Raz jeden rycerz stanął w obronie ukochanej, którą chciano spalić na stosie za zdradę męża. Lancelot nie jest więc całkowicie pozbawiony wad. Z powodu grzechów nie ujrzał świętego Graala – po prostu przespał ten moment!

GALAHAD (GALAAD)

Syn Lancelota, kolejny z bohaterów cyklu opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu. Podobnie jak ojciec odważny i pełen cnót rycerskich, poszukiwał długo świętego Graala i właśnie jemu dane było zajrzeć do tego niezwykłego naczynia. Przepowiednia mówiła, że Graala odnajdzie najlepszy z rycerzy.

ZAWISZA CZARNY Z GARBOWA

Nie zachował się żaden polski epos rycerski, a właśnie ten sławny rycerz mógłby być jego bohaterem. Znany nie tylko w kraju zwycięzca wielu turniejów, uczestnik bitwy pod Grunwaldem, poległ w 1428 r. w wojnie węgiersko-tureckiej. Pozostała po nim sława rycerskich zalet i powiedzenie „polegać jak na Zawiszy” – brak wiary w słowo rycerza był bowiem wielką zniewagą!

CYD

Postać historyczna, lecz także bohater wielu pieśni ludowych, utworów literackich, hiszpańskich i arabskich kronik. W rzeczywistości Rodrigo Díaz de Vivar, żyjący w XI w., był kastylijskim rycerzem, który zasłużył się w walkach z Maurami. W młodości na dworze Ferdynanda I Wielkiego, później w służbie jego synów. Oczerniony przez wrogów, zmuszony do opuszczenia dworu i skazany na banicję, został dowódcą najemników w armii mauretańskich władców Saragossy. Uosobienie męstwa, honoru i wierności wobec swego władcy. Dzięki niezwyklej odwadze zyskał sobie miano Cyda – po arabsku „sid” znaczy: pan. Najstarszy znany poemat o nim to anonimowa *Pieśń o Cydzie*, mniej więcej z roku 1140. W XVII w. Piotr Corneille uczynił go tytułowym bohaterem swojej najsłynniejszej tragedii.

Piotr Corneille

RYCERZ WIDZIANY OZAMI TWÓRCÓW PÓŹNIEJSZYCH

Makbet Williama Szekspira

Zanim bohatera opanuje żądza władzy, będzie lojalnym wasalem króla Duncana i honorowym rycerzem.

Jerozolima wyzwolona Torquata Tassa

Dzieje pierwszej wyprawy krzyżowej. Bohaterami – rycerze pragnący bronić wiary.

Transakcja wojny chocimskiej Waława Potockiego

W baroku powraca wzorzec rycerza walczącego w obronie ojczyzny i wiary chrześcijańskiej. Epos pokazuje właśnie przygotowania do bitwy z Turkami.

Konrad Wallenrod Adama Mickiewicza

Tragizm bohatera wynika nie tylko z tego, że musiał dla ojczyzny opuścić ukochaną żonę; został zmuszony także do wyrzeczenia się zasad rycerskich, wybrania sprzecznej z honorem walki podstępnej.

Krzyżacy Henryka Sienkiewicza

Powieść ukazująca walki Polaków z Krzyżakami na przełomie XIV i XV w. – kończy się zwycięską bitwą pod Grunwaldem. Bohaterowie kierują się zasadami rycerskimi; wierności słowu danemu damie serca Zbyszko z Bogdańca omal nie przyplacił śmiercią!

Trylogia Sienkiewicza

Choć pisarz pokazuje wydarzenia z XVII w., bohaterowie tych trzech powieści mogliby być postaciami z literatury średniowiecznej. Michał Wołodyjowski to uosobienie honoru i patriotyzmu; jego jedyna wada to wzrost nikczemny! Longinus Podbipięta ślubował czystość, dopóki nie zetnie trzech głów wrogów jednym cięciem. Jan Skrzetuski postawił służbę ojczyźnie nad miłość do Heleny Kurcewiczówny.

Współczesna literatura fantasy

Częstym jej bohaterem jest szlachetny obrońca dobra, walczący z honorem, nierzadko wspierany przez moce magiczne.

Spojrzenie satyryczne: Przemyślny szlachcic don Kichote z Manczy Miguela de Cervantesa (XVII w.)

Biedny szlachcic, który za dużo czytał romansów rycerskich i pod ich wpływem postanowił zostać błędnym rycerzem: w starej, zardzewiałej zbroi po przodkach, na szkapie, którego nadał imię Rosynant. Razem z wiernym – i trzeźwo myślącym! – giermkim Sancho Panzą ruszył w świat walczyć ze złem. Tyle że wyobraźnia Don Kichota zwozi go na manowce: na rycerza zostaje pasowany przez zwykłego gospodarza zajazdu, który wydaje się bohaterowi panem zamku, wiatraki są według niego groźnymi olbrzymami... Prawdziwy rycerz musi mieć swoją damę serca – Don Kiszot wybiera prostą wieśniaczkę, którą nazywa piękną Dulcynę z Toboso. Utwór Cervantesa okazał się jednak czymś więcej niż parodią. To historia rozczerwanego idealisty.

Sformułowanie walka z wiatrakami to określenie walki z urojeniami, zwykle beznadziejnej. Sam Don Kichot zaś stał się symbolem idealistów, ludzi, którzy kierują się szlachetnymi zasadami, ale są nierozumiani i wyśmiewani przez otoczenie.

Uwaga

Walka z innowiercami przedstawiona jest w średniowiecznej literaturze z patosem, ale i zdołą realizmu, a nawet okrucieństwa: *Francuzi walą krępką i wściekle. Przecinają pięści, boki, krzyże, przesywają odzież do żywego ciała i krew płynie jasnym strumieniem po zielonej trawie* – zachwyca się walką narrator *Pieśni o Rolandzie*.

Uwaga!

Powieść o Róży jest również przykładem romansu rycerskiego i literatury dydaktycznej. Przykładem romansu rycerskiego są też *Dzieje Tristana i Izoldy*, a także *Opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu*.

Honoré Daumiera – Don Kichot

IDEAŁ ŚREDNIOWIECZNEGO WŁADCY

Na szczycie średniowiecznej hierarchii społecznej stał władca – z woli Bożej dzierzący władzę nad resztą społeczeństwa. Król, książę czy cesarz był namiestnikiem Stwórcy, miał bronić chrześcijaństwa, dawać przykład swą pobożnością. To dlatego w żywotach średniowiecznych władców znaleźć można tyle niezwykłych znaków! Ich narodziny bywają cudowne. Później często objawiana jest im wola Boża, na przykład św. Gabriel wzywa Karola Wielkiego na kolejną wyprawę przeciwko nie-wiernym. Dobry władca jest „ojcem ludu”, człowiekiem odpowiedzialnym za swoich poddanych i troszczącym się o ich dobro, sprawiedliwym i mądrym. Surowo karze czyniących zło, ale hojnie nagradza wiernych sobie. Zazwyczaj nawet jego wygląd budzi szacunek. Dobry władca wyróżnia się także cnotami rycerskimi – jest silny i odważny, potrafi zwyciężać swoich wrogów.

W średniowiecznym wzorcu doskonałego władcy znaleźć można odwołania do kultury Bizancjum, a nawet starożytnej – za ideał władcy i wodza uchodził w wiekach średnich także Aleksander Wielki! Parenetyczny wzorzec władcy miał istotne znaczenie. Któż był w stanie cokolwiek narzucić namiestnikowi Boga na ziemi?! Literatura mogła podpowiedzieć władcy, jakie cechy powinien mieć, a jakich się wystrzegać...

KAROL WIELKI W „PIEŚNI O ROLANDZIE”

Od jego imienia pochodzi polskie słowo „król”. Ten twórca potęgi Franków był symbolem wielkiego władcy i jednocześnie bohaterem wielu dzieł należących do tzw. epiki rycerskiej. Starofrancuskie **chansons de geste** (pieśni o czynach) dzieliły się na trzy cykle, z których najważniejszy, zwany królewskim, opiewa czyny tego właśnie monarchy. Do wspomnianego cyklu należy także *Pieśń o Rolandzie*, przedstawiająca wyprawę Karola Wielkiego do Hiszpanii przeciwko Saracenom, która w rzeczywistości miała miejsce w 778 r.

Anonimowy autor przedstawia bohaterstwo władcy, który z oddaniem szerzy chrześcijaństwo (to nic, że mieczem – średniowiecze dopuszczało takie właśnie „nawracanie”). Karol Wielki jest wielkim rycerzem, odważnym i mężnym. Jest także władcą troszczącym się o swój naród, dobrym seniorem. Gdy straż tylna jego armii została zdradziecko napadnięta przez Saracenów (w walce zginął siostrzeniec władcy hrabia Roland), bez wahania powrócił, aby pomścić swoich wasali. Później wymierzył sprawiedliwą karę zdrajcy Ganelonowi (został rozszarpany przez konie).

Autor tego eposu rycerskiego niespecjalnie dba o zgodność z faktami. W rzeczywistości w czasie wyprawy do Hiszpanii Karol Wielki miał trzydzieści sześć lat, a w utworze przedstawiony został jako dostoiny starzec, liczący lat... dwieście!

Niejaki Einhard, doradca króla i autor *Życia Karola Wielkiego*, podkreśla inne zalety tego władcy. Król Franków szczególną opieką otaczał kościoły – dzięki niemu powstała przepiękna bazylika Świętej Bogurodzicy w Akwizgranie. Interesował się kulturą i nauką. Znał łacinę i grekę, chętnie słuchał muzyki, dużo czytał, lubił m.in. dzieła św. Augustyna. Uczył się retoryki i dialektyki. Jedy-ny problem miał z pisaniem, którego nauka okazała się „trudem niewczesnym i za późno zaczęłym”.

KRÓL MAREK Z „DZIEJÓW TRISTANA I IZOLDY”

Rządził w Kornwalii, w zamku Tyntagiel. Był mężem Izoldy Jasnowłosej i wujem Tristana, którego urodziła jego siostra Blanche-flor. Król Marek jak każdy średniowieczny władca jest dzielny i sprawiedliwy. Roztropnie włada swoim państwem, dba o poddanych, jest także człowiekiem głęboko wierzącym. Jednocześnie ma cechy, które budzą wielką sympatię czytelnika – jest bardziej „ludzki”, w większym stopniu kieruje się emocjami. Król Marek kochał zarówno żonę, jak i siostrzeńca. Na początku planował nawet, że to Tristan przejmie po jego bezpotomnej śmierci tron Kornwalii. Później obdarzył wielką miłością Izoldę. Jak bardzo musiał cierpieć, wiedząc, że ona kocha innego! Król Marek jest postacią tragiczną. Los odebrał mu spokój ducha i szansę na szczęście rodzinne. Bohater czuje się zdradzony przez najbliższych. Złość i ból, a może także zbyt duża uległość wobec doradców sprawiają, że pragnie okrutnie ukarać Tristana i Izoldę. Zarazem jednak bardzo pragnie im wybaczyć, a nawet współczuje nieszczęśliwym kochankom. Dowodem niezwyklej szlachetności tego władcy jest jego zachowanie, kiedy w lesie znajduje przypadkiem żonę i siostrzeńca śpiących w szałasie. Mógł ich kazać pojmać, nawet zabić, ale widok miecza między zakochanymi dowodził, że ich miłość była czysta. Król wycofał się cicho, pozostawiając tylko znaki swojej obecności – własny miecz, pierścień i rękawiczkę.

Król Karol Wielki

To dzięki niemu ukształtował się bardzo ważny w średniowieczu wzór parenetyczny: ideał władcy. Stworzył potężne imperium na europejskich terenach (od Morza Północnego po Pireneje). Legenda uczyniła z silnego władcy prawdziwy ideał chrześcijańskiego króla.

Karol Wielki – Śnieżnobrody – jest zagorzałym obrońcą wiary, jest mądry, odważny, słucha doradców, szanuje swoich rycerzy – pomści śmierć Rolanda.

Zbiór utworów poświęconych władcy (w tym *Życie Karola Wielkiego* Angilberta) nazywamy cyklem karolińskim.

KRÓL ARTUR Z „OPOWIEŚCI OKRĄGŁEGO STOŁU”

Artur (Artus) to legendarny król Celtów z V – VI w., który władał południowo-zachodnią Brytanią (w hrabstwie Somerset odkryto ruiny jego zamku). W opowieściach o nim mieszają się motywy chrześcijańskie i pogańskie mity – wiara i magia. Opowieści te występują zresztą w wielu różnych wersjach. Artur stał się ideałem doskonałego władcy, odważnego i mądrego. Przyszedł na świat dzięki pomocy magii: jego matka Igerna z Kornwalii początkowo wcale nie darzyła sympatią przyszłego ojca Artura, władającego Anglią Utera Pendragona. Królem został Artur po dokonaniu niezwykłego czynu: wy dobył miecz wbity aż po rękojeść w wielkie kowadło – w ten sposób Bóg chciał wskazać następcę tronu. Król miał wielu wrogów, lecz wszystkich ich zdołał pokonać. W licznych bitwach dowiódł swej dzielności i zdolności taktycznych. Artur to sprawiedliwy władca, opiekujący się swymi poddanymi. Jest szlachetny i ma dobre serce – wybaczył nawet swojej żonie, że pokochała innego. Został ciężko ranny, walcząc ze zdrajcą i buntownikiem – a jednocześnie własnym siostrzeńcem! – Mordredem, który próbował przejąć tron. Koniec jego życia jest równie tajemniczy jak początek. Zdaniem niektórych król Artur wciąż żyje na niezwykłej wyspie Avalon...

BOLESŁAW CHROBRY W „KRONICE POLSKIEJ” GALL ANONIMA

„Chrobry” to inaczej odważny, mężny, bohaterski. Kronikarz pisze o „dzielności czynów rycerskich” pierwszego króla Polski, także o jego „chwalebnych obyczajach” i „pamiętnej sławie”. Ojciec Bolesława (Mieszko I) uczynił swoje państwo chrześcijańskim, a Chrobry przekształcił je w wielkie i silne. Gall Anonim pisze o zajęciu Czech i Moraw, o zwycięskich walkach z Niemcami. Wielką zasługą władcy było także szerzenie wiary na terenach pogańskiego Pomorza. Z szacunkiem przyjął w Gnieźnie świętego Wojciecha i stosował się do jego nauk. Po męczeńskiej śmierci Wojciecha wykupił od Prusów jego zwłoki (za tyle złota, ile ważyły) i pochował w Gnieźnie. Wkrótce do grobu świętego przybył cesarz niemiecki „dla modlitwy i pojednania, a zarazem w celu poznania sławnego Bolesława”.

Otton III został przyjęty z wyjątkową wystawnością, która dzisiaj świadczy przy okazji o bogactwie Polski za rządów Chrobrego. Otton III włożył na głowę Bolesława swój diadem cesarski, uznając, że władca Polski powinien zostać uwieńczony koroną. Podarował także gwóźdź z Krzyża Pańskiego i włócznię świętego Maurycego. Bolesław zrewanżował się ramieniem świętego Wojciecha. Władca Polski okazał się również człowiekiem wyjątkowo hojnym: przez trzy dni urządzał wielkie biesiady, codziennie zmieniając puchary i misy na kosztowniejsze. Po każdej uczcie zbierano złote i srebrne – innych ponoć nie używano! – naczynia i składano w darze cesarzowi.

Bolesław był dobrym i sprawiedliwym władcą – równie uważnie słuchał skargi możnowładcy, jak i biedaka. Nie wydawał decyzji pod wpływem emocji, lecz dopiero po przemyśleniu sprawy. Gall Anonim podkreśla wielki żal po śmierci monarchy, kiedy to „złoty wiek zmienił się w ołowiany”.

BOLESŁAW KRZYWOUSTY W KRONICE GALLA ANONIMA

Właśnie z dworem tego króla związany był Gall Anonim. Nic więc dziwnego, że obraz swego dobroczyńcy szczególnie wyidealizował. Już narodziny Bolesława można uznać za cud: jego rodzice – Bolesław Herman i Judyta, córka władcy czeskiego – długo oczekiwali dziedzica. Postanowili wysłać poselstwo do klasztoru św. Idziego we francuskiej Prowansji. Otrzymałszy kosztowne dary, mni si trzy dni pościli, „a za postu ich przyczyną/ matka wnet poczęła syna!”. Opisu ją rządów Bolesława, kronikarz podkreśla rycerskie cnoty władcy, których dowodem są zwycięskie walki z Niemcami. Król dawał przykład niezwykłej odwagi i talentu przywódczego. Wrogowie nazywali go nawet „Bolesławem, który nie śpi” – nigdy nie było wiadomo, kiedy zaatakuje... Krzywousty był jednocześnie sprawiedliwym sędzią i człowiekiem głębokiej wiary. Zwracał uwagę swą pobożnością, a Kościół obsypywał hojnymi darami.

Idea okrągłego stołu

wywodzi się ze starego bretońskiego cyklu opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu. Król Artur, który założył stolicę w mieście Camelot (dziś Winchester), nie chcąc wyróżnić żadnego ze swych wojowników, a przeciwnie – podkreślić ich równość, kazał zbudować okrągły stół. Przy takim stole miejsca są równoważne, choć rycerzy było aż 150. Możesz zostać zapytany o znaczenie symbolu jakim jest okrągły stół – przy nim wszyscy partnerzy traktowani są na równi, mają równe prawa.

Jeszcze kilku historycznych władców

- Jarosław Mądry – żył na przełomie wieków X i XI. W *Kronice Nestora* władca Rusi opisywany jest jako światły, szczególnie dbający o uczonych; współcześni historycy nie do końca się z tym zgadzają.
- Kazimierz Wielki – żył w XIV w. W *Kronice* Janka z Czarnkowa idealizowany jako władca, za którego czasów panowały spokój i dobrobyt.
- Władysław Jagiełło – żył na przełomie wieków XIV i XV. Jan Długosz pisze o jego rycerskim sercu: „Król zerwał się z wielkim zapalem do boju i dżgając konia ostrogami, usiłował wskoczyć w najbardziej zwarte szeregi wrogów”.

FILOZOFOWIE EPOKI I ICH POGLĄDY

Podstawą średniowiecznego światopoglądu jest **teocentryzm** – przeświadczenie, że Bóg jest centrum wszechświata, wszystkich ludzkich myśli i działań. Dlatego wszystkie dziedziny życia, w tym także filozofia, podporządkowane zostały wierze chrześcijańskiej. Samą filozofię traktowano jako służebnicę teologii, a rozważano przede wszystkim prawdy religijne: sposób poznawania Pana, miejsce człowieka w stworzonym przez Boga świecie itp. Myśliciele wieków średnich nie odrzucili przy tym dorobku filozofii starożytnej, próbując ją powiązać z zasadami chrześcijaństwa. Podstawowym źródłem wiedzy była oczywiście *Biblia*, ale także przystosowane do potrzeb Kościoła poglądy Platona i Arystotelesa.

Święty Augustyn
filozofia dramatyczna

Ważne dzieła:

- *Wyznania* – najważniejsze dzieło św. Augustyna, składające się z 13 ksiąg; powstało ok. roku 400;
- *Soliloquia* – czyli rozmowy z samym sobą;
- *Państwo Boże*.

Odwolania do koncepcji człowieka sformułowanej przez św. Augustyna pojawiać się będą także w literaturze późniejszej, między innymi w XVII w. Widać je w zapowiadającej poglądy baroku twórczości Mikołaja Sępa-Szańskiego:

*Cóż będę czynił w tak straszliwym boju,
wątki, niebacznym, rozdwojonym
w sobie?*

(O wojnie naszej, którą wiemy z szatanem, światem i ciałem)

ŚWIĘTY AUGUSTYN (354-430)

Aureliusz Augustyn, najwybitniejszy z Ojców Kościoła, nawrócił się, mając ponad trzydzieści lat. Wcześniej studiował w Kartaginie, zajmował się retoryką, fascynowały go pisma starożytnych filozofów – Cyserona i Plotyna. O latach młodości napisał później: „[...] zarówno sam byłem uwodzony, jak i innych wodziłem na manowce. Inni mnie oszukiwali i ja oszukiwałem innych”. Pod wpływem matki, późniejszej świętej Moniki, i kazań świętego Ambrożego Augustyn przeżył głęboki przełom duchowy. Przyjął święcenia kapłańskie, a w 395 r. został biskupem Hippony.

CO GŁOSIŁ ŚW. AUGUSTYN?

- **Podział świata na dwie sfery: materialną i duchową, idealną.** W ten sposób św. Augustyn łączył zasady chrześcijaństwa z poglądami Platona, u którego istnieją rzeczy i idee, przy czym rzeczywistość jest tylko niedoskonałym odbiciem wiecznych i niezmiennych idei.
- **Teocentryzm.** Wszystko zaczyna się i kończy na Bogu, On jest ośrodkiem wszechświata i wszelkich ludzkich myśli.
- **Człowiek rozdarty pomiędzy dążenia duszy i ciała.** Dualizm świata ujawnia się w samym człowieku, którego tworzą cząstka materialna, ziemską (ciało) oraz cząstka duchowa, doskonała (dusza). Pierwsza popycha do grzechu, druga pragnie zbliżyć się do Boga. Dlatego człowiek przeżywa nieustanny konflikt (filozofia dramatyczna). Ma jednak wolną wolę i może wybierać. Święty Augustyn zachęcał do odrzucenia marności świata, **ascezy** (ignorowania pragnień ciała).
- **Warunkiem szczęścia – poznanie Boga.** Niezbędne do tego jest wniknięcie we własną duszę: „Wejźdź w siebie samego, we wnętrzu człowieka mieszka prawda” (waga refleksji nad samym sobą).
- **Iluminacja (oświecenie) źródłem wiedzy.** Rozum odgrywa w poznawaniu świata rolę drugorzędną, niezbędna jest wiara. Kiedy wierzymy, Bóg pozwala nam poznać siebie samego i świat dzięki szczególnej łasce oświecenia. „Kochaj Boga i rób, co chcesz” – brzmią słynne słowa świętego.
- **Historia to ciągłe ścieranie się państwa Bożego i państwa ziemskiego.** „Dwie miłości powołały dwa państwa: miłość własna, posunięta aż do pogardy Boga, powołała państwo ziemskie [**civitas terrena**]; miłość Boga, posunięta aż do pogardzania sobą, powołała państwo Boże [**civitas Dei**], przy czym [...] nie żyją one ze sobą w zgodzie”.

ŚWIĘTY TOMASZ Z AKWINU (1225-1274)

Pochodzący z włoskiej rodziny hrabiowskiej filozof i teolog. Uczył się u benedyktynów w klasztorze Monte Cassino, później, w 1243 r., wstąpił do zakonu dominikanów. Studiował w Paryżu i Kolonii, poświęcił się pracy naukowej, m. in. wykładał teologię. Jego poglądy filozoficzne do dziś są dyskutowane. W 1879 r. zostały uznane za oficjalną wykładnię nauki Kościoła, w wieku XX próbowano je połączyć ze współczesną filozofią i powstał tzw. **neotomizm**.

CO GŁOSIŁ ŚW. TOMASZ?

- **Wartość rozumu.** Kierując się intelektem, człowiek może poznać nawet niektóre atrybuty Boga, między innymi udowodnić, że Bóg istnieje! Są prawdy, do których potrzeba objawienia – np. tajemnica grzechu pierwotnego czy zmartwychwstania Jezusa – ale przecież wiedza pochodzi z tego samego źródła: „Bóg jest pierwszym umysłem”. Święty Tomasz próbował połączyć prawdy wiary chrześcijańskiej z antyczną filozofią Arystotelesa.
- **Analiza boskich dzieł drogą do poznania Boga.** „Piękno zewnętrzne w świecie jest odbiciem boskiej doskonałości i Jego skończonego piękna”. Poznawanie rzeczywistości za pomocą zmysłów pozwala rozumowi ludzkiemu poznać prawdy uniwersalne.

- **Ład i harmonijność tego, co Bóg stworzył.** Wszystkie składniki świata tworzą logiczną całość, zostały hierarchicznie uporządkowane. Są rzeczy mniej i bardziej doskonałe, a „Bóg rządzi niższymi stworzeniami przez wyższe”. Stwórca to najwyższe Dobro, nadające światu sens i cel.

Hierarchia bytów według św. Tomasza:

Bóg (ideał doskonałości);
 aniołowie;
 człowiek;
 zwierzęta;
 rośliny;
 materia nieożywiona;
 żywioty.

- **Akceptacja miejsca człowieka w ustalonej przez Boga hierarchii.** Według św. Tomasza człowiek jest „małym światem”, odbiciem harmonii kosmosu. Ludzie powinni jedynie uważać, by różnego rodzaju pokusy nie sprowadziły ich na manowce, nie skłoniły do wyboru pozornych wartości – nacisk na etykę!
- **Hierarchia społeczna składnikiem ładu całego świata.** Nierówność różnych stanów wynika z Boskiego planu – człowiek powinien więc zaakceptować swoje miejsce w społeczeństwie, nie buntować się przeciwko temu na przykład, że jest biednym chłopem. Gdyby Pan chciał inaczej, uczyniłby go rycerzem.

ŚWIĘTY FRANCISZEK Z ASYŻU (1181-1226)

Urodził się w rodzinie bogatego kupca Piotra Bernardone. Jako młody człowiek lubił hulanki, piękne stroje i dobre jedzenie; jeden z kronikarzy napisał nawet: „nikt nie przewyższał go w błażeństwie”. W 1202 r. Franciszek został wzięty do niewoli w czasie wojny Asyżu z Perugią i długo chorował. Potem planował udział w wyprawie krzyżowej, ale we śnie dostał nakaz powrotu do rodzinnego miasta. W 1205 r. przyszło nawrócenie. Przełomowym momentem okazało się spotkanie z trędowatymi. Później Chrystus przemówił z krzyża do przyszłego świętego: „Franciszku, idź i odnow mój dom, bo popada w ruinę”. Wówczas młodzieniec wybrał całkowite ubóstwo i trud nawracania ludzi. Publicznie wyrzekł się swego majątku: przed zgromadzonym tłumem, w tym przed własnym ojcem, rozebrał się do naga, w ów symboliczny sposób odrzucając bogactwo i wcześniejsze życie. Zaczął zebrać, głosić kazania, dużo podróżował – był m.in. w Egipcie i Ziemi Świętej. Szybko zaczęli przyłączać się do niego uczniowie. Już w 1209 r. została zatwierdzona reguła zakonu franciszkanów. Pod koniec życia święty otrzymał stygmaty. Zmarł w Asyżu 3 października 1226 r. Został kanonizowany już dwa lata po śmierci, a w 1230 r. jego zwłoki umieszczono w zbudowanej na jego cześć bazylice. Od 1939 r. św. Franciszek jest jednym z patronów Włoch, a w 1980 r. papież Jan Paweł II uczynił go patronem ekologów.

CO GŁOSIŁ ŚWIĘTY FRANCISZEK?

- **Ubóstwo, ale nie skrajną ascezę.** Ciało jest także darem Bożym i należy je szanować, a nie bezmyślnie niszczyć.
- **Wiare radosną i prostą.** Bóg jest najlepszym ojcem, a jego miłość przejawia się w pięknie otaczającego świata. Należy cieszyć się z życia. Święty nazywał sam siebie wesółkiem Bożym.
- **Braterstwo.** Ewangelia nakazuje miłosierdzie i pomoc bliźniemu, zwłaszcza w potrzebie. Franciszkanie opiekowali się chorymi.
- **Miłość do całego świata.** Jesteśmy częścią stworzenia, a inne dzieła Boga to nasi bracia i nasze siostry. Nazywa tak Franciszek nawet śmierć! Zwierzęta określa jako naszych **braci mniejszych**, ludzie powinni się nimi opiekować. Obrazy i rzeźby przedstawiają tego świętego zazwyczaj właśnie w otoczeniu zwierząt, np. ptaków.

*Pochwalony bądź, Panie, z wszystkimi swymi twory,
 Przede wszystkim z szlachetnym bratem naszym słońcem
 [...]*

*Pochwalony bądź, Panie, przez brata naszego, księżyc, i nasze siostry, gwiazdy;
 Tyś ukształtował je w niebie jasne i cenne, i piękne.
 Pochwalony bądź, Panie, przez brata naszego, wiatr,
 I przez powietrze, i czas pochmurny i pogodny, i wszelki,
 Przez które dajesz tworom swoim utrzymanie.*

Święty Franciszek, *Pochwała stworzenia*

Święty Tomasz
 filozofia harmonijna

Ważne dzieła:

- *Traktat o człowieku;*
- *Summa teologiczna* (słowo „summa” oznacza zebranie i uporządkowanie całej wiedzy).

Święty Franciszek
 filozofia miłości

JAK ODCZYTYWAĆ ŚREDNIOWIECZNĄ SZTUKĘ?

Ukryte sensy liczb

- **3** – znak Trójcy Świętej; liczba symbolizująca boskość, sprawiedliwość, równość, zawiera w sobie początek, środek i koniec; symbolizuje także przyczynę wszelkiego stworzenia. Bardzo często trójdzielność bywała zasadą kompozycyjną średniowiecznych dzieł; przykład – *Boska Komedія* Dantego.
- **4** – doskonałość, boskość; mamy 4 ewangelistów, 4 cnoty główne, także 4 pory roku.
- **6** – grzech, szatan.
- **7** – liczba święta w *Starym Testamencie*, występująca też bardzo często w *Apokalipsie św. Jana*; jest 7 sakramentów, 7 części *Brewiarza*, Bóg odpoczął po stworzeniu świata właśnie siódmego dnia (dzień święty!), ta liczba symbolizuje ziemskie życie człowieka (znakiem ciała jest „4”, znakiem duszy „3”, w sumie to 7).
- **12** – wyobraża wspólnotę świętych, jest np. 12 apostołów, 12 miesięcy.
- **13** – śmierć.

Nieocenionym źródłem wiedzy o średniowieczu jest sztuka tego okresu. Trzeba pamiętać, że zdecydowana większość ludzi tej epoki była analfabetami. Dzieła sztuki pełniły dodatkową funkcję *Pisma Świętego* dla ubogich (*Biblii pauperum*) – nauczały prawd wiary, opowiadały historie biblijne i losy świętych. Sztuka tej epoki chciała być użyteczna, tzn. przemawiać do prostego człowieka. Mnich Teofil z XI w. pisał w swym dziele o sztuce: „Jeśli dusza wiernego ujrzy w rysach obraz męki pańskiej, zostaje boleścią przejęta; jeśli widzi, jakie święci w swych ciałach męczeństwa znosili i jakie w życiu wiecznym osiągnęli nagrody, zwraca się do zachowania lepszego życia [...]”. Także św. Tomasz z Akwinu uważał, że przez wzrok skuteczniej się ludzi kieruje ku pożytkowi niż przez słuch.

Dzieła średniowiecza nie zawsze są czytelne dla współczesnego odbiorcy. Nie wolno zapomnieć, że wyrastają one z kultury duchowej tamtej epoki, która jest od naszych czasów i poglądów bardzo różna. Często przekazywały prawdy religijne przez różnego rodzaju symbole i alegorie, których odczytanie może dziś wymagać specjalistycznej wiedzy. To jednak charakterystyczna cecha średniowiecznej estetyki – w tej epoce uznawano, że wszystko, co dostrzegamy, co jest odbierane zmysłami, niesie w sobie jakieś ukryte sensy, jest znakiem treści religijnych, pozazmysłowych. Perła na przykład mogła oznaczać Matkę Boską, łaskę, duszę, hostię... Tyle że na Matkę Boską mogły wskazywać także inne znaki niż perła: róża, diament, cedr libański... Istotą **symbolu** jest właśnie wieloznaczność, podczas gdy **alegoria** ma charakter skonwencjonalizowany, odczytujemy ją w jeden, utrwalony przez tradycję sposób. Dobrym przykładem alegorii jest średniowieczne wyobrażenie śmierci jako rozkładających się zwłok, a później szkieletu z kosą w ręku.

WAŻNE OPOZYCJE

- **Strona prawa** (dobro, zbawienie) – **strona lewa** (zło, potępienie).
- **Góra**, to, co jest wyżej (sfera sacrum) – **dół**, to, co jest niżej (sfera profanum).

SYMBOLE I ALEGORIE

Znaczące barwy

„Zamiast w błękitny – w zieleń ubierasz się, pani” – ta skarga średniowiecznego zakochanego dotyczy właściwie czegoś innego, jeśli zna się wymowę kolorów.

- **Błękitny** – znak wierności, niebiańskości, to kolor Matki Boskiej.
- **Zielony** – poszukiwanie miłości, nowa miłość, także nadzieja.
- **Żółty** – wrogość, zdrada (Judasza przedstawiano w żółtych szatach).
- **Złoty** – świętość (np. postać Matki Boskiej często przedstawiano na złotym tle).
- **Biały** – niewinność, czystość.
- **Czarny** – zło, grzeszność, brak wiary, śmierć.
- **Purpurowy** – władza, bogactwo, miłość.

Inne symbole

- Kwiaty: **lilia** – niewinność; **róża** – miłość; **piwonie** – „marna rozkosz”, ale też Maria.
- Zwierzęta: **pelikan** – męczeństwo Chrystusa; **pies** – pokusa, zazdrość; **lis** – obłuda, kłamstwo.
- Przedmioty: **drabina** – droga do nieba; **młot** – męczeństwo; **miecz** – duch, Słowo Boże.

KILKA CECH ŚREDNIOWIECZNEGO MALARSTWA

- **Brak perspektywy**; próby jej wykorzystania pojawiają się dopiero w XV w.
- **Równoczesność zdarzeń** – na jednym obrazie bywały przedstawiane obok siebie wydarzenia zachodzące w różnym czasie, np. śmierć Chrystusa na krzyżu, a jednocześnie zmartwychwstanie.
- **Brak dbałości o proporcje** – większe jest to, co jest ważniejsze.
- **Średniowieczne realia** – twórcy tej epoki nie dbali o zgodność z przedstawianą epoką. Dlatego Matka Boska pod krzyżem czy apostołowie noszą stroje średniowieczne.
- **Upodobanie do przesadnej ekspresji** – malarze chętnie pokazują gwałtowne emocje, choćby rozpacz Matki Boskiej pod krzyżem czy cierpienie na twarzach męczenników. Bardzo realistycznie przedstawiają sceny tortur i męki. Skłonność tę widać zresztą także w literaturze, przykładem dzieła hagiograficzne (patrz: temat 5.) czy epika rycerska („Roland czuje, że śmierć jest blisko. Uszami mózg mu się wylewa”).

„CZYTAMY” ŚREDNIOWIECZNY OBRAZ

Częstym motywem ówczesnego malarstwa jest Sąd Ostateczny. Przykład stanowi *Sąd Ostateczny* Hansa Memlinga z 1474. To tryptyk (**symbolika trójki!**).

Z chaosem lewej strony Chrystusa kontrastuje spokój strony prawej. Zbawieni wchodzą w bramy nieba, pomagają im aniołowie. Przy wejściu otrzymują **piękne ubrania** – to wyróżnienie, nagroda za cnotliwe życie. Wita ich **święty Piotr z wielkim kluczem w dłoni** – to alegoria władzy odpuszczania win.

W obrazie Memlinga jest wiele szczegółów, na które zazwyczaj nie zwraca się uwagi lub dzisiaj trudnych do wyjaśnienia. Oto zbawieni wchodzą do nieba po **kryształowych schodach (znak świętości, czystości)** – do dziś pojawiają się one w baśniach. Pod stopami mają **kwiaty** – również nieprzypadkowo dobrane! **Stokrotka** oznacza **skromność i czystość**, **lilia** **świętość i niewinność**, a **orlik** **męczeństwo**.

W centrum widzimy scenę sądu, w której centralne miejsce zajmuje Chrystus. Zgodnie z zasadami epoki po prawej stronie Chrystusa malarz pokazał zbawionych, po lewej – potępionych (**symbolika prawej i lewej strony**). **Chrystus** – przedstawiony w **czerwonej szacie (symbol męczeństwa, ale też władzy)** – ma pod stopami **kulę ziemską (znak panowania nad światem)**, a siedzi na **tęczy, symbolizującej przymierze między nim a ludźmi** (trzeba sobie przypomnieć biblijną opowieść o Noem i zesłanym na ludzkość potopie). Przy Jego głowie Memling namalował **miecz i lilię**.

Centralne miejsce obrazu przysługiwało wszelkim postaciom „wysokim” – obok Chrystusa można zobaczyć **apostołów**, a także **Matkę Boską i świętego Jana Chrzciciela** w tzw. postawach wstawienniczych (to często występujący **motyw Deesis**). Memling wyraźnie oddzielił w centralnej części obrazu **górze (sferę sacrum) i dół (sferę profanum)**.

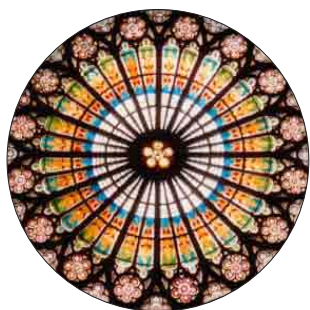
Z wielką dokładnością przedstawił malarz **cierpienie malujące się na twarzach potępionych** (cel dydaktyczny!), siłą wleczonych w stronę piekielnego ognia.

Po prawej stronie Archanioła widzimy malarską **wizję średniowiecznej psychomachii**: o duszę człowieka walczą anioł i diabeł. **Motyle skrzydła**, które Memling namalował diabłu, mogą oznaczać nietrwałość, ulotność.

Rzeczywista scena sądu rozgrywa się poniżej: umarli wstają z grobów, Archanioł Michał waży dobre i złe uczynki człowieka (a może figurki ludzkie oznaczają zbawionych i potępionych?).

Ciekawe są postacie sług szatana. Jedni mają pawie ogony, które symbolizują pychę, inni małpie twarze.

KATEDRA GOTYCKA TEKSTEM ŚREDNIOWIECZNEJ KULTURY

Katedra była jakby wielkim lustrem (*speculum maius*) odbijającym cały otaczający świat. To dlatego sklepienie często malowano na niebiesko i pokrywano gwiazdami, na malowidłach i płaskorzeźbach pojawiały się motywy powtarzalnych ludzkich zajęć, na przykład rolniczych. W stworzonym przez Boga świecie panuje porządek.

Nawet samo budowanie katedry wiązano z drabiną bytów stworzoną przez św. Tomasza z Akwinu. Budowla świadczy o pokonaniu żywiołów. Do jej wzniesienia potrzebny był materiał, np. kamień – materia nieożywiona. Pracowały zwierzęta, które wykorzystywał twórca katedry – człowiek. Dzieło chronili aniołowie, a wszystko dla chwały Boga, znajdującego się na szczycie drabiny bytów.

Na posadzce średniowiecznej katedry umieszczano skomplikowane wzory przypominające labirynt – to metafora ludzkiego życia, trudu docierania do Boga. Jednocześnie pozwalały one wiernym odbyć symboliczną pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Taka wędrówka – na kolanach! – często była zadawana jako pokuta.

Katedra gotycka zdaje się przeczyć prawom fizyki, zwłaszcza prawu ciężenia. Budowle są zaskakująco wysokie. Wysokość nawy głównej waha się od 32 do 48 metrów (np. katedra w Amiens ma wysokość 42 m), a wysokość budowli z wieżami przekracza niekiedy 150 m! To „mistyczny skok w górę” – nakazujący oderwać myśli od tego, co materialne, niskie (**profanum**), a zwrócić je w stronę tego, co duchowe, święte (**sacrum**). Strzelistość gotyckiej katedry ma więc głęboki sens religijny.

Katedra gotycka zdaje się przeczyć prawom fizyki, zwłaszcza prawu ciężenia. Budowle są zaskakująco wysokie. Wysokość nawy głównej waha się od 32 do 48 metrów (np. katedra w Amiens ma wysokość 42 m), a wysokość budowli z wieżami przekracza niekiedy 150 m! To „mistyczny skok w górę” – nakazujący oderwać myśli od tego, co materialne, niskie (**profanum**), a zwrócić je w stronę tego, co duchowe, święte (**sacrum**). Strzelistość gotyckiej katedry ma więc głęboki sens religijny.

Wykorzystywane przez architektów **ostre łuki**, widoczne zwłaszcza w kształcie okien, przypominają złożone do modlitwy ręce.

Uwaga!

- Od razu warto zapamiętać, że gotyk zafascynował twórców romantycznych, atmosfera zamierchłej historii, sceneria średniowiecznego zamku, pełne dramatycznych, krwawych zdarzeń opowieści z tych czasów – chętnie podejmowali je romantycy, a zjawisko to otrzymało nazwę **gotycyzmu**.
- Z gotykiem kojarzy się przymiotnik **wertykalny** – czyli wyniesiony ku górze, strzelisty, w przeciwieństwie do poziomej, horyzontalnej przestrzeni

DWA GŁÓWNE STYLE ŚREDNIOWIECZA

STYL ROMAŃSKI

Czas występowania

Wiek X-XII.

Nazwa

Od łacińskiego **romanus**, czyli **rzymski**, styl ten bowiem rozwinął się na terenach należących wcześniej do cesarstwa rzymskiego.

Architektura

Przede wszystkim budowle sakralne: kościoły, klasztory, ale też warowne zamki.

Material

Ciosany kamień, drewno.

Cechy

- Monumentalizm, masywność związana z obronnym charakterem budowli: grube mury, małe okienka pełniące często funkcję otworów strzelniczych.
- We wnętrzach budowli romańskich panuje półmrok.
- Prosta bryła – budowano na planie kwadratu lub koła (rotunda), urozmaiceniem były półokrągłe przybudówki, wieże (jedna lub dwie), dzięki którym budowla wydawała się wyższa.
- Mało skomplikowane sklepienia: krzyżowe i kolebkowe; łuki.
- Niewiele elementów o charakterze zdobniczym – kolumny, płaskorzeźby, bogato dekorowane są jedynie portale.

Przykłady

- katedra w Cantenbury;
- krypta św. Leonarda na Wawelu;
- kolegiaty w Tumie koło Łęczycy, w Kruszwicy;
- klasztory w Wąchocku, Sulejowie;
- kościoły w Czerwińsku, Opatowie, Sandomierzu;
- drzwi katedry gnieźnieńskiej.

Romańska kolegiata w Tumie pod Łęczycą

STYL GOTYCKI

Czas występowania

Przede wszystkim XIII-XV w., choć powstał we Francji w połowie XII w. w związku z przebudową opactwa w Saint Denis.

Nazwa

Określenie wymyślone przez Giorgia Vasarięgo w XVI w. i mające charakter negatywny: „gotycki” to typowy dla Gotów – a więc barbarzyński!

Architektura

Także kościoły i zamki, ale poza tym architektura świecka: kamienice mieszczańskie, ratusze, całe zespoły miejskie.

Material

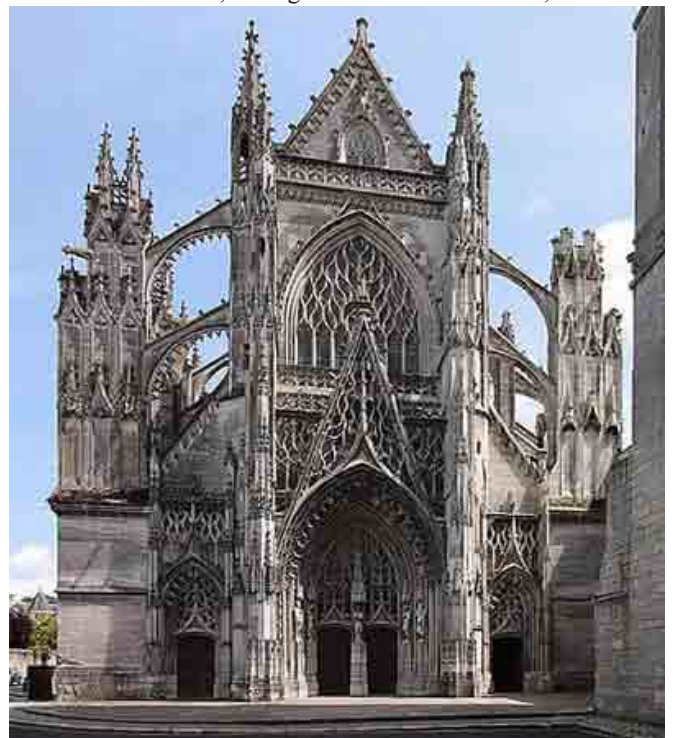
Rzadko kamień, najczęściej czerwona cegła.

Cechy

- Strzelistość, lekkość: cienkie mury, liczne wieże, ostre łuki, różnego rodzaju wzmocnienia – pilastry, filary, podpory.
- Wysokie okna z witrażami – światło wyznacznikiem piękna i boskości.
- Zróżnicowane układy przestrzenne – budowle na planie krzyża, często wielonawowe.
- Skomplikowane sklepienie krzyżowo-żebrowe, sklepienia o fantastycznych formach gwiazd czy kryształów.
- Liczne elementy zdobnicze: witraże, wieloskrzydłowe ołtarze, płaskorzeźby.

Przykłady

- katedry Notre Dame i Saint Denis w Paryżu, katedry w Chartres, Reims, Amiens, Kolonii, Freiburgu, katedra św. Wita Pradze;
- londyńskie opactwo Westminsteru, budowle uniwersyteckie w Oksfordzie i Cambridge;
- zamek w Malborku;
- kościół Mariacki w Krakowie, w tym ołtarz Wita Stwosza;
- katedra na Wawelu, Collegium Maius w Krakowie;

Danse macabre

Z motywem memento mori wiąże się – czy raczej stanowi jego specyficzną odmianę – motyw danse macabre – tańca śmierci – popularny zwłaszcza w sztukach plastycznych. To charakterystyczne przedstawienie Śmierci tańczącej w kółeczku z reprezentantami wszystkich pokoleń i stanów średniowiecznych – dowód i symbol tego, że kostucha nie wybiera i nikt nie zdoła przed nią umknąć. Elementy danse macabre odnajdujemy i w literaturze – przykładem *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*.

OBRAZ ŚMIERCI W LITERATURZE I SZTUCE EPOKI ŚREDNIOWIECZA

Liczne wojny, epidemie, fale głodu sprawiały, że życie ludzkie było w wiekach średnich szczególnie krótkie i kruche. Z tym faktem pomagała się pogodzić głęboka wiara, która nakazywała gardzić wartościami doczesnymi, a więc całym ziemskim bytowaniem. W średniowieczu powraca motyw z biblijnej *Księgi Koheleta*: „Vanitas vanitatum et omnia vanitas” (marność nad marnościami i wszystko marność). Wszelkie ludzkie starania i ziemskie przyjemności określa się w tej księdze jako „gonienie za wiatrem” – i podobnie widział człowiek średniowiecza. Jednocześnie ten człowiek wcale nie był całkowicie odporny na pokusy świata doczesnego, więc świadomy własnej grzeszności bał się rozliczenia win, nieuchronnie związanego z sądem Bożym.

Stosunek człowieka średniowiecza do śmierci był więc złożony. Z jednej strony ludzie mieli świadomość, że prawdziwa egzystencja czeka ich dopiero w niebie, a życie ziemskie to czas próby, zasłużenia sobie na szczęście u boku Chrystusa. Śmierć jest w takim razie ważnym momentem przejścia – chwilą, do której trzeba się przygotować. Bohaterska śmierć rycerza czy bolesne umieranie męczennika tylko zbliżają do nagrody w niebie. Z drugiej strony koniec życia łączył się z koniecznością stanięcia przed Panem i jednocześnie z nieuchronną karą za popełnione na ziemi grzechy. Dlatego śmierć budziła lęk, często pokazywano ją w alegorycznej postaci odradzającego szkieletu czy rozkładających się zwłok. Świadomość, że nikt jej nie umknie, miała zachęcać do pokuty i poprawy życia.

POTRZEBA PRZYGOTOWANIA SIĘ DO ŚMIERCI

„PIEŚŃ O ROLANDZIE” – ŚMIERĆ JAKO RYTUAŁ

Ilustracja do *Pieśń o Rolandzie*

Śmierć w walce, z bronią z ręki zwykle się wówczas uważała za godną, honorową, piękną. Tak też ma umierać średniowieczny rycerz. Roland walczył za wiarę i „słodką Francję”, zginął jak bohater od ran zadanych przez niewiernych. Hrabia żałuje, że umiera, ma jednak czas, aby zaakceptować śmierć i przygotować się do niej. Duchowy ład jest niezbędnym elementem godnego umierania. Roland modli się za siebie i swoich towarzyszy – lekkomyślnie naraził ich na śmierć. Nie chciał, by uznano go za tchórza, więc nie wezwał na pomoc pozostałych wojsk Karola Wielkiego. Ma świadomość, że zgrzeszył egoizmem i żałuje tego: kładzie się twarzą ku ziemi na znak pokuty, bije się w piersi. Oprócz tego, że się modli i wyraża skruchę, Roland przygotowuje się do śmierci także w inny sposób. Próbuje zniszczyć swój miecz, by nigdy nie posłużył niewiernemu. Podobnie zresztą postąpił król Artur, który zanim umarł, utopił swego Ekskalibura w jeziorze. Rycerz układa się twarzą w stronę pogan, „aby Karol powiedział i wszyscy jego ludzie, że umiera jako zwycięzca i jako zacy hrabia”. Wyciąga do nieba swoją prawą rękawicę – to znak zwrotu lenna, którym jest otrzymane od Boga życie.

W obrazie śmierci Rolanda można dostrzec pewne podobieństwa do śmierci Chrystusa – „wstępuje na wzgórek”, „opuścił głowę na ramię”. W ten sposób czyn bohatera został uwznioślony, uznany za nadzwyczajny. Wzgórze, na którym umiera, przypomina Golgotę, a sama śmierć Rolanda – ofiarę Chrystusa. Za godne życie czeka bohatera największa nagroda: „Bóg zsyła mu swego anioła Cherubina i świętego Michała opiekuna; z nimi przyszedł i święty Gabriel. Niosą duszę hrabiego do raju”.

Pieśń o Rolandzie opisuje też śmierć przyjaciół Rolanda – Oliwiera i Turpina. Ich umieranie również jest zgodne z etosem rycerskim, choć pozbawione heroizacji. Utwór zawiera wzór bohaterskiej śmierci, który był często powtarzany w innych tekstach, a co więcej – stał się toposem literackim.

„LEGENDA O ŚWIĘTYM ALEKSYM” – ŚMIERĆ „POD PROGIEM”

Kto się poniży, będzie wywyższony – tak myśleli średniowieczni asceci. W życiu celowo znosili upokorzenia i cierpienia, by kształtować swego ducha i później otrzymać nagrodę w niebie. Śmierć jest podobna do życia: święty Franciszek zakończył życie, leżąc na gołej ziemi, podobnie bohater *Legandy o św. Aleksym* umarł w poniżeniu i samotności pod schodami domu własnych rodziców. Aleksy wcześniej przygotował się do śmierci – czując, że jego życie się kończy, napisał list:

Uwaga!

Alegoryczny obraz śmierci jako szkieletu rozpowszechnił się w wiekach XIV i XV. Wcześniej wyobrażano ją sobie jako wiedźmę o przerażającym wyglądzie (często ze skrzydłami nietoperza), także w postaci rozkładających się zwłok, zazwyczaj kobiety – może dlatego, że łacińskie słowo „mors” (śmierć) jest rodzaju żeńskiego, a poza tym kobietę uważano za istotę złą, niebezpieczną, bo odpowiedzialną za ludzką śmiertelność (to Ewa zerwała jabłko!). Śmierć przedstawiana w postaci szkieletu miała też charakterystyczne rekwizyty: kosę, rzadziej oszczep czy luk i strzały.

*Popisawszy swoje wsztki męki
i wsztki skutki, co je płodził,
jako się na świat narodził.*

W ten sposób Aleksy zamyka swoje ziemskie sprawy – chce, by inni ludzie dowiedzieli się prawdy o jego losach i by znaleźli w niej wskazówkę, jak żyć. Ten list wyjęła później z zaciśniętej dłoni zmarłego jedyna osoba, która mogła to uczynić – żona Aleksiego (tak jak on zachowała dziewictwo!).

Twórcy dzieł hagiograficznych – zarówno literackich, jak i plastycznych – chętnie też przedstawiają męczeństwo świętych. Nie pokazują oni zazwyczaj swego bólu, tortury znoszą z uśmiechem, niezadko powodując w ten sposób nawrócenie się oprawców. Okrutna śmierć – pokazywana z naturalistyczną wręcz dokładnością! – to także forma zasłużenia na zbawienie. Świętym udaje się zresztą w pewnym stopniu ująć niszczącą siłę śmierci. Ich zwłoki niekiedy nie ulegają rozkładowi, wydobywa się z nich piękny zapach, ciała męczenników wyglądają jak nietknięte. Tak jest np. w przypadku św. Stanisława, biskupa krakowskiego:

„Ojcowie [...] znaleźli ciało nienaruszone, zbroczone krwią, lecz bez żadnego śladu blizn”.

„SKARGA UMIERAJĄCEGO” (XV W.)

Ciekawym zjawiskiem średniowiecznej kultury jest ars bene moriendi (sztuka dobrego umierania). W literaturze tej epoki pojawiły się nawet swego rodzaju poradniki, mówiące o tym, jak się przygotować do śmierci, jak zachować się w tym szczególnym momencie. Autorzy niektórych takich tekstów udzielali nawet rad, jak dobrze wypaść na sądzie Bożym! Inaczej powinien zachowywać się król, inaczej asceta, jeszcze inaczej zwykły człowiek. Wskazówki przeznaczone dla tego ostatniego możemy znaleźć w piętnastowiecznej *Skardze umierającego*. Kończący swe ziemskie bytowanie człowiek żałuje, że był za mało religijny:

*Jalmużnym nędznem nie dawał,
Ofiarą Bogu nie czynił.*

Teraz jego dusza boi się pójść przed oblicze Boga:

*Widzi niebo zatworzone,
Widzi piekło otworzone.*

Ta przerażająca wizja jest wyraźnym ostrzeżeniem.

„ROZMOWA MISTRZA POLIKARPA ZE ŚMIERCIĄ”

Ten najdłuższy ze znanych nam polskich wierszy średniowiecznych to zarazem satyryczny obraz piętnastowiecznego społeczeństwa i zapis refleksji na temat spraw ostatecznych człowieka.

Oto mistrz Polikarp prosił Boga, by pozwolił mu zobaczyć Śmierć. Kiedy jednak prośba została wysłuchana, bohater „groźnie się tego przeleknął/ padł na ziemię, eże stęknął”. Bo też widok Śmierci był zaiste przerażający: rozkładające się kobiece zwłoki przepasane płachtą, krwawa rosa płynąca z oczu, w ręku kosa. Taki obraz służy wyraźnie celom dydaktycznym: strach przed śmiercią ma prowadzić do poprawy życia. Rozmawiając z mistrzem Polikarpem – wiersz ma bowiem formę dialogu – Śmierć odpowiada na kolejne jego pytania. Skąd się wzięła? Z grzechu pierworodnego:

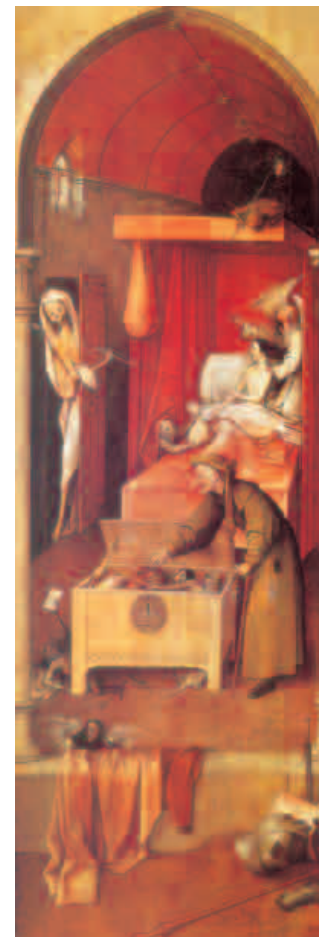
*W ten czas się ja poczęła,
Gdy Ewa jabłko ruszyła,
Adamowi jeblka dała,
A ja w onem jeblku była.*

Jest podległa Bogu, który panuje nad całym światem. Dla kogo jest straszniejsza? Śmierć mówi:

*Mam moc nad ludźmi dobremi,
Ale więcej nade złemi.*

Dla tych, którzy lekceważą przykazania, będzie okrutnym katem („W grzechu się ludzkim kocham”). Kary powinni obawiać się wszyscy, na równi papież i żebrak – jeśli tylko dopuszczają się występków. Śmierć wymienia wiele przykładów takich ludzi: zdrajców i oszustów, karczmarzy, „co źle piwa dają”, plebanów „z miąszą [tustą] szyją./ jizto barzo piwa piją”, kobiety „co sobie czynią rozpasty”, mnichów „co z klasztoru uciekają”... Śmierć jest więc jednocześnie katem i nauczycielem – trzeba pamiętać o życiu wiecznym! W tym groteskowym wierszu mieszają się rzeczy straszne i śmieszne. Kto by na przykład pomyślał, że Śmierć mówi w naszym języku?! Wprost przecież pyta przerażonego Polikarpa:

*Wstań, mistrzu, odpowiedz, jestli umiesz!
Zaś po polsku nie rozumiesz?*

Hieronim Bosch, *Śmierć skąpca*

Zapamiętaj!

- **Memento mori** (pamiętaj, że umrzesz) – to średniowieczne hasło przypominające o nietrwałości wszelkich ziemskich spraw i nieuchronności śmierci.
- **„Prochem jesteś i w proch się obrócisz”** – to słowa z biblijnej *Księgi Rodzaju*, a także z Psalmu 103.
- **Eschatologia** (greckie eschatos = ostatni) – to nauka o „rzeczach ostatecznych”, takich jak życie pozagrobowe, Sąd Ostateczny, niebo i piekło.

Średniowiecze w pytaniach i odpowiedziach

Bosch, *Kuszenie św. Antoniego*

Dualizm – w postrzeganiu świata – stał się cechą epoki. Ludzie średniowiecza dzielili świat i wartości na dwie kategorie – dobro i zło, niebo i piekło, zbawieni i potępieni, jasność i ciemność, cnota i występki. Bowiem każda rzecz ma dwie strony – duchową, czystą, idealną i ziemską, materialną – mało istotną.

Zauważ, że ów podział świata widoczny jest na tryptykach przedstawiających dzień Sądu Ostatecznego: w centrum Bóg-Sędzia, z jego prawej strony – zbawieni, z lewej – potępieni. Podział na idee i cienie idei znamy już, bo to pomysł Platona – przejęty i zaadoptowany dla chrześcijańskich potrzeb przez św. Augustyna.

Filozofia Augustyna także opiera się na dualizmie – dwie siły walczą o duszę człowieka: niebiańska – anioły, które ciągną go ku Bogu i ziemską, piekielną – diabły. Te ciągną go w otchłań piekła.

1. SKĄD WYWODZI SIĘ NAZWA EPOKI I JAK OKREŚLISZ CZAS JEJ TRWANIA?

Średniowiecze – czyli wieki średnie to nazwa, którą wprowadzili twórcy renesansu, określając w ten sposób epokę poprzednią. W renesansie uznawano średniowiecze za okres przestoju, przejście między świetną epoką antyku a czasami nowożytnymi – czyli wieki średnie. Nazwa ta miała odcień lekceważący, ludzie odrodzenia zarzucali poprzednikom odejście od wartości starożytnych, ciemnotę i zacofanie. Później pogląd ten zmienił się, szczególnie gdy badacze włączyli się w analizę dorobku epoki.

Początek umieszcza się **na przełomie IV i V wieku**, a za **koniec** epoki przyjmuje się rok **1453** – (datę upadku Konstantynopola). Niektórzy przyjmują za koniec średniowiecza a początek epoki nowożytnej rok 1492 (odkrycie Ameryki przez Kolumba) lub 1450 (wynalezienie druku przez Gutenberga).

2. JAKIE ZNASZ CECHY CHARAKTERYZUJĄCE EPOKĘ ŚREDNIOWIECZA?

Średniowiecze charakteryzują: uniwersalizm, teocentryzm, dwujęzyczność i anonimowość literatury.

- **Uniwersalizm** czyli jednolitość epoki polegał na tym, że państwa Europy były podporządkowane jednej władzy kościelnej i świeckiej. W całej Europie dominował Kościół, wszystkie państwa uznawały zwierzchnictwo papieża. Z kolei władzę świecką sprawował cesarz – władca Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, wyrosłego na gruzach Imperium Rzymskiego. W konsekwencji urzędowym językiem państw europejskich była łacina, a poszczególne państwa dopiero zaczynały się wyodrębniać. Fakty te spowodowały, iż Europa była uniwersalną całością – stąd cecha: uniwersalizm.

- **Teocentryzm** – to ogólnie panująca filozofia, która w centrum świata umieszczała Boga (*theos* – Bóg). Bóg, który stworzył świat, uosabiał dobro, piękno i prawdę. Ludzie uznawali wyższość dóbr duchowych nad doczesnymi, różne zjawiska przyrody interpretowano jako znaki od Boga, a w filozofii dominowała myśl o życiu pośmiertnym. Religii i jej założeniom podporządkowane były sztuka i literatura.

- **Anonimowość literatury** polegała na tym, iż autorzy dzieł często nie ujawniali swego nazwiska. Ważna była bowiem wartość dzieła, autor natomiast skromnie usuwał się w cień.

- **Dwujęzyczność literatury** średniowiecza to równoczesne funkcjonowanie łaciny i języków narodowych. Językiem wspólnym dla wszystkich ludzi wykształconych była łacina i nawet wówczas, gdy wykształciły się języki narodowe, istotne dzieła tworzone w języku łacińskim.

DUALIZM W POSTRZEGANIU ŚWIATA

Ludzie średniowiecza dzielili świat i wartości na dwie kategorie:

- dobro i zło,
- niebo i piekło,
- zbawieni i potępieni,
- jasność i ciemność, – cnota i występki.

Bowiem każda rzecz ma dwie strony: duchową, czystą, idealną i ziemską, materialną – mało istotną. Zauważ, że ów podział świata widoczny jest na tryptykach przedstawiających dzień Sądu Ostatecznego: w centrum Bóg-Sędzia, z jego prawej strony – zbawieni, z lewej – potępieni. Podział na idee i cienie idei znamy już, bo to pomysł Platona – przejęty i zaadoptowany dla chrześcijańskich potrzeb przez św. Augustyna. Filozofia Augustyna także opiera się na dualizmie – dwie siły walczą o duszę człowieka: niebiańska – anioły, które ciągną go ku Bogu i ziemską, piekielną – diabły. Te ciągną go w otchłań piekła.

SZCZEGÓLNE ZAMIŁOWANIE DO LICZB, ZNAKÓW, SYMBOLI I MAGII CHARAKTERYZOWAŁO EPOKĘ ŚREDNIOWIECZA.

Wierzono w stałą ingerencję Boga w sprawy ziemi, rozmaite zjawiska przyrody odczytywano jako Boskie znaki (już w *Biblii* tęczę uznano za znak przymierza Boga z ludźmi, czemu więc nie interpretować innych głosów: burzy, pioruna, zaćmienia słońca itp.). Z zamiłowaniem przypisywano znaczenie liczbom: trójka to znak Trójcy Świętej, czwórka – to cyfra wyjątkowa – wszak są cztery żywioły i cztery strony świata, cztery płyny w człowieku i cztery epoki ludzkiego życia (do ostatnich czwórek odwoła się u progu następczej epoki Mikołaj Rej, w *Żywocie człowieka poczciwego*). On też przypomniał podział na cztery typy ludzkie (np. flegmatyk) – w zależności od dominacji danego płynu w organizmie. Być może średniowieczu swą złą sławę zawdzięcza liczba 13, bowiem symbolizowała wówczas śmierć. Już wtedy, także lilia symbolizowała niewinność, kolor czerwony – miłość, a np. żółty – zdradę.

Tam, gdzie wkracza magia, nie wszystko zostaje wyjaśnione, stąd tajemniczość epoki. Tam, gdzie trwa ciągły kontakt z Bogiem, kontemplacja, wiara w duchowy aspekt każdej sprawy – tam nieporównywalnie panuje mistycyzm.

3. JAKIE NOWE GATUNKI LITERACKIE WYTWORZYŁA EPOKA ŚREDNIOWIECZA?

Do gatunków nowych zaliczymy m.in.: żywoty świętych i dramaty religijne – misteria, dramat liturgiczny i moralitet. Szczególnie ciekawym gatunkiem wytworzonym w średniowieczu był ten ostatni – sztuka dydaktyczna. Jej słynnym bohaterem był **Everyman**, czyli Człowiek-Każdy, ktoś, kto symbolizował każdą istotę ludzką. Everyman spotykał na swojej drodze alegorie – uosobione cnoty lub grzechy, np. Czystość, Męstwo, Chciwość. Cnoty te roztrząsały abstrakcyjne kwestie moralne, obrażały pokusy czyhające na człowieka, a także drogi wzorcowe, te, które wiodą do zbawienia. Alegorie toczyły spór o duszę człowieka, zaś droga Everymana symbolizowała uniwersalny los ludzki.

Przykłady poszczególnych gatunków:

Pieśni	– <i>Bogurodzica</i> – <i>Pieśń o zabiciu Jędrzeja Tęczyńskiego</i>
Żywoty świętych	– <i>Legenda o św. Aleksym</i>
Moralitet	– <i>Everyman</i>
Kroniki	– <i>Kronika polska</i> Galla Anonima
Satyra	– <i>O zachowaniu się przy stole</i> Słoty – <i>Satyra na leniwych chłopów</i>
Kazania	– <i>Kazania świętokrzyskie</i> – <i>Kazania gnieźnieńskie</i>
Apokryfy	– <i>Rozmyślenia przemyskie</i>

Uwaga! Wszystkie powyższe przykłady poza moralitetem (*Everyman*) pochodzą z literatury polskiej. Można je podzielić także na gatunki religijne i świeckie.

- **Religijne:** hagiografia, pieśni kościelne, moralitet, dramat liturgiczny, kazanie, misteria, psalmy, modlitwy.
- **Świeckie:** epos rycerski, kroniki, apokryfy, satyry, liryka miłosna wędrownych trubadurów.

CO TO BYŁY MISTERIA?

były to z kolei widowiska sceniczne, których treść dotyczyła najczęściej tematów ze *Starego i Nowego Testamentu*. Inscenizacje te wystawiano zwłaszcza w okresie świąt religijnych – od XIV w. poza kościołami. Akcja misteriów zawsze prezentowała dramat chrześcijańskich dziejów ludzkości, upadek człowieka, odkupienie i Sąd Ostateczny. Dramat liturgiczny obejmował przedstawienia związane z liturgią Kościoła katolickiego. Ukazywał np. zmartwychwstanie Jezusa, odgrywany zaś był w kościołach lub w specjalnie wyznaczonych do tego miejscach na zewnątrz kościołów.

4. WYMIENŃ NAJWAŻNIEJSZYCH FILOZOFÓW ŚREDNIOWIECZA.

- Najpierw myśliciel, który na wiele stuleci określił kierunek refleksji filozoficznej – **św. Augustyn** – twórca filozofii dramatycznej zwanej augustynizmem. Żył w latach 354 – 430. Jego filozofię zastąpiła dopiero doktryna Tomasza z XIII w.!
- **Św. Franciszek z Asyżu** – twórca wędrującego zakonu franciszkańskiego, wyznawca wszechogarniającej miłości do ludzi i wszelkiego stworzenia, prostoty i ubóstwa.
- **Św. Tomasz z Akwinu** – twórca tomizmu, filozofii harmonijnej, która niejako umotywowała i wyjaśniała sens hierarchicznej struktury społecznej (także oddziaływała przez długie wieki).

Uwaga

Średniowiecze w Europie trwało ponad 10 stuleci!

Początek

- 476 – upadek Cesarstwa Zachodnio rzymskiego

Koniec

- 1453 – upadek Konstantynopola
- 1450 – Gutenberg wynalazł druk
- 1492 – Kolumb odkrył Amerykę

Zapamiętaj

Mówiąc o cechach średniowiecza wspomnij:

- uniwersalizm
- teocentryzm
- anonimowość autorów
- dualizm w postrzeganiu świata
- tajemniczość
- magię
- mistycyzm.

Wspomnij dwa główne style architektury średniowiecznej: romański i gotyk. W charakterystyce wstępnej wyróżnić można kilka ulubionych tematów: motyw danse macabre, nurt rycerski, wątek parenetyczny, hagiografię, historiografię epoki.

5. CO MOŻESZ POWIEDZIEĆ O SYSTEMIE FILOZOFICZNYM ŚW. AUGUSTYNA I JEGO ROLI W ŚREDNIOWIECZU?

Św. Augustyn (354 – 430) urodził się w Tagasta, w Afryce, jego ojciec był poganinem, matka zaś chrześcijanką. Do badań filozoficznych skłoniły go pisma Cyncerona. Nie od razu jednak filozofował w duchu chrześcijańskim, najpierw był wyznawcą manicheizmu. Dopiero pod wpływem lektury dzieł Platona i żarliwych kazań biskupa Ambrożego nawrócił się do kościoła.

Święty Augustyn

- Człowiek jest istotą rozdartą między tęsknotą za niebem a ziemskimi pokusami, pomiędzy aniołami a zwierzętami, stąd dramat.
- Augustyn dokonuje połączenia myśli Platona z założeniami chrześcijaństwa – głosi platoński dualizm (każda rzecz ma postać duchową – ideę i postać materialną – cień idei).
- Myśl o życiu przyszłym i Bogu (kontemplację) oraz miłość Boga uważał za jedyny istotny cel życia. *Pragnę poznać Boga i duszę... I nic więcej* – głosił.

Filozofia Augustyna stała się podstawą dla całej późniejszej myśli katolickiej, była doktryną, której Kościół nigdy się nie wyrzekł, co najwyżej unowocześniał ją i dopasowywał do wymogów czasu. Widniejący w każdym kościele napis: „wiera, nadzieja, miłość” pochodzi właśnie od Augustyna, który tak określił cnoty potrzebne duszy do poznania. „A co chcesz poznać? Pragnę poznać Boga i duszę. Nic więcej? Nic więcej” – ten fragment z jednego z dialogów filozofa całkowicie charakteryzuje jego filozofię poznania. Najwyższą istotą jest jeden, wieczny i istniejący a priori (bez dowodzenia) Bóg, to on kieruje całym światem i wszelkim stworzeniem. Jest pierwszą i ostateczną przyczyną wszelkiego bytu, swego dzieła ciągle dogląda i nieustannie je zmienia. Rzeczywistość zewnętrzna jest ulotna i niezrozumiała, człowiek nic naprawdę nie pozna poprzez zmysły, bowiem one mogą się mylić, jedyną drogą do prawdy jest zgłębienie samego siebie: „we wnętrzu człowieka mieszka prawda”. Jedyne, czego jesteśmy pewni, to tego, że istniejemy i że myślimy. Skądś już to znacie, prawda? „Myślę, więc jestem” – podstawowe założenie filozofii Kartezjusza odkryte przez Augustyna już tysiąc lat wcześniej!!!

Boga może człowiek poznać tylko poprzez nieśmiertelną duszę, ta jednak musi być „zdrowa” – wyzbyta wszelkich pragnień i żądz. Gdy jest gotowa do zgłębienia prawdy, Bóg oświeca ją swoją światłością i pozwala jej dotknąć nieśmiertelności. Duszy, oprócz zdrowia, potrzebne są także „dobre oczy”, czyli rozum oraz – co najważniejsze – bezgraniczna, silna i prawdziwa wiara.

6. PRZEDSTAW PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA FILOZOFII ŚW. TOMASZA Z AKWINU.

Św. Tomasz z Akwinu (1225-1274) to drugi, największy obok Augustyna filozof średniowiecza. Swoją system stworzył na podstawie myśli Arystotelesa, Plotyna i swego bezpośredniego mistrza, Alberta Wielkiego. Najbardziej chyba znane są jego dowody na istnienie Boga. Tomasz uważał bowiem, że istnienia Stwórcy należy dowodzić aposteriorycznie – czyli nie przez wiarę, ale za pomocą rozumu, wyprowadzać je nie z samej istoty Boga, lecz z Jego dzieł.

Pięć dowodów na istnienie Boga:

- w świecie istnieje ruch, ktoś musiał go zapoczątkować i jako pierwszy poruszyć świat – któż jak nie Bóg?;
- istnieją istoty o różnym stopniu doskonałości, jeśli coś jest najmniej doskonałe, to musi też być coś przeciwnego: najbardziej doskonałego – Bóg;
- świat nie powstał samoistnie, stworzyła go istota samoistna, która nie miała żadnej przyczyny swego powstania, istniała zawsze – Bóg;
- wszystko w świecie jest przypadkowe, ponad tym musi być jednak jakaś istota konieczna, rządząca przypadkiem – Bóg;
- cała przyroda działa celowo, cele układają się stopniowo, aż do najwyższego, ostatecznego i rządzącego nimi – do Boga.

Ponadto Tomasz w prosty sposób poukładał świat, przedstawił go w formie drabiny bytów, na której wszystko, co istnieje, ma swoje miejsce i ściśle określoną rolę.

Wyglądała ona tak:

1. Bóg – najwyższa istota.
2. Aniołowie – czyste inteligencje.
3. Człowiek – byt z ducha i ciała.
4. Zwierzęta – byty cielesne.
5. Rośliny – materia żywa.
6. Materia martwa – kamienie, metale itp.
7. Żywioty.

Uwaga! Tak jak św. Augustyn przystosował filozofię Platona do założeń chrześcijaństwa, tak św. Tomasz schrytylizował naukę Arystotelesa. Nawet słynna obrazowa drabina bytów – to pomysł greckiego filozofa.

Tomizm zakłada rozumny ład świata, wizję świata harmonijnego, stanowiącego drabinę bytów, na której każde istnienie ma własne, celowe, naturalne miejsce. Także człowiek ma w tej

harmonii wyznaczone właściwe miejsce i powinien piąć się coraz wyżej. Interesująca jest to-mistyczna koncepcja człowieka-mikrokosmosu, który jest odbiciem całego wszechświata, czy-li makrokosmosu: człowiek zajmuje szczególne miejsce w tej uporządkowanej drabinie by-tów – ponad światem materialnym, bo ma rozumną duszę, ale pod sferą aniołów – bytów czy-stych całkowicie, do których człowiekowi daleko. Jego miejsce w tej precyzyjnej strukturze jest określone – człowiek jest częścią wielkiej maszyny i musi podporządkować się jej prawom. Święty Tomasz głosi, że jednostka musi się podporządkować, że wszyscy członkowie zhie-rarchizowanej społeczności nie mogą być sobie równi, bo przecież zajmują różne miejsca. I – jeszcze coś, na co powoływali się władcy wszech czasów: że władza świecka pochodzi od Boga i bunt przeciw niej to grzech przeciw Bogu.

7. PORÓWNAJ FILOZOFIĘ ŚW. AUGUSTYNA Z MYŚLĄ ŚW. TOMASZA.

Ci dwaj najwybitniejsi filozofowie średniowiecza stworzyli dwa, zupełnie różne, ale tak samo uzna-wane przez Kościół systemy. Różnił się charakter ich filozofii, u Augustyna bardziej mistyczny, mroczniejszy, u Tomasza zaś uporządkowany i racjonalny. Różnicę tę widać już, gdy spojrzymy na popularne określenia ich systemów – doktryna Augustyna nazywana jest filozofią dramatyczną, Tomasza zaś – filozofią harmonijną.

RÓŻNICE:

- Różniły się ich teorie poznania: Augustyn nie wierzył zmysłom i sądził, że prawdy postrzegamy dzięki boskiej iluminacji, Tomasz widział w zmysłach niezastąpiony pomost pomiędzy poznawa-nymi przedmiotami a rozumem.
- Augustyn uważał, że rozum lepiej niż rzeczy zewnętrzne poznaje prawdy wieczne, Tomasz prze-ciwnie, mówił o świecie zewnętrznym, że jest prosty i poznawalny przez zmysły, sądził, iż teoria Augustyna wynika najzwyczajniej w świecie z niezajomości przyrody.
- Dla Augustyna najprawdziwsze było to, w co wierzył; istnienie Boga, Trójcy Świętej, grzechu pierworodnego było według niego wiedzą pewną i poznawalną przez rozum. Tomasz spojrział na to zupełnie inaczej, twierdził, że wiedza i wiara to nie to samo, że dogmaty wiary (z wyjątkiem istnienia Boga) są niedostępne dla rozumu.
- Sporna jest też kwestia Boga, Augustyn zakładał Jego istnienie bez potrzeby dowodzenia, starcza-ła mu wiara, Tomasz udawał je rozumowo aż na pięć sposobów.
- Inaczej też przedstawiali konstrukcję świata: świat w systemie Augustyna można by porównać do koła, którego środkiem jest Bóg – zadaniem człowieka jest za wszelką cenę do Niego dążyć i sta-rać się Go poznać, wszystko inne jest nieistotne. Tomasz ukazywał świat na kształt drabiny, gdzie każde stworzenie ma swoje miejsce i odpowiednią rolę.

PODOBIENSTWA:

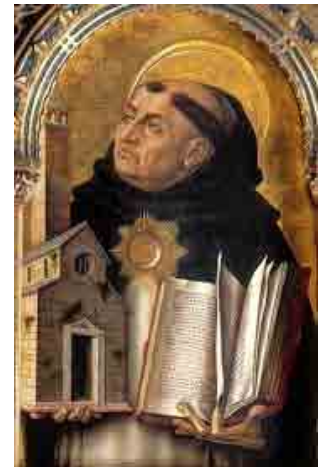
- Wspólne dla obu filozofów było przekonanie o ciągłej ingerencji Boga w świecie. Obaj uważali, że On ciągle ulepsza i przemienia swe dzieło.
- Obaj uważali Boga za najwyższy cel poznania.

8. JAKIE IDEAŁY PROPAGOWAŁ ŚW. FRANCISZEK Z ASYŻU?

Św. Franciszek z Asyżu stworzył pogląd zwany **franciszkanizmem**, stanowiący niezwy-kłą, radosną filozofię wiary. Głosił wszechogarniającą miłość do świata, braterstwo wszel-kich żyjących istot, uwielbienie świata i jego piękna, radosną wiarę w Boga oraz ideał ubóstwa. Występował przeciw okrucieństwu, nienawiści, zabijaniu i chciwości. Stworzył zakon wędrujący, a le-gendy dotyczące jego życia zawierają *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu* – zbiór opowieści o świętym, jego życiu i nauce, przekazanych przez anonimowego autora. Poznajemy *Kwiatki...* w tłumaczeniu Leopolda Staffa, i choć mają zupełnie inną wymowę niż np. *Legenda o św. Aleksym* – są także swo-istą hagiografią. Odmienny to wzorzec świętego – obca mu jest asceza, umartwianie ciała, zwraca się do świata z miłością i radością. Nie realizują także *Kwiatki...* w pełni schematu żywota świętego, bowiem nie są one pełną biografią św. Franciszka. Posiadają natomiast trójdzielność kompozycji: *Pieśń słoneczną*, obrazki z życia św. Franciszka i cuda pośmiertne, a są to elementy hagiograficzne.

OTO GŁÓWNE ZRĘBY NAUKI ŚW. FRANCISZKA:

- **Wszechogarniająca miłość.** Miłość jest podstawą wiary. Jest to miłość do każdej istoty żywej jako dziecka Bożego. Jest to miłość do „brata-ciała”, i dlatego wyklucza udrczenie, umartwie-

Święty Tomasz

- Wszechświat ma harmonijną strukturę, w której każdy byt ma swoje miejsce w hierar-chii (na drabinie bytów) – ist-nienie to drabina bytów; czło-wiek znajduje się na szczeblu niższym niż anioły, ale wyż-szym od reszty stworzeń.
- Człowiek to swoisty mikroko-smos – odzwierciedlenie dzie-ła Boskiego.
- Tomasz łączy myśl Arystotele-sa z doktryną chrześcijańską.
- Dostrzega potęgę rozumu ludz-kiego twierdzi, że *rozum nie niszczy wiary, lecz ją udosko-nala*.
- Głosi, że człowiek jest istotą społeczną, a władza monarchy pochodzi od Boga.

Święty Franciszek

- Franciszkanizm to filozofia wszechogarniającej miłości do świata i wszelkiego stworzenia jako dzieła Boskiego.
- To umiłowanie także siebie – sprzeciw wobec ascetyzmu – umartwiania ciała.
- Poczucie współistnienia ze światem natury – słynne kazania do ryb i ptaków, postrzeganie w każdym stworzeniu brata.
- Idea ubóstwa jako wolności od pokus i lęków tego świata.

Giotto, Święty Franciszek

nie cielesne. Jest to też miłość do chorych i cierpiących, miłość pełna poświęceń, którą widać w opowieści o Franciszku i trędowatym. Miłość rozdawana otaczającemu światu jest w tym ujęciu miłością do Boga – jego Stwórcy.

- **Radość.** Wyrazem radości, pojęcia kluczowego w filozofii św. Franciszka, jest *Pieśń słoneczna*. Radość wynikająca z faktu istnienia, z piękna świata, z miłości, postu, z trudu pracy i zwykłych obowiązków. Radości takiej uczy Franciszek swoich braci, przypominając mękę Chrystusa.
- **Ubóstwo** – to ideał św. Franciszka inaczej rozumiany niż w przypadku św. Aleksego. Franciszek chce być ubogi, aby być wolnym. Owszem, św. Franciszek był synem bogatego włoskiego kupca Bernardone i zrezygnował z dóbr materialnych, które mógł posiadać. W *Kwiatkach...* często jest zwany Świętym Biedaczyną, gdyż nie chciał mieć nic – lecz nie dla pokuty, nie dla umartwień, ale dla jedności z ubogimi, dla pokonania chciwości, dla idei, że człowiek jest wolny i szczęśliwy, tylko wtedy, gdy posiada tyle, ile jest mu niezbędne do życia. Ktoś, kto ma wiele – martwi się o swój majątek, jest jego niewolnikiem. „Zostaw wszystko i pódz za mną” – mówił Chrystus – i tę właśnie ideę propagował święty Franciszek.

9. WSKAŻ, ŻE FILOZOFIA ŚREDNIOWIECZNYCH MYŚLICIELI MIAŁA WPŁYW NA LITERATURĘ.

Augustynizm – odnajdujemy:

- w hagiografii, w ukształtowaniu ascetycznego modelu życia, pochwały kontemplacji, pogardy dla świata ziemskich wartości. Przykład – święty Aleksy, który latami leży pod schodami, obojętny na chłód, głód, upokorzenia – stara się myślał dotrzeć do Boga.
- Augustyńskie rozdzarcie pomiędzy pokusami ziemi a wołaniem nieba pobrzmiewa też mocno w poezji prebarokowej i baroku;
- w sonetach Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego (*I nie miłować ciężko, i miłować nędzna pociecha...*),
- w wierszach Daniela Naborowskiego;
- w Miltonowskim *Raju utraconym*.

TOMIZM POCIĄGAŁ TWÓRCÓW CENIĄCYCH UPORZĄDKOWANIE ŚWIATA.

- Misterną strukturę skonstruował w wiekopomnym dziele Włoch Dante Alighieri. Dzieło, jak wiadomo, to *Boska komedia*, a konstrukcja to księgi *Piekieł* i *Czyśćca* oraz „nieba” – *Raju*.
- Harmonię i ład ceniono też w renesansie – w poezji Kochanowskiego znajdziemy pochwałę Bożego stworzenia, urody w konstrukcji wszechświata, pochwałę genialnego Architekta.

ŚW. FRANCISZEK SAM STAŁ SIĘ BOHATEREM LITERATURY:

- *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu* Romana Brandstaettera,
- *Krzyżowców* Zofii Kossak-Szczuckiej,
- *Srebrnych orłów* Teodora Parnickiego.

Jego poglądy i postawa wpłynęły na poezję – do **franciszkanizmu** zwrócił się po wcześniejszym buncie przeciw Bogu Kasprowicz, również Leopold Staff, a w poezji współczesnej – ideały franciszkańskie zamyka w swoich strofach książdz Jan Twardowski.

10. CZYM JEST MOTYW DANSE MACABRE W LITERATURZE I SZTUCE ŚREDNIOWIECZNEJ?

Danse macabre oznacza taniec śmierci. Jest to bardzo popularny w średniowieczu motyw, który pokazuje, iż śmierć jest wszechobecna, wszechwładna i dotyczy każdego człowieka – bez względu na jego stanowisko, pochodzenie czy majątek. Przedstawia śmierć, która zaprasza do tańca przedstawicieli różnych stanów. Motyw ten może być ukazany za pomocą rysunku lub słowa – np. dialog śmierci ze zwykłym człowiekiem. W polskiej literaturze przykładem jest *Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią*. Śmierć ukazywana była różnie – np. jako zwłoki ulegające rozkładowi, potem jako szkielet z kosą w ręku. Zawsze zaś prowadzi do grobu taneczny korowód wszystkich stanów: od cesarza i papieża, kardynałów, bogaczy, po chłopów i biedaków – gdyż śmierć czeka każdego, bez względu na to, co znaczy dany człowiek na ziemi. Cechę zrównania wszystkich ludzi wobec jakiejś wartości nazywamy **egalitaryzmem**. Śmierć jako kostucha z kosą w ręku (tak utrwała się w późniejszych przedstawieniach) podkreśla ową równość choćby konstrukcją szkieletu, odartego z szat, ciała i cech indywidualnych. Poza tym jest to jedna z najbardziej znanych antropomorfizacji (uosobień) średniowiecza.

Uwaga!

Śmierć zajmuje w średniowieczu poczesne miejsce wśród zagadnień, które pochłaniały ludzkie umysły. Myśl o śmierci towarzyszyła nieustannie artystom i duchownym, czego dowodem jest łacińskie „memento mori” (pamiętaj o śmierci), które właśnie w tej epoce zrobiło karierę.

Taniec śmierci uwypuklał jeden z aspektów zagadnienia – fakt, że dotyczy wszystkich i naigrywa się z różnic i hierarchii ziemskich.

Ale niepokoiły ludzi jeszcze inne pytania. Co z moznymi tego świata, sławnymi znakomitościami, które przeminęły. Gdzie są? To ostatnie pytanie przywoła w *Wielkim testamentie* François Villon.

Uwaga!

Alegoria odpowiada w zasadzie temu, co nazywamy symbolem w potocznym języku. Ale tu kryje się poważna pułapka. Bo jeśli w języku codziennym mówimy, że na przykład dziecko na znaku drogowym symbolizuje niebezpieczeństwo potrącenia go, to w języku teorii literatury symbolem nazywamy jakiś obraz wieloznaczny – nadający się do różnorodnych interpretacji.

Uwaga!

Taniec śmierci uwypuklał jeden z aspektów zagadnienia śmierci – fakt, że dotyczy wszystkich i naigrywa się z różnic i hierarchii ziemskich. Ale niepokoiły ludzi jeszcze inne pytania. Co z moznymi tego świata, sławnymi znakomitościami, które przeminęły. Gdzie są? To ostatnie pytanie przywoła w *Wielkim testamentie* François Villon.

11. NA CZYM POLEGA ALEGORYCZNOŚĆ ŚREDNIOWIECZNEJ LITERATURY?

Alegorią nazywamy obrazowe przedstawienie jakiegoś pojęcia za pomocą umownych i stałych motywów. **Umownych i stałych** – to bardzo ważne – bo to przede wszystkim odróżnia alegorię od symbolu. Alegoria opiera się na skojarzeniu możliwie oczywistym i jednoznacznym, np. paw, przedstawiający, czyli alegoryzujący pychę. Alegoria nie podlega interpretacji – można najwyżej jej nie zrozumieć na skutek braku zdolności autora bądź niedostatków własnej wiedzy i wyobraźni.

Przykładem alegorii może być choćby owa rozkładająca się pani owinięta chustą i wyposażona w kosę w *Rozmowie mistrza Polikarpa...* Albo inna postać, z zawiązanymi oczyma, trzymająca w jednej ręce wagę, a w drugiej miecz i alegoryzująca sprawiedliwość. Nie musi to być zresztą osoba ani w ogóle coś ożywionego.

Przyjrzyjmy się dokładniej najbardziej znanym średniowiecznym motywom. Choćby taki taniec śmierci (dance macabre) – to przecież nic innego niż alegoria jej potęgi. Mógłby ktoś powiedzieć, że przecież to przykład metafory, i miałby rację. Alegoria bowiem to po prostu specyficzny jej rodzaj – działający automatycznie, przez błyskawiczne skojarzenie, nie zaś interpretację.

Jeszcze coś – alegoriami mogą być nie tylko rzeczy i przedmioty, ale określone zachowania i gesty. Przykładem – omówiony szerzej w następnym pytaniu problem ars moriendi – z jej wszystkimi rytualnymi, stosownymi dla danego stanu społecznego następującymi kolejno po sobie akcesoriami – z których każde alegoryzuje tę lub tamtą cechę i zasługę umierającego.

12. JAK ROZUMIESZ POJĘCIE ARS MORIENDI?

Ars moriendi znaczy po łacinie dosłownie „sztuka umierania”. Motyw ars moriendi był swego rodzaju przepisem dotyczącym sztuki dobrego umierania. Autorzy popularnych podręczników „dobrego umierania” zawierali w nich praktyczne porady jak chrześcijanin powinien odpowiednio przygotować się do śmierci – a więc pożegnać się z bliskimi, wydać ostatnie zalecenia dotyczące majątku i przyszłości dzieci, oczyścić swą duszę z grzechów.

Czy przypominasz sobie dziwnie rozwlekły opis śmierci Rolanda? Zamiast, jak we współczesnym filmie, po straszliwym ciosie w głowę zalać się krwią i paść na ziemię, Roland wykazuje dziwną żywotność i jeszcze wiele przed ostatnim tchnieniem zdoła zdziałać. Jego nadnaturalna przed-, czy może pośmiertna aktywność wynika z tego, że główny bohater eposu rycerskiego po prostu musi umrzeć „jak należy”. Prócz tego więc, że oczywiście stać się to powinno w bohaterskiej walce, w której nasz rycerz zdoła jeszcze ostatni raz rozśłać swe imię, muszą zostać wykonane przezeń określone rytualne gesty. Nasz Roland więc, miast spokojnie umrzeć, musi jeszcze wypełnić rozkaz, dmąć w róg, złamać miecz, by nie wpaść w ręce wroga, wejść na wzgórze, by być bliżej Boga i móc spojrzeć z góry na nieprzyjaciół, umrzeć z twarzą zwróconą ku wrogom, by okazać im w ten sposób swe męstwo. Potem, rzecz jasna, inicjatywę przejmują jeszcze na moment siły wyższe i w postaci aniołów niosą jego duszę w niebiosa.

Cały ten rytuał wzmacniał znacznie parenetyczną wymowę utworu, potęgował wrażenie niezwykłości momentu, wreszcie był ostatnią defiladą dodatnich cech i zasług bohatera. Elementy ars moriendi bez trudu znajdziemy w eposach rycerskich, a także oczywiście w hagiografii. Jak bowiem umiera święty asceta, np. Aleksey? Oczywiście tak, jak żył, zapomniany, nierozpoznany, zabiedzony. Ale chwilę po jego zgonie dzieć się zaczynają cuda – stały ich zestaw to samoistne bicie dzwonów, cudowny zapach rozchodzący się od świętobliwych zwłok, ich cudowna lekkość, wreszcie zaś to, że nie ulegają rozkładowi. To wszystko symbolizuje oczywistą pośmiertną nagrodę, jaką otrzyma święty, a przy okazji wyraża średniowieczną tęsknotę za cudem.

Ilustracja do *Pieśni o Rolandzie*

13. WYJAŚNIJ POJĘCIE PARENĘZY I LITERATURY PARENETYCZNEJ.

Parenęza dosłownie oznacza pouczenie. Literatura parenetyczna to literatura propagująca wzory postępowania, ideały modne i uznawane w danej epoce. Z kolei tzw. wzorce parenetyczne to wzory osobowe, postacie godne naśladowania, skupiające cechy wzorowe, pożądane, idealne. Literatura średniowieczna zarysowuje portrety: idealnego władcy, rycerza i ascety. To utwory parenetyczne decydują o dydaktycznym charakterze epoki, lecz nie są charakterystyczne tylko dla epoki średniowiecza. W renesansie spotkamy następne wzorce: dworzanina, ziemianina, patrioty, późniejsza epoka także obfitują w dzieła pouczające odbiorcę, jak ma postępować.

14. JAKIE WZORCE PARENETYCZNE PROPAGUJE LITERATURA ŚREDNIOWIECZA?

Na podstawie poznanej literatury średniowiecza możemy mówić o trzech wzorcach parenetycznych – czyli ideałach, wzorach do naśladowania propagowanych w tej epoce.

- Pierwszy to ideał **rycerza** – wzorem takim jest np. Roland ze słynnej francuskiej *Pieśni o Rolandzie*.
- Drugi to ideał **władcy** – tu za przykład może nam posłużyć portret Bolesława Chrobrego i Bolesława Krzywoustego, jaki kreśli Gall Anonim w *Kronice polskiej*.
- Trzeci to ideał **świętego** (ascety), a przykładem takiego wzoru osobowego może być św. Aleksy z *Legendy o św. Aleksym*.

Oprócz tych podstawowych propozycji średniowiecznej literatury warto wspomnieć także postawę **św. Franciszka z Asyżu**. To także wzór **parenetyczny** – model wiary radosnej, pełnej miłości do bliźnich, natury, świata. Można zaryzykować twierdzenie, że jest to swoisty wariant wzoru świętego. Tak, lecz zwróćmy uwagę, że bardzo odmienny, uniwersalny, wciąż aktualny – kontynuowany np. przez współczesnego nam ks. Jana Twardowskiego w jego poezji.

ŚREDNIOWIECZNE WZORCE OSOBOWE

Wzór władcy

– przykłady:

- król Karol Wielki,
- król Artur,
- Bolesław Chrobry,
- Bolesław Krzywousty.

Cechy:

- mądrość,
- duma,
- miłosierdzie,
- pobożność,
- odwaga,
- spryt.

Wzór świętego

– przykłady:

- św. Aleksy,
- św. Szymon Słupnik,
- św. Kinga.

Cechy:

- pobożność,
- ubóstwo,
- umartwianie ciała,
- medytacja,
- męczeństwo,
- zdolność do czynienia cudów.

Wzór rycerza

– przykłady:

- Roland (*Pieśń o Rolandzie*),
- bohaterowie cyklu o rycerzach Okrągłego Stołu.

Cechy:

- honor, odwaga, męstwo,
- wierność danemu słowu i daniemu sercu,
- pobożność,
- mistrzostwo w rycerskim rzemiośle.

Tarcza flamandzka z XV w.

15. JAK ROZUMIESZ TERMIN CHANSONS DE GESTE?

Chansons de geste to dosłownie „pieśni o czynach”. Są to średniowieczne poematy epickie, nazywane także eposami rycerskimi. Gatunek ten opowiada o czynach bohaterskich z epoki Karola Wielkiego. Przykładem chansons de geste jest *Pieśń o Rolandzie*. Do eposu rycerskiego należą także romanse rycerskie i miłosne.

Przykłady chansons de geste:

- *O królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu* (Anglia),
- *Dzieje Tristana i Izoldy* (Francja),
- *Pieśń o Nibelungach* (Niemcy),
- *Pieśń o Cydzie* (Hiszpania).

16. PRZEDSTAW DWA GŁÓWNE ŚREDNIOWIECZNE CYKLE OPOWIEŚCI RYCERSKICH.

Średniowieczne opowieści o rycerzach układają się w dwa główne cykle:

• CYKL ARTURIAŃSKI:

Opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu

Król Artur panował zapewne ok. V lub VI wieku (postać legendarna).

Osoby: rycerze Lancelot, Gowen, Parsifal, królowa Ginewra, czarnoksiężnik Merlin.

Miejsce: Bretania – kraj mityczny, prawdopodobnie leżący częściowo we Francji i Anglii.

• CYKL KAROLIŃSKI:

Chansons de geste (pieśni o czynach) – w tym *Pieśń o Rolandzie*

Król Karol Wielki panował na pewno w VIII wieku, został nawet cesarzem i założycielem dynastii Karolingów. Władął potężnym imperium w Europie, to dopiero jego synowie podzielili je na tereny dzisiejszej Francji, Niemiec i Włoch (mniej więcej).

Osoby: Karol Wielki, Roland, Oda, zdrajca Ganelon, przyjaciel Oliwier.

Tematy: etos rycerski, wzór władcy, wymiar religijny, walka z Saracenami.

Gatunek: romans rycerski.

Miejsce: Hiszpania, teren walki z Saracenami, wyprawa z 778 r.

17. JAKIE CECHY POWINIEN POSIADAĆ IDEALNY RYCERZ? ODPOWIEDZ NA PODSTAWIE „PIEŚNI O ROLANDZIE”.

Pieśń o Rolandzie opowiada o rycerzu, który dowodził tylną strażą króla Karola Wielkiego. Roland jest właśnie wzorem rycerza chrześcijańskiego, stał się nawet najbardziej bohaterką postacią, legendarną osobowością literatury średniowiecznej.

W skrócie można przedstawić jego dzieje następująco: gwardia dowodzona przez Rolanda została otoczona przez Saracenów (muzułmanów, wrogów chrześcijan). Unosząc się honorem, Roland nie chce zadać w czarodziejski róg, który wzywa na pomoc armię królewską. Kiedy decyduje się na to pod koniec bitwy, jest już za późno. Król Karol przybywa, aby pomścić Rolanda i poległych żołnierzy, lecz Roland umiera.

CECHY RYCERZA IDEALNEGO, JAKIMI ODZNACZA SIĘ ROLAND:

- odwaga – wskazuje na to zachowanie się Rolanda w czasie walki,
- wierność władcy (tutaj: Karolowi Wielkiemu),
- pobożność i wierność Bogu – jedna z najważniejszych cech rycerza średniowiecznego, rycerz walczył z niewiernymi, krzewiąc wiarę chrześcijańską, np. Roland przeciw Saracenom.
- wierność ojczyźnie i przywiązanie do niej (patriotyzm) widać, gdy Roland mówi: „Nie daj Bóg, aby słodka Francja miała iść w pogardę”, i kiedy ginie: za króla, w imię Boga i ojczyzny – Francji.

INNE CECHY RYCERZA TO:

- nadludzka siła i umiejętność walki, zapał i gotowość do walki, wierność w przyjaźni i męstwo;
- ogromnie ważny jest honor rycerza – wyeksponowany także w *Pieśni o Rolandzie*, Roland nie wzywa pomocy, gdyż byłoby to wystawieniem na szwank jego honoru rycerskiego, dopiero gdy widzi klęskę i śmierć Francuzów, decyduje się zadać w róg.

18. DLACZEGO ROLAND NIE CHCIAŁ UŻYĆ CZARODZIEJSKIEGO ROGU? OCEŃ JEGO DECYZJĘ.

Z ocenami bohaterów literackich zawsze jest ten kłopot, że są subiektywne. W tym przypadku jeszcze dodatkowo zmienione przez upływ czasu. Zapewne zupełnie inaczej oceniałby Rolanda średniowieczny czytelnik, inaczej człowiek współczesny. Trudno pochwalić rycerza, który dla własnego honoru naraża na śmierć przyjaciół, pozwala, by wybito ich w pień, dopuszcza do przegrania bitwy i sam ginie. Można jednak tego rycerza zrozumieć – honor to przecież główna wartość kodeksu rycerskiego, splamić honor to w przypadku rycerza stokroć gorsza hańba niż klęska czy śmierć. To właśnie o honorze rycerskim opowiada *Pieśń...*, powiedzielibyśmy wręcz: o obsesyj-

Uwaga!

Warto dobrze zapamiętać cechy rycerza Rolanda, wzór, jaki prezentuje owa średniowieczna konwencja, bowiem cień tej postaci odnajdziemy w wielu późniejszych bohaterach literackich. Czasem nie cień, lecz nową interpretację, nowe wcielenie, a nawet parodię – bowiem potomni odnosili się do rycerskiego kanonu z zachwytem lub lekceważąco. Czasem dostrzegali dyskusyjność postawy. Najlepszy przykład: *Konrad Wallenrod*.

Uwaga!

Rycerz Roland jest postacią autentyczną, a wojna Karola Wielkiego z Saracenami z r. 778 faktem historycznym. Rzeczywiście w wyprawie hiszpańskiej tylną strażą dowodził Roland. I rzeczywiście poniósł klęskę w wąwozie górskim, gdzie został napadnięty przez górali – bo nie wezwał pomocy na czas.

Ilustracja do *Pieśni o Rolandzie*

Pisząc pracę o tej lekturze

Odwoluj się do

- gatunku (epos, chanson de geste)
- ideału i etosu rycerskiego
- pojęcia parenezy
- słynnej sceny śmierci
- wartości takich, jak honor, przyjaźń, odwaga, wierność

Używaj terminów:

- sakralizacja
- pareneza
- heroizacja
- mitologizacja
- idealizacja

Ilustracja do *Pieśni o Rolandzie*

nym lęku rycerza przed jego utratą. Dla ludzi współczesnych starcie z przeważającymi siłami wroga, bez szans na zwycięstwo, jest szaleństwem, bo cudów nie ma... Ale zapatrywanie na kwestię cudów i Boskiej opieki było zupełnie inne w średniowieczu. Roland dla honoru poświęca nie tylko swoich towarzyszy broni – również własne szczęście, przecież we Francji czeka nań jego narzeczona, Oda, notabene postać bardzo mało wyeksponowana, jej rolą jest umrzeć na wieść o śmierci Rolanda. Jeszcze raz potwierdza się szczególna pozycja honoru rycerskiego w hierarchii wartości. Dziś z pewnością ulegnie degradacji.

19. CO ZWRACA UWAGĘ W KOMPOZYCJI „PIEŚNI O ROLANDZIE”?

Epos dzieli się na trzy części – sama bitwa i śmierć Rolanda to punkt kulminacyjny. Wcześniej dochodzi do zawiązania spisku przez zdrajcę Ganelona, natomiast po śmierci Rolanda król Karol Wielki mści się i zwycięża Saracenów. Osoba Rolanda jest kreacją idealnego rycerza, ale nie tylko w ukształtowaniu tej postaci zastosowano zabieg idealizacji – występuje on wszędzie tam, gdzie mowa o pobożnych chrześcijanach i ich czynach, dotyczy również króla, rycerzy Rolanda oraz opisu samej bitwy z niewiernymi. Zabieg idealizacji jest to zresztą typową cechą eposu, podobnie jak inne: podniosły styl, kunsztowna składnia, hiperbolizacja postaci – tak jak to bywało u Homera. Jednak jest eposem bardziej realistycznym (bogowie bynajmniej nie ingerują w przebieg zdarzeń, tak jak w *Iliadzie*), ale symbole, znaki odgrywają tu ważną rolę, jak na średniowiecze przystało.

BARDZO WAŻNA JEST SCENA ŚMIERCI ROLANDA.

Przyjrzyjmy się jej. Raniony rycerz znajduje odpowiednie miejsce na wzgórzu. Tam pod pięknym drzewem, na zielonej trawie będzie konał. Próbuje zniszczyć swój słynny miecz – Durendala, ale zamiar nie udaje się mu. Bije się w pierś, wyciąga rękawicę ku niebu – oddaje ją Bogu. Obraca twarz ku Hiszpanii, ale wspomina ojczyznę. Opuścił głowę na ramię, zmarł pod sosną, jego duszę zabrali aniołowie. Nic z powyższej sceny nie jest przypadkowe. Wzgórze przypomina Golgotę, rękawica oddana Bogu – uznanie Jego zwierzchnictwa na wzór hołdu lennego. Sam Roland w chwili śmierci przypomina Chrystusa (umiera z głową przechyloną na bok). Scena śmierci rycerza pełna jest znaków religijnych, Roland uosabia typ męczennika, a wszystko rozgrywa się w atmosferze podniosłej, pełnej patosu. Jest to pewna nowość – przypomnijmy sobie śmierć Hektora z *Iliady*, była to wizja pozbawiona wszelkiej wzniosłości. I chociaż niektórzy pokpiwają sobie z tego epizodu, w którym Roland długo i pieczołowicie poszukuje dogodnego miejsca na umieranie, to właśnie ta scena stała się literackim wzorem obrazu bohaterskiej, wzniosłej, męczeńskiej śmierci.

Ilustracja do *Pieśni o Rolandzie*

20. CO RÓŻNI ROLANDA OD STAROŻYTNEGO WZORU RYCERZA POZNANEGO W „ILIADZIE”?

- Istotną różnicą jest cel i opłacalność walki. Starożytny rycerz jawnie walczy o łupy – średniowieczny natomiast w imię Boga szerzy wiarę, tępi innowierców.
- Różnie przedstawiona jest ich śmierć – zwłoki Hektora potraktowano haniebnie, śmierć Rolanda jest wzniosła i pełna patosu.
- Inaczej, oczywiście, zarysowuje się problem wiary. Choć antyczny wojownik także ma swoich bogów i często ich wspomina, to jest z nimi jakby w większej poufałości, bogowie ingerują w jego sprawę. Bóg Rolanda jest odległy, wielki, nieosiągalny.
- Antyczni rycerze odczuwają zwykły ludzki strach – średniowieczni nie.
- Antyczny rycerz używa podstępów w walce – średniowieczny przenigdy.

Poza tym wiele ich łączy: są idealni, silni, są mistrzami w walce, piękni, mężni, wierni w przyjaźni, czuli na punkcie honoru i rycerskiej sławy.

21. SKĄD WYWODZI SIĘ IDEA OKRĄGŁEGO STOŁU?

Ze starego bretońskiego cyklu *Opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu*. Król Artur, który założył stolicę w mieście Camelot (dziś Winchester), nie chcąc wyróżnić żadnego ze swych wojowników, a przeciwnie – podkreślić ich równość, kazał zbudować okrągły stół. Przy takim stole miejsca są równoważne, choć rycerzy było aż stu pięćdziesięciu. Przeżywali niezwykle przygody, poszukiwali św. Graala, gromadzili się w Camelocie co rok, by opowiadać swoje rycerskie przygody. Bohaterowie legendy spełniają wszelkie wymogi ideału rycerskiego: cnota, honor i pogarda dla zdrady, odwaga – to ich cechy. Należy do nich też zobowiązanie, jakie poczynili: ślubowanie wskazujące na uwielbienie i szacunek dla kobiety, bowiem przysięgli nigdy

Jakie inne literackie sceny bohaterskiej śmierci można przytoczyć?

Dostarcza przykładów literatura romantyczna:

- *Reduta Ordona* i *Śmierć pułkownika*,
- także śmierć Jacka Soplicy z *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza; *Sowiński w okopach Woli* Juliusza Słowackiego, śmierć Hrabiego Henryka z *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego.

żadnej nie skrzywdzić, zawsze bronić jej sławy i życia, i zawsze jej pomóc.

Pierwszą damą opowieści jest niewątpliwie piękna Ginewra – żona króla Artura, którą pokochał rycerz Lancelot. Ta miłość zresztą zniweczyła jego plany znalezienia św. Graala, pamiętamy bowiem, że miał go odnaleźć rycerz najszlachetniejszy i nieskazitelny. Tymczasem Lancelot dał się zwieść czarom, uwiodła go dziewczyna, którą wziął za królową. Jak mógł się tak pomylić? Czary, czarodziejskie moce to sprawiły – bowiem świat arturiańskiego cyklu uzupełniony jest postaciami z krainy fantazji. Czarnoksiężnik Merlin, wróżki, czarownice i smoki – to indywidualia, które znamy z baśni lub... z pomysłów twórców romantyzmu. Jeśli kogoś tknęło takie skojarzenie – to bardzo dobrze, bo przecież romantyzm pełną garścią czerpał z baśniowej atmosfery rycerskiego średniowiecza.

Cechy opowieści arturiańskich, które decydują o ich trwałości i uniwersalizmie:

- niezwykła, baśniowa atmosfera świata przedstawionego, która stała się inspiracją dla romantyków;
- uniwersalne tematy, jakie podejmują: miłości, wierności swoim zasadom, pogardy dla zdrady;
- modele postaci, które kształtują: ideał rycerza (Lancelot, Parsifal, Gowen), ideał władcy (Artur), typ ukochanej, kobiety najpiękniejszej na ziemi – królowej Ginewry (średniowieczna Helena trojańska!);
- motyw poszukiwania najwyższego skarbu – tu relikwii, św. Graala, czyli zaginionego pucharu z przechowywaną krwią Chrystusa; św. Graal jest znakiem religijności epoki, ale też symbolem odwiecznych dążeń człowieka, który nie ustaje w poszukiwaniu najwyższych wartości, szczęścia lub odpowiedzi na najbardziej tajemnicze pytania;
- obraz rycerskiego życia: turniejów, wojen, romansów dworskich, czyli ludzkiego świata, który współistnieje obok baśniowego i – ani się sobie dziwią, ani przeszkadzają.

22. JAKI ZNASZ PRZYKŁAD ŚREDNIOWIECZNEJ HISTORII MIŁOSNEJ?

Słynny średniowieczny romans to francuskie *Dzieje Tristana i Izoldy*. Tristan i Izolda po dziś dzień są symbolem cierpienia i zarazem szczęścia miłości. Tristan był posłańcem króla Marka i miał przywieźć mu narzeczoną Izoldę. Wraz z nimi wsiada na statek wierna służąca Brangien, która przez omyłkę podaje Tristanowi i Izoldzie napój miłosny, przeznaczony dla Izoldy i króla Marka. Od tej chwili tematem historii jest już tylko ślepa miłość Tristana i Izoldy, którzy kochają się tak bardzo, że przestaje być ważne dane słowo Izoldy, przyjaźń i wierność Tristana wobec króla Marka, przestają być ważne prawa i zwyczaje. Kochankowie przeżywają wiele przygód, rozstają się, król Marek okazuje się ich dobroczyńcą, w końcu razem umierają i zostają pochowani. Z grobu kochanków wyrastają dwa drzewa splecione gałęziami. Jest to wyraźny znak, że ich miłość przetrwała nawet śmierć.

CO SPRAWIA, ŻE JEST TO UTWÓR PONADCZASOWY?

Nie tylko samo uczucie znane jest ludziom wszystkich pokoleń. Miłość Tristana i Izoldy jest uczuciem zakazanym, musi wystąpić przeciw zasadom i konwenansom. Umieszcza bohaterów w sytuacji tragicznej: bez siebie żyć nie mogą, z sobą też nie. Próbuje ocalić uczucia. Brangien zastępuje Izoldę w noc poślubną z królem, a kochankowie uciekają. Ale gdy król Marek znajduje ich i okazuje miłosierdzie – ich uczciwość i wyrzuty sumienia wobec prawowitego męża zwyciężają. Tristan i Izolda rozstają się – a rozstanie kochanków to temat ponadczasowy w literaturze. Mamy tu także obraz rycerskich obyczajów i kodeks rycerski.

Język utworu pełen jest symboli i metafor – np.

- napój miłosny możemy uznać za ucieleśnienie źródeł uczucia. Właściwie nie wiadomo, skąd spada na ludzi miłość, czemu akurat na te, a nie inne osoby. Stara opowieść daje wyjaśnienie metaforyczne: wszystkiemu winien jest napój.
- Gdy król Marek znajduje śpiących kochanków – leżą przedzieleni nagim mieczem Tristana. Król Marek podmienia miecz na swój. Scenę tę znawcy interpretują niedwuznacznie: miecz wprowadzi dowodni niewinności uciekinierów, ale sam w sobie kojarzy się z innym symbolem męskości. Interpretacja w duchu Freuda nie pozostawia wątpliwości.
- Jest w opowieści jeszcze inny znak: żagiel biały lub czarny na statku wiozącym Izoldę do umierającego Tristana. Biały ma oznaczać dobrą nowinę, czarny – złą, na znak, że jakoby Izolda nie przyżywa na ratunek. Żona Tristana – poślubiona po stracie ukochanej i odtrącona, bo nietknięta, Izolda (też!) o Białych Dłoniach, oszukuje Tristana i wmawia mu, że żagiel jest czarny. Trudno się jej dziwić, że była zazdrosna, dziwmy się raczej Tristanowi, że ją o to pytał. Ale jaka musi być siła znaku, skoro informacja powoduje, że Tristan umiera! Gdy ujrzy to Izolda (ukochana Tristana), umrze natychmiast obok. Motyw śmierci i miłości obojga kochanków – to także topos przy należny literaturze. Już wkrótce spotkamy go u Szekspira w przesławnej tragedii *Romeo i Julia*.

Zamek w Camelot. Ilustracja do *Opowieści o królu Arturze i rycerzach Okrągłego Stołu*.

Skąd się brali rycerze?

Aby zostać rycerzem, trzeba było się urodzić w rodzie rycerskim. U zarania epoki bywało, że król nadawał herb i pasował na rycerzy mężów bardzo zasłużonych w walkach – później jednak coraz trudniej było uzyskać rycerskie przywileje.

Gdzie mieszkali rycerze?

W rodowych siedzibach, czyli zamkach – dziedziczyli je lub budowali, fundując z łupów wojennych. Kiedy nie wyruszali na wyprawy – organizowali turnieje rycerskie, wiedli zamkowe życie, uczestniczyli w codziennych mszach, gospodarowali, umilając sobie dni występami trubadurów. Kiedy wyruszali na wyprawy, domostwami zajmowały się rycerskie żony.

Cechy

- jest pobożny – w obronie wiary lub by ją krzewić, walczy i odda życie, na modły i msze przeznacza dużą część dnia;
- jest wierny – Bogu, swojemu władcy i damie swego serca;
- jest honorowy – honor rycerski ceni ponad wszystko, hańby nie przeżyje bez zemsty (dlatego często się pojedynkuje);
- jest odważny i waleczny, dąży do mistrzostwa w swoim rzemiośle (perfekcja w walce);
- jest szlachetny, prawdomówny, prawy w miłości i przyjaźni.

„DZIEJE TRISTANA I IZOLDY”

Dzieje Tristana i Izoldy to średniowieczny tekst poruszający odwieczny, wciąż na nowo przeżywany problem miłości. Jest jej apoteozą, ukazuje ją wraz z całym bezmiarem radości i rozpacz, wzniosłości i upodlenia, czci i bezhonoru, szczęścia i tragizmu.

Utwór wywodzi się z tradycji ustnej, a jego powstanie datuje się na wiek XII. Romanse były śpiewane na średniowiecznych dworach przez wędrownych grajków, których różnymi nazywano: trubadurami, truwerami, wagantami i rybaltami.

Zapamiętaj

Romans dworski to gatunek, który wyłonił się z eposu rycerskiego. Utwory takie jak *Pieśń o Rolandzie* zostały przez wieki wzbogacone o nowe wątki, m.in. rozbudowany wątek miłosny, który stał się głównym tematem romanse dworskiego.

Charakterystyka Tristana

- Imię: Tristan
- Pochodzenie: z rodu królewskiego, jest siostrzeńcem króla Marka
- Imiona rodziców: Riwalen i Blancheflor (siostra króla Marka)
- Profesja: rycerz
- Miejsce zamieszkania: Kornwalia
- Ukochana: Izolda Jasnowłosa
- Żona: Izolda o Białych Dłoniach
- Cechy: oddany królowi, odważny, silny, prawy, uczuciowy, wierny w miłości, uczciwy, bezinteresowny

Tristan to nowy bohater średniowieczny – rycerz i kochanek.

Charakterystyka Izoldy

- Imię: Izolda Jasnowłosa
- Miejsce zamieszkania: Irlandia
- Cechy szczególne: złote warkocze, piękna jak wschodząca jutrzienka
- Ukochany: Tristan
- Mąż: król Marek
- Cechy: szlachetna, wierna, poręczna, sprytna, uczciwa, oddana, odważna, uczynna

To nowa postać w literaturze. Zazwyczaj zwykła, śmiertelna kobieta, kochanka i żona.

Dzieje Tristana i Izoldy należą do cyklu fabuł bretońskich, które opierały się głównie na starych legendach, baśniach i mitach pochodzenia celtyckiego. To piękna, poetycka historia o tragicznych kochankach, która jest manifestem dramatu uczuć, konfliktu między honorem a miłością. Opowieść ta jest cały czas atrakcyjna. Tristan i Izolda zostają poddani czarodziejskiej i niepokonanej mocy namiętności, są świadomi zła zdrady, żyją w nieustającym napięciu emocjonalnym, poszukują się i rozłączają na przemian.

HISTORIA TRISTANA I IZOLDY

Rodzice Tristana umarli wcześniej, zostawili syna samego. Opiekę nad nim przejął Rohalt Dzierżący Słowo – traktował go jak swojego syna, powierzył jego naukę Gorwenalowi. Tristan uczył się sztuki rycerskiej, przygotowywał się do roli rycerza. Został przyjęty na dwór króla Marka, który traktował go z troską i sympatią.

Miłość Tristana i Izoldy od początku była bardzo skomplikowana i pełna przeszkód.

Tristan stanął do walki z Morhołtem z Irlandii i pokonał go. Morhołt jednak zatrzał Tristana (zatrute ostrze). Tristan długo nie mógł się wyleczyć, więc postanowił zdać się na los i wypłynął sam łódką (a właściwie leżał w łódce), licząc na to, że dopłynie do jakiejś krainy, gdzie ktoś go wyleczy... Przybił do Irlandii, gdzie opatrzyły go Izolda z matką, nie wiedziały, że jest to Tristan, który zabił Morhołta, czyli ukochanego wuja i brata. Wrócił na dwór króla Marka. Król Marek chciał ożenić się ze złotowłosą kobietą (jaskółka przyniosła mu włos). Tristan wiedział, gdzie znajduje się taka niezwykła kobieta – Izolda Jasnowłosa. Wyruszył do Irlandii, ale zanim zdobył ukochaną dla swego króla, musiał zabić smoka. Wypełnił to zadanie, a następnie miał zawieźć Izoldę do przyszłego męża. Matka Izoldy dała służącej towarzyszącej Izoldzie czarodziejski napój, którego moc sprawiała, że ci, którzy go razem wypiją, będą się miłować wszystkimi zmysłami i wszystką myślą. Mieli go wypić przyszli małżonkowie, jednak (przypadkowo) zrobili to Tristan i Izolda. Pokochali się i pogrążyli w wielkiej namiętności. Podczas nocy poślubnej z Markiem Izoldę musiała więc zastąpić Brangien (służąca).

Królowa żyła na pozór szczęśliwie, ale ogarnął ją strach, że ktoś się dowie o jej prawdziwej namiętności. Zaczęła podejrzewać swoją służącą, kazała ją nawet zabić (!), ale w końcu wszystko skończyło się dobrze i pozostały przyjaciółkami. Jednak na dworze byli ludzie nieprzychylni Tristanowi, którzy dowiedzieli się o tajemnicy i donieśli o tym królowi. Król nie chciał wierzyć, ale zaczął śledzić siostrzeńca i żonę.

Przez pomówienia i zamęt, jaki miał w sercu król Marek, Tristan musiał opuścić zamek i królestwo. Wyszedł jednak tylko poza mury fortecy...

Kochankowie usychali z tęsknoty. Podczas tej rozłąki przyszła im z pomocą Brangien, która ułatwiła im spotkanie. W końcu Tristan mógł powrócić do zamku, ale jego przeciwnicy nadal chcieli ich zdradzić, pomogli im w tym karzeł Forcyn.

Tym razem Marek nie miał już litości. Kazał wznieść stos dla Tristana i Izoldy. Nie zginęli jednak, ponieważ Tristan uciekł. Izolda zaś została wydana trędowatym, a następnie odbita przez swego dzielnego przyjaciela.

Zapuscili się w Las Moreński, tam żyli w warunkach cokolwiek spartańskich, ale dzięki potędze miłości nie czuli swej nędzy. Niestety, odnalazł ich leśniczy i sprowadził króla. Gdy władca przybył i zobaczył, że ich ciała rozdziela nagi miecz (strażnik czystości), nie zabił ich, tylko zamienił miecze i pierścienie (zostawił swoje). Kochankowie nie mogli już tak dłużej żyć. Tristan chciał pojednania z królem, chciał oddać mu królową i wyjechać daleko (do Bretanii lub Fryzji). Przed rozstaniem podarował ukochanej swego psa Łapaja, a ona mu pierścień zielony z jaspisu. Jednak królowa musiała poddać się sądowi bożemu. W tym dniu Tristan przebrał się za pielgrzyma i przeniósł królową, a później ona mogła złożyć przysięgę, że trzymał ją w ramionach tylko król i ten pielgrzym... Jednak potem znów zaczęli się spotykać w nocy i w końcu Tristan znowu musiał uciekać. Jednak nie przestał myśleć o Izoldzie, przesłał jej nawet czarodziejskiego pieska

Milusia, by mogła zapomnieć. Kochankowie nie mogli żyć ani umrzeć jedno bez drugiego. Aby zapomnieć, Tristan poślubił Izoldę o Białych Dłoniach. Ale okłamał ją, że złożył Matce Boskiej śluby, iż przez pierwszy rok małżeństwa nie będzie dotykał swej żony. Po wielu cierpieniach związanych z niespełnionym uczuciem Tristan zjawił się na dworze króla Marka jako szaleniec proszący o spotkanie z królową, ona jednak na początku nie rozpoznała w tym szpetnym i pokracznym człowieku swojego najpiękniejszego i najdzielniejszego z rycerzy. Musiał znów uciekać, wrócił do Małej Bretanii, ale po drodze wdał się w bitwę z baronem Bedalis i został zraniony zatrutą lancą. Przed śmiercią chciał zobaczyć ukochaną, więc wysłał po nią swego przyjaciela.

Biały lub czarny żagiel na statku miał być znakiem, czy Izolda przybywa, czy nie. Jego żona, Izolda o Białych Dłoniach, okłamała go – gdy wracał statek z jego najdroższą, powiedziała, że żagiel jest czarny. Tristan nie zniósł tej wiadomości i umarł. Gdy Izolda o tym dowiedziała, również umarła u boku swego ukochanego. Król Marek kazał pochować ich obok siebie, a na grobie Tristana wyrósł zielony i liściasty glóg, który zanurzył się w grobie Izoldy i wciąż odrastał... Pozostali razem nawet po śmierci.

JAKI TO MA SENS?

Skąd bierze się miłość? Czy jest większa od niej wartość?

Uniwersalna wymowa utworu polega na tym, że podejmuje odwieczny temat namiętnej miłości, i to miłości, której na drodze stoją przeszkody. Wierność królowi, bezsilność wobec własnego losu, próby zwalczania uczucia, tęsknota – w końcu bezsens, a nawet niemoc życia bez ukochanej osoby – zostały opowiedziane w średniowiecznej literaturze z niezwykłą siłą wyrazu. Nieszczęśliwa miłość to być może najważniejszy temat twórczości wszech czasów i każdej szerokości geograficznej. Tristan i Izolda otwierają parady literackich par kochanków – jeszcze w średniowieczu towarzyszą im Heloiza i Abelard, Ginewra i Lancelot, a już wkrótce, u progu XVII w., Szekspir stworzy miłosną tragedię wszech czasów – *Romeo i Julia*.

JAK CZYTAĆ „DZIEJE TRISTANA I IZOLDY”?

Pelen symboli i metafor język – np. napój miłosny możemy uznać za ucieleśnienie źródeł uczucia. Właściwie nie wiadomo, skąd spada na ludzi miłość, czemu akurat na te, a nie inne osoby. Stara opowieść daje wyjaśnienie metaforyczne: wszystkiemu winien jest napój. Gdy król Marek znajduje śpiących kochanków – leżą przedzieleni nagim mieczem Tristana. Król Marek podmienia miecz na swój. Scenę tę interpretują znawcy niedwuznacznie: miecz wprawdzie dowodzi niewinności uciekinierów, ale sam w sobie kojarzy się z innym symbolem męskości. Interpretacja w duchu Freuda nie pozostawia wątpliwości. Jest w opowieści jeszcze inny znak: żagiel biały lub czarny na statku wiozącym Izoldę do umierającego Tristana. Biały ma oznaczać dobrą nowinę, czarny – złą, niby że Izolda nie przyżywa na ratunek. Żona Tristana – poślubiona po stracie ukochanej i odtrącona, bo nietknięta, Izolda (też!) o Białych Dłoniach, oszukuje Tristana i wmawia mu, że żagiel jest czarny. Trudno się jej dziwić, że była zazdrosna, dziwny się raczej Tristanowi, że ją o to pytał. Ale jaka musi być siła znaku, skoro informacja powoduje, że Tristan umiera! Gdy ujrzy to Izolda (ta główna), umrze natychmiast obok. Motyw śmierci i miłości obojga kochanków – to także topos przynależny do literatury. Już wkrótce spotkamy go u Szekspira, w przesławnej tragedii *Romeo i Julia*.

PRZESŁANIE TEJ HISTORII

To przede wszystkim opowieść o sile miłości – silniejszej niż władza, nakazy i zakazy, silniejszej niż przyjaźń, silniejszej nawet niż śmierć.

W pewnym sensie miłość wyrasta tu nawet ponad tradycyjnie pojmowaną moralność. Bóg sprzyja kochankom, ich występne życie nie może wprawdzie spotkać się z pochwałą (postawa pustelnika!), kochankowie nie zostają jednak potępieni. Sympatia narratora jest wyraźnie po stronie bohaterów.

Wszelkie próby, jakim poddawani są Tristan i Izolda (np. próba rozpalonego żelaza) dzięki przebiegłości Tristana i Izoldy, ale także dzięki Bożej pomocy wypadają pomyślnie.

Historia Tristana i Izoldy pokazuje miłość jako nadrzędną wobec człowieka siłę, władzę, jako czar. Takie pojmowanie miłości będzie później cechowało romantyków. Bliskie romantynom jest także pojmowanie miłości jako szaleństwa – kochankowie narażają się na niewyobrażalne wręcz niebezpieczeństwa, a mimo to lgną do siebie, nie obawiając się żadnych zagrożeń, nawet śmierci i – umierają z miłości. Miłość jest silniejsza niż śmierć (kochankowie przyciągają się nawet zza grobu – ich mogiły łączy krzak głogu). Jednocześnie odnajdujemy ścisły związek pomiędzy miłością i śmiercią.

Tematy, do których mogą się przydać *Dzieje Tristana i Izoldy*

- miłość średniowieczna
- konflikt pomiędzy miłością a honorem
- średniowieczny rycerz
- potęga uczuć

Tristan i Izolda

to para kochanków, którzy w imię swej miłości musieli się czegoś wyrzec, Tristan dla Izoldy przekreślił swe dobre imię, swój honor rycerski, ona też poświęciła swój honor, wyrzekła się dobrobytu. To bohaterowie rozdarci pomiędzy wiążącym ich uczuciem a wartościami wpajanymi im przez całe życie. Są bezradni wobec potęgi swego uczucia.

Skojarz!

Sześć stuleci później Jan Jakub Rousseau napisze głośną (wypowiadaną za pieniądze i na godziny) powieść pt. *Nowa Heloiza*. Tytuł nie jest przypadkowy. Twórca oświecenia wskrzesił stary motyw miłości nauczyciela i uczennicy i przedstawił go na nowo w duchu ideologii swojej epoki.

liryka prowansalska

– poezja trubadurów powstała między XI a XIV w., jej najważniejszym tematem było wystawianie nieszczęśliwej miłości, co czyniono w słowach bardzo żarliwych i egzaltowanych. Owa poezja przyniosła narodziny zupełnie nowej wizji kobiety – nieosiągalnej kochanki, która staje się dla mężczyzny nostalgicznym ideałem. Miłość prawie zawsze była platonicznym związkiem czystych dusz, w którym mężczyzna, poprzez piękno składanego hołdu, próbuje pozyskać wyidealizowaną i niedostępną damę swego serca. Oczywiście w żadnej mierze nie odzwierciedla to o wiele bardziej prozaicznej rzeczywistości. Trubadurzy często recytowali lub śpiewali swe utwory przy wtórze liry czy lutni. Opowieść, której towarzyszyła muzyka, stawała się bardziej poruszająca i jednocześnie dostępniejsza dla większej liczby słuchaczy.

„PIEŚŃ O ROLANDZIE”

CO OPIEWA SŁYNNNA „PIEŚŃ...”?

Pieśń o Rolandzie opowiada o epizodzie, który wydarzył się podczas wyprawy Karola Wielkiego do Hiszpanii. Miała ona miejsce w VIII wieku. Narrator kilkakrotnie podkreśla olbrzymią przewagę liczebną pogan – miało ich być 400 000 na 20 000 Franków dowodzonych przez Rolanda.

W kolejnych częściach utworu, zgodnie ze specyfiką gatunku, pokazane są liczne pojedynki, sławione jest męstwo i hart ducha rycerzy Karola.

Tytuł

Charakterystyczny dla średnio-wiecznych utworów zwanych „pieśniami o czynach” – tym razem chodzi o sławienie czynów rycerza Rolanda i taki jest tytuł.

Autor

Dzieło jest anonimowe, nie znamy autora.

Temat

Opiewa wydarzenia, które miały miejsce w VIII wieku – walki wojsk króla Karola Wielkiego z innowiercami zwanymi Saracenami (muzułmanie) na terenie Hiszpanii.

Geneza

Tekst powstał w wieku XI jako poemat rycerski. Rycerz Roland jest postacią autentyczną, a wojna Karola Wielkiego z Saracenami z roku 778 faktem historycznym. Rzeczywiście w wyprawie hiszpańskiej tylną strażą dowodził Roland. I rzeczywiście poniósł klęskę w wąwozie górskim Roncevaux w Pirenejach, gdzie został napadnięty przez górali – bo nie wezwał pomocy na czas.

Gatunek

Należy do starofrancuskiej epiki, jest przykładem *chansons de geste* – pieśni o czynach (gatunek typowy dla średniowiecza).

Pamiętać musisz:

jest to podręcznikowy przykład eposu rycerskiego, można też w odniesieniu do tej lektury napotkać termin *chanson de geste*, czyli pieśń o czynach – sławiąca czyny danego bohatera.

Pieśń jest anonimowym dziełem, spisana została w XI wieku.

Wpisuje się w krąg cyklu karolińskiego – czyli utworów opiewających czyny Karola Wielkiego.

- Karol Wielki przekonany, że jego ostatni przeciwnik, Marsyl, muzułmański król Saragossy, poddał się, wycofuje się w stronę Francji. Tymczasem...
- W wąwozie Roncevalles na tylną straż wojsk Karola (czyli oddział dowodzony przez Rolanda) napada ogromna armia Marsyla (który upozorował, że przystał na żądania cesarza). Dochodzi do krwawej bitwy.
- Francuzi przegrywają, ale dumny hrabia Roland nie chce zadać w róg, by przywołać na pomoc króla.
- Kiedy w końcu, po morderczej walce, Roland zdecyduje się wezwać armię, okaże się, że jest już za późno; on sam zostanie osaczony przez pogan. Mimo że jest śmiertelnie ranny, wrogowie nie ośmielają się zbliżyć do niebezpiecznego rycerza.
- Roland bezskutecznie próbuje złamać swój miecz, a potem kładzie się pod sosną, by oddać ducha Bogu, „prosząc Go o łaskę” oraz myśląc o Karolu Wielkim, „swoim panu, któremu zawdzięczał wszystko”. Śmierć Rolanda to ważna scena, pełna patosu, upodobniona do śmierci Chrystusa.
- Król Karol powraca. Ujrawszy pobojuwisko, trupy swoich rycerzy i ukochanego siostrzeńca (Rolanda), płacze. Następnie okrutnie mści się na poganach, pokonuje ich armię, zdobywa Saragossę, niszczy pogańskich bożków, przemocą chrzci pokonanych i opromieniony sławą wraca do Francji.
- Informuje Odę, narzeczoną Rolanda, o śmierci jej ukochanego, a ta z żalu pada martwa. Okrutnie zostaje ukarany zdrajca Ganelon (to on namówił Marsyla do podstępu, chciał się bowiem pozbyć zniechęconego Rolanda) – po odbyciu sądu Bożego, w którym występujący w jego imieniu rycerz przegra z rycerzem symbolizującym Rolanda, zostanie rozerwany przez cztery konie.

BOHATEROWIE NA WIEKI

Roland pozostanie wzorem rycerza, a król Karol – wzorem idealnego władcy. Są niezbitym dowodem średniowiecznej cechy: tworzenia w literaturze wzorów postępowania, czyli wzorców parenetycznych. Pareneza – to pouczająca rola dzieł, które mają w mniemaniu autorów dawać odbiorcom wzory do naśladowania. I dają.

Pieśń o Rolandzie kształtuje cechy rycerza idealnego. Jest to niezłomny, dobrze urodzony, świetnie wyćwiczony w rycerskim orężu, piękny w dodatku bohater. Nad wszystkie cnoty stawia honor, wierność Bogu, swemu panu oraz damie serca. Brzydzi się kłamstwem czy też podstępem, zawsze gra fair play. Jest odważny, pobożny, cechuje go męstwo, pobożność, prawość. Co do honoru – który jest dla rycerza najważniejszą wartością i w imię którego ginie cały oddział – z punktu widzenia odbiorcy współczesnego wygląda na obsesję. Trzeba jednak popatrzeć na to przez pryzmat epoki, i jej ideałów.

Rycerz Roland i król Karol są postaciami historycznymi, choć oczywiście nie jest prawdą, jakoby Karol lekko dożył lat dwustu. Również nie byli krewnymi, a Oliwier nie istniał wcale. Za to legenda uczyniła ich nieśmiertelnymi... A bitwa, w której zginął Roland, miała miejsce rzeczywiście.

PRZESŁANIE

- *Pieśń o Rolandzie* należy do epiki rycerskiej, ale i do literatury parenetycznej, czyli pouczającej – budującej i propagującej wzór do naśladowania. Wzorem tym jest ideał rycerza – sam Roland. Poprzez pochwałę jego postawy i czynów dzieło sławi rycerskie cnoty: pobożność, wierność, umiłowanie honoru, waleczność i odwagę w walce z innowiercami. W ten sposób *Pieśń o Rolandzie* przyczynia się do ukształtowania rycerskiego etosu.

- Zawiera jeszcze drugi wzór, nierozdzielnie związany z rycerskim, bo przecież król to też rycerz – mianowicie – ideał władcy. Jest nim król Karol Wielki.
- Obok wymiaru dydaktycznego ma wymowę moralistyczną: potępia zdradę, pochwała walkę, gdy chodzi o sprawy wiary, solidarność, przyjaźń, wierność.
- Ma też wymiar religijny – wyraża pobożność ludzi epoki – ideał walki o wiarę chrześcijańską, nienawiść do wroga o innym wyznaniu. Znamienne jest, że śmierć Rolanda upodobniona została do śmierci Chrystusa.

„PIEŚŃ O ROLANDZIE” JAKO ARCYDZIEŁO

- Jest najwybitniejszą z pieśni cyklu karolińskiego (pieśni o czynach Karola Wielkiego). Cechuje ją wysoki poziom kompozycji – 400 dziesięciozłogłosek wierszy ułożonych w strofy, zawiera artystyczne środki ekspresji, jest poetyckim obrazem wydarzenia historycznego.
- Kształtuje literacki model bohatera – rycerza średniowiecznego i prezentuje jego kodeks.
- Jest zabytkiem literatury – pochodzi prawdopodobnie ze schyłku wieku XI! Podręczniki podają wiek XII, bowiem znaleziony rękopis (tzw. oksfordzki, od miejsca, gdzie go odkryto) pochodzi z 1170 r. Znaleziono go w wieku XIX i jak dotąd nie ma starszego. Kto napisał *Pieśń*...? Nie wiadomo. Wprawdzie rękopis miał podpis Turolidus, lecz mógł to być równie dobrze kopista.
- Zawiera także inne modele postaci, podchwyconych przez późniejszą literaturę: typ zdrajcy – Ganelona, wzór władcy – Karola Wielkiego, przyjaciela Oliwiera, narzeczonej rycerza – Ody, choć ta nie została obdarzona specjalnymi względami autora – jest postacią epizodyczną, po prostu: umiera na wieść o śmierci ukochanego.
- Scena śmierci Rolanda jest uznawana za jedną z najznakomitszych w literaturze. Jest pełna patosu i wyrazu, a postać Rolanda charakteryzowana jest na wzór Chrystusa. Rękawica wzniesiona ku Bogu jest wyrazem poddania chrześcijańskiego rycerza (symbolizuje zależność lennika).

DZIEŁO WAŻNE, BO:

- Jest to zabytek europejskiej literatury – arcydzieło średniowieczne, spisane w języku francuskim w XI lub XII wieku, później bardzo popularne.
- Przez stulecia aż do dziś jest dla Europejczyków symbolem kultury rycerskiej, pewnego kanonu – Herbert w słynnym *Przesłaniu Pana Cogito* umieszcza Rolanda obok Gilgamesza i Hektora jako pomnikowe wzorce etyki.
- Należy do świadectw kultury rycerskiej – prezentuje światopogląd rycerski, skalę wartości, obyczaje.
- Kształtuje i prezentuje wzorzec paratetyczny epoki – rycerza średniowiecznego.
- Jest dla potomnych unikalnym, cennym obrazem czasów średniowiecza.
- Na tle religijnej epoki, bogatej w literaturę sakralną stanowi arcydzieło literatury świeckiej.

DO ZAPAMIĘTANIA O KOMPOZYCJI

- *Pieśń o Rolandzie* to **epos rycerski**, który dzieli się na trzy części: bitwa i śmierć Rolanda to punkt kulminacyjny. Przedtem dochodzi do zawiązania spisku przez zdrajcę Ganelona, natomiast po śmierci Rolanda król Karol Wielki mści się i zwycięża Saracenów.
- Autor tekstu dokonuje **idealizacji bohatera** – czyni z niego wzór idealnego rycerza. zabieg idealizacji – występuje wszędzie tam, gdzie mowa o pobożnych chrześcijanach i ich czynach, dotyczy króla, rycerzy Rolanda, opisu bitwy z niewiernymi. Jest zresztą typową cechą eposu, podobnie jak inne: podniosły styl, kunsztowna składnia, hiperbolizacja postaci – tak jak to bywało u Homera.
- Epos ma wiele scen realistycznych – sceny batalistyczne obfitują w drastyczne szczegóły, realizm łączy się z magią i symboliczną wymową rekwizytów jak na przykład czarodziejski róg, miecz czy rękawica.

Cechy eposu:

- epickość,
- rozległość opisów,
- sceny batalistyczne, heroiczne,
- wyidealizowane postacie Rolanda i Karola Wielkiego.

W eposie homeryckim bogowie ingerowali w tok zdarzeń, w rycerskim mamy obecność Boga i aniołów. Podniosły styl, patos w kreacji postaci i scen (np. scena śmierci) należą do cech obu typów eposów, oba też kształtują model rycerza – starożytnego i średniowiecznego.

Rycerza średniowiecznego usytuuj obok:

- rycerza antycznego
- siedemnastowiecznego szlachcica szpadę
- dziewiętnastowiecznego bohatera romantycznego
- dwudziestowiecznego inteligenta.

Pamiętaj

To jedno z najslawniejszych dzieł średniowiecznej epiki rycerskiej. Roland stanowi wzór rycerza – ideał epoki – postępujący według wysokich zasad etycznych.

Wymowa:

Jest to pieśń, która opiewa dzielność bohatera, ukazuje wzór rycerza, pochwała przymioty takie jak pobożność, wierność królowi, miłość ojczyzny. Jest to owoc swoich czasów i obraz ich mentalności.

Dylemat:

Czy cena, jaką zapłacił Roland za swój honor, nie była zbyt wielka? Oddał życie własne, poświęcił wielu rycerzy. Można dyskutować, czy dumny Roland miał prawo tak postąpić jak postąpił i dla swego honoru zaprzepaścić szansę zwycięstwa...

FRANÇOIS VILLON

„WIELKI TESTAMENT”

CO MUSISZ WIEDZIEĆ O UTWORZE

Poemat złożony ze 173 ośmiowierszy z wplecionymi w nich balladami i sądami to najważniejszy utwór Villona. Jest parodią testamentu, bo i nie miał za bardzo co rozdawać pierwszy poeta przeklęty. Gdy pisał te strofy, był chory i biedny, rozdaje więc swoje strofy, pieśni i książki, a chude ciało („robactwo się ta nim nie naje”) zapisuje ziemi. Interesujące są ballady – bo zawierają refleksje umierającego Villona (lat zaledwie trzydzieści) nad kwestiami, które ludzkość trapiły na długo przed nim, i trapią po dziś dzień. To wystarczy, byśmy mogli poczuć nie porozumienia łączącą nas ze średniowiecznym poetą.

WARTOŚCI UTWORU:

- zawiera refleksję o przemijaniu życia, o niszczącym upływie czasu. Z goryczą zastanawia się, co stało się z urodą dawnych kobiet, siłą mężów, potęgą władców. Najbardziej obrazowe porównanie, odpowiedź, jaką daje – to śniegi minionych zim.

Ach, gdzie są niegdysiejsze śniegi!

– to słynne westchnienie Villona stało się na wieki metaforą przemijania,

- daje bogaty i barwny obraz epoki – nie tylko jej ideologii przepelnionej poczuciem przemijania – ale również tęsknoty za życiem, przywiązania do jego uroków. Istotny jest wymiar ludyczny (zabawy) w *Wielkim testamencie*. Villon wprowadzie przestrzega (sam zaznał wszelkich rozrywek, jakie oferował średniowieczny Paryż), ale zarazem informuje nas, jak to było: kręgle, karciecia, błazeństwa, dziewczęta, karczmy. Przestrzega młodych chłopców tymi oto słowy, w których pobrzmiwa może nuta nostalgii:

*Pludry, kaftany, krasne płaszcze
suknie i wszystkie wręcz szmacięta
idą na figle te hulaszczce
wszystko na karczme i dziewczęta.*

Tym samym zdradza Villon potomnym, iż późne średniowiecze nie było wcale tylko religijne, metafizyczne i ponure.

PRZESŁANIE „BALLADY O PANIACH MINIONEGO CZASU”

Osią tej ballady jest zagadnienie przemijania. Jest to jedna z najznakomitszych i najczęściej cytowanych partii *Wielkiego testamentu*. Przemijanie ludzkiego życia i świętości zostało przekazane na czymś bardzo czułym na działanie czasu, mianowicie na przykładzie urody pięknych kobiet. Villon stosuje lirykę inwokacyjną (*powiedz mi, powiedzcie*), konstruując strofy-pytania. Taka forma każe odbiorcy zastanowić się niejako wspólnie nad tematem, kryje w sobie też nutę nostalgii i rozgoryczenia.

Pytania są powtarzane, ale strofy głównie budują wyliczenia: poeta przytacza całe szeregi pań minionego czasu, powtarzając smutno: gdzie są? Dobór osób także znaczy, są wśród nich monarchinie (królowa Blanka czy matka Karola Wielkiego – Berta o Wielkiej Stopie), kurtyzany (Thais, Flora), mniszka Heloiza (ta od Abelarda), a nawet Joanna d’Arc. Każdą „opatrjuje”. Villon paroma zdaniem charakterystyki, dzięki czemu bohaterki poematu przesuwały się przed oczami odbiorcy wraz z całym dziedzictwem swoich historii. Ale poeta, choć pyta, to nie odpowiada na swoje pytanie. Za jedyną odpowiedź służy powtarzany wciąż wers-refren, „*Ach, gdzie są niegdysiejsze śniegi!*”.

Czytelnik lub słuchacz utworu wie, że to pieśń o przemijaniu, a sława i uroda porównane ze śniegiem topnieją tak samo szybko. Musi też przyznać, że temat został ujęty ciekawie i artystycznie.

KIM BYŁ FRANÇOIS VILLON?

Poetą, uczonym – miał za sobą studia na Sorbonie. Jak powinno brzmieć jego prawdziwe nazwisko, nie wiemy, był bowiem dzieckiem adoptowanym przez pewnego kanonika Villona, który mu użyczył swojego. Na tym kończy się znaczna część biografii autora. Ciąg dalszy jest mało wzorcowy. Villon oddał się ucztom i uciechom, stał się bywalcem karczm, człowiekiem paryskiej ulicy, jego towarzystwo stanowili żebracy i złodzieje, miłością obdarzały prostytutki. Mało tego – Villon kradł, a nawet zabił. Został skazany na szubienicę, ale darowano mu wyrok, za to zaznał więzienia i tortur. Zmarł bardzo młodo, bowiem w wieku około trzydziestu – trzydziestu jeden lat (1431-1463?).

Uwaga

- W *Wielkim testamencie* zawarł Villon swoistą filozofię życia, bynajmniej nie pokutniczą jak na średniowiecze przystało. Przeciwnie – poniekąd koresponduje z antycznym *carpe diem* – chwytaj dzień, ciesz się życiem, bo i tak wszystko przemija, nie ma na to rady ani nie ma co zastanawiać się, dlaczego tak się dzieje.
- Podstawową cechą śmierci w średniowiecznym ujęciu jest jej egalitaryzm, czyli fakt, iż zrównuje stany i dotyczy wszystkich bez względu na majątek, płeć, urodę. Villon obrazowo przedstawia przemijanie, przez słynną metaforę śniegu i refleksję nad znikającą z wiekiem urodą kobiet.

Jeśli mowa o przemijaniu,

uważaj przy porównaniu tego tematu w *Wielkim testamencie* i barokowych wierszach Naborowskiego lub Sępa-Szarzyńskiego.

Nie daj się zwieść podobieństwu. Owszem przemijalność i kruchość podobnie są postrzegane, ale u Villona z pewnością znajdzie się więcej pochwały życia i inny stosunek do zmślności ludzkiej egzystencji. Villon smakuje życie, podczas gdy poeci barokowi obsesyjnie lękają się każdego przejawu doświadczenia.

DANTE ALIGHIERI „BOSKA KOMEDIA”

CO MUSISZ WIEDZIEĆ O UTWORZE

To opis swoistej wędrówki bohatera (w roli którego zresztą występuje sam poeta) po 3 zaświatach: piekle, czyśćcu i niebie. Jest to dzieło złożone z trzech części: *Piekła*, *Czyśćca* i *Raju*. Bohater – Dante – przemierza te sfery, podążając za dwoma przewodnikami: po piekle i czyśćcu oprowadza go Wergiliusz, a po raju ukochana Beatrycze. W każdym z tych miejsc bohater odwiedza 9 kolejnych kręgów, w których znajdują się grzesznicy i zbawieni w zależności od swych win i zasług. Co ciekawe – w piekle można spotkać na przykład wielkich poetów starożytności – wszak byli poganami... Na pociechę pozostaje im fakt, że przydzielono ich do „łagodnego” pierwszego kręgu.

Utwór zawiera apel o przestrzeganie cnót chrześcijańskich. Dzieło ma także wymowę moralną, wywodzącą się ze współczesności Dantego. Autor umieszcza w utworze krytykę swoich wrogów i rozpatruje aktualności zaistniałe we Florencji, z której został wygnany.

ZAPAMIĘTAJ WAŻNĄ SCENĘ

To niewątpliwie moment spotkania z Wergiliuszem. Poeta żyjący w średniowieczu wybiera na przewodnika po zaświatach antycznego mistrza słowa. A przecież w wiekach średnich ujawnianie się z takimi fascynacjami mogło nawet skończyć się na stosie! Stąd – mimo że duchem Dante to już człowiek renesansu – elementy stricte średniowieczne – „skazanie” Wergiliusza na męki i pokutę. Scena jest szczególnie istotna, ze względu na to, że można ją porównywać z innymi kulturowymi obrazami „zejścia do podziemi” – najsłynniejsza to wyprawa Orfeusza do Hadesu i podobna „wycieczka” wergiliuszowego Eneasza.

CECHY UTWORU

Data powstania *Boskiej komedii* to ok. 1307 r., a więc jest to jeszcze średniowiecze, choć późne. Również **średniowieczna jest filozoficzna warstwa dzieła**:

- Bóg umieszczony w centrum świata jako najwyższa wartość, szczęście i cel.
- Ze średniowieczem doskonale koresponduje wymowa alegoryczna (np. Wergiliusz – reprezentuje mądrość, Dante zaś – Człowieka-Każdego), a także tak lubiana w tej epoce magia liczb (33 pieśni, 9 kręgów, 3 części).

Cechy średniowieczne:

- data powstania,
- filozofia teocentryczna,
- magia liczb,
- alegoryczność,
- średniowieczna wizja wędrówki po świecie.

Ma jednak to dzieło cechy renesansowe, a Dantego, który żył w latach 1265-1321, uważa się za prekursora renesansu.

- Otóż sposób prezentacji tematyki jest renesansowy, utwór jest napisany w języku narodowym, odwołuje się do tradycji antycznych, ukazuje świat uporządkowany, harmonijny, symetryczny.
- Renesansową cechą jest także fakt, że Dante jako postać pierwszoplanowa, jest najważniejszy, podróż pozagrobowa jest jego osobistym przeżyciem, ukazuje ludzkie, ziemskie uczucia, jak np. tęsknota wygnańca za ojczyznę, renesansowy jest także obraz społeczeństwa tych czasów.

Cechy renesansowe:

- główny bohater – człowiek,
- indywidualizm odczuwania,
- krytyka społeczeństwa,
- sposób prezentacji tematów,
- język włoski.

Sumując cechy dzieła oraz datę powstania, rzeczywiście możemy stwierdzić, iż jest pomostem między epokami średniowiecza i renesansu.

Dante Alighieri

Konstrukcja poematu

Boska komedia ma bardzo przemyślaną, precyzyjną strukturę. Składa się z 33 pieśni. Każda pieśń opisuje jeden z kręgów któregoś z zaświatów.

Poemat zaczyna się jeszcze „na ziemi”. Znajdujący się w połowie swego życia, 35-letni poeta-pielgrzym ma wyraźne problemy z tożsamością, czuje się zagubiony, pozbawiony pewników, cierpi na kryzys wartości. W tej sytuacji mentalnej spotyka Wergiliusza. Ten zaś proponuje mu szczególną wycieczkę...

Później następuje podróż przez kolejne kręgi piekła i czyśćca.

Upodobnienia i uproszczenia

Jest duże prawdopodobieństwo, że na egzaminie będziesz musiał nazwać rodzaj upodobnienia zachodzącego w wyrazie lub między wyrazami. Bądź na to przygotowany!

UPODOBNIENIA GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH

Czym są upodobnienia grup spółgłoskowych?

Rzecz najistotniejsza przy temacie upodobnień: sprawa dotyczy dwóch spółgłosek sąsiadujących ze sobą, np. spółgłoski dźwięcznej i bezdźwięcznej. Upodobnienie to zmiana jednej z nich, dostosowanie się do drugiej w ten sposób, że w wymowie spółgłoski stają się do siebie podobne: albo obie są dźwięczne, albo obie są bezdźwięczne. Ich pisownia się nie zmienia, zmienia się tylko wymowa.

Jak dochodzi do upodobnienia?

Wyraz *łódka* wymawiamy: [łótka]. Dlaczego? Już w trakcie wymawiania dźwięcznej spółgłoski *d* narządy mowy są przygotowane do wymówienia bezdźwięcznej spółgłoski *k* i po prostu przestają drgać. Spółgłoska dźwięczna *d* upodabnia się do bezdźwięcznej *k* i zamiast *łódka* mówimy [łótka]. To upodobnienie polega na utracie dźwięczności przez spółgłoskę *d* pod wpływem bezdźwięcznego *k*.

JAKIE MOGĄ BYĆ UPODOBNIENIA?

udźwięcznienia

- Udźwięcznienie skojarz z hasłem: **spółgłoska nabiera dźwięczności.**

Jak je rozpoznasz?

Głoskę bezdźwięczną wymawiasz dźwięcznie pod wpływem sąsiadującej głoski dźwięcznej, np. w wyrazie *prośba* dźwięczne *b* sprawia, że bezdźwięczne *s* wymawiasz jak dźwięczne *ż* i wyraz brzmi: [proźba].

ubezdźwięcznienia

- Ubezdźwięcznienie skojarz z hasłem: **spółgłoska traci dźwięczność.**

Jak je rozpoznasz?

Głoskę dźwięczną wymawiasz bezdźwięcznie pod wpływem sąsiedniej spółgłoski bezdźwięcznej, np. w wyrazie *twój* bezdźwięczne *t* sprawia, że dźwięczne *w* zamienia się w bezdźwięczne *f* i *twój* wymówisz jako [tfój].

ZWRÓĆ UWAGĘ, W KTÓRĄ STRONĘ DZIAŁA UPODOBNIENIE!

Upodobnienia mogą być:

- wsteczne,
- postępowe.

• Upodobnienie wsteczne

W wyrazie *ławka*: *w* traci dźwięczność pod wpływem bezdźwięcznego *k*.

Skojarz kierunek upodobnienia:

k wpływa na *w*, *ławka* mówimy: [łafka]

Jest to upodobnienie wsteczne. Dlaczego? Przebiega w kierunku odwrotnym niż cały wyraz, jakby „do tyłu”. I tak to zapamiętaj!

• Upodobnienie postępowe

W wyrazie *trzask*: *rz* traci dźwięczność pod wpływem bezdźwięcznego *t*.

Skojarz kierunek upodobnienia: *t* wpływa na *rz*, *trzask* mówimy: [tszask]

Jest to upodobnienie postępowe. Dlaczego? Przebiega w tym samym kierunku co cały wyraz.

ZWRÓĆ UWAGĘ NA MIEJSCE ZACHODZENIA ZMIAN!

Gdzie występują upodobnienia?

między wyrazami
wewnątrz wyrazu

UPODOBNIENIE MIĘDZY WYRAZAMI

Spółgłoski upodobniające się do siebie pochodzą z dwóch sąsiadujących wyrazów. Tu pod uwagę bierz: ostatnią spółgłoskę pierwszego wyrazu i pierwszą spółgłoskę następnego wyrazu, np.

jak dobrze

– dźwięczne **d** powoduje udźwięcznienie bezdźwięcznego **k**, dlatego powiemy: [jag dobrze].

UPODOBNIENIE WEWNĄTRZ WYRAZU

To wszystkie upodobnienia, które, jak sama nazwa wskazuje, zachodzą wewnątrz wyrazu.

ZWRÓĆ UWAGĘ NA UBEZDŹWIĘCZNIENIA NA KOŃCU WYRAZU!

W języku polskim większość spółgłosek dźwięcznych na końcu wyrazu traci dźwięczność, np.

- *miód* wymawiamy jako [miót],
- *chleb* jako [chlep].

Jak nazywa się to zjawisko?

Jest to ubezdźwięcznienie w wygłosie. Wygłos to po prostu koniec wyrazu.

Zapamiętaj

- Łącz wszystkie powyższe informacje.

Dlaczego?

Bo nie możesz powiedzieć tylko, że np. w wyrażeniu posiedź chwilę zachodzi ubezdźwięcznienie dź pod wpływem ch, co powoduje wymowę: [posieć chwilę].

- Musisz podać pełną charakterystykę upodobnienia.

Jak ona brzmi?

Jest to ubezdźwięcznienie międzywyrazowe wsteczne. I to jest dopiero poprawna odpowiedź!

Inny przykład:

Chwilę – w wyrazie zachodzi upodobnienie ubezdźwięczniające wewnątrzwyrazowe postępowe, dlatego wymawiamy wyraz jako [chfilę].

UPROSZCZENIA GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH

Czym jest uproszczenie?

Rzecz najistotniejsza przy temacie uproszczeń: sprawa dotyczy grupy spółgłosek występujących w wyrazie obok siebie.

Uproszczenie to opuszczenie w wymowie jakiejś spółgłoski, swoisty skrót, np.

- zamiast *warszawski* mówimy [warszaski],
- zamiast *krakowski* – [krakoski],
- zamiast *jabłko* – [japko].

Możemy zamiast: *piętnaście*, *pierwszy*, *pięćdziesiąt*, *sześćset*, *strzala*, *trzeba*, powiedzieć: [pietnaście], [pierszy], [pieńdziesiont], [szejset], [stszala], [tszeba]. Ale nigdy nie wolno tak pisać!

Uwaga na błędy!

Nie wszystko da się uprościć!

Np. połączenia *trz*, *drz* w wyrazach *trzysta*, *drzewo* mogą być wymawiane jako [tszysty], [dżzewo], a nigdy jako [czysty], [dżewo].

Sztuka pisania rozprawki

Sformułowania przydatne przy pisaniu rozprawki:

- *Zauważmy, że...*
- *Warto zauważyć, iż...*
- *Przypuśćmy, że...*
- *Zalóżmy, iż...*
- *Jeśli założymy, że...*
- *Jeżeli zaś chodzi o...*
- *A w kwestii...*
- *Trudno zaprzeczyć, iż...*
- *Trudno polemizować z tezą...*
- *Moja teza brzmi...*
- *Nie sposób zgodzić się z twierdzeniem...*
- *Nie sposób nie zgodzić się z poglądem...*
- *Ponadto*
- *Zatem*
- *Więc*
- *Niewątpliwie*
- *Fakty przemawiają za tezą...*
- *Chyba udało mi się udowodnić, iż...*

Sformułowania zużyte:

- *Tezę tę udowodnię poniższymi argumentami...*
- *Argumentem pierwszym jest...*
- *Kolejny argument to...*
- *W świetle przytoczonych argumentów...*
- *Po przytoczeniu powyższych argumentów...*

Uwaga!

Rozprawka musi mieć przemyślaną, logiczną kompozycję, dlatego argumenty powinny być przywoływane w określonym porządku, jasnym dla czytającego. Porządek ten podkreśla się w sposób graficzny – za pomocą nowych wiersów i akapitów.

To najpopularniejszy i zarazem najbardziej „naukowy” gatunek pisemnej wypowiedzi. Autor rozprawki pisze bowiem z perspektywy badacza, który roztrząsa konkretny problem sformułowany w temacie – stawia tezę, zbiera dowody, wysuwa wnioski.

Istotą rozprawki jest poszukiwanie argumentów w celu udowodnienia bądź potwierdzenia jakiejś tezy. Ważną cechą tej formy wypowiedzi jest uporządkowanie materiału. To wcale nie takie łatwe! Trzeba umieć wyciągnąć z faktów odpowiednie wnioski, wybrać udowadniające je przykłady literackie i jeszcze to ze sobą odpowiednio połączyć. Wszystkie te umiejętności przydadzą się na maturze.

SCHEMAT:

- **teza** lub hipoteza;
- **argumenty** potwierdzające tezę lub polemizujące z nią;
- **wnioski** – czy teza była słuszna, czy nie?).

STAWIANIE TEZY

- „*«Dużo wśród nas takich: ogromne łakomstwo na wielkie czyny i bardzo mało jakiegokolwiek roboty» (Stefan Żeromski). Odwołując się do historii i literatury, uzasadnij zdanie pisarza».*
- „*«Konflikt tragiczny polega na istnieniu przeciwstawnych, równorzędnych racji, pomiędzy którymi nie sposób dokonać wyboru».* Uzasadnij, że dramat Sofoklesa jest klasycznym przykładem konfliktu tragicznego”.

W tych dwóch wypadkach tezę narzuca temat z góry wiemy, co mamy uzasadnić, chociaż podane tezy możemy (wbrew poleceniu) poprzeć lub też się z nimi nie zgodzić.

- „*Czy słusznie nazywa się Jana Kochanowskiego ojcem poezji polskiej?»*

Tezą będzie w tym wypadku odpowiedź na pytanie.

- „*Romantyczny patriotyzm walki czy pozytywistyczny utilitaryzm? Która z tych postaw jest Ci bliższa? Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do wybranych utworów».*
- „*Stanisław Wokulski – romantyk czy pozytywista?»*

Stawiając tezę, opowiadamy się po jednej z przywołanych możliwości albo też z góry zaznaczamy, że jednoznaczny wybór nie jest możliwy.

- „*«Każda epoka ma swe własne cele...». Cele której epoki są najbliższe Twemu pokoleniu?»*

Tezę (w tym wypadku – konkretną epokę i jej cele) wybiera sam piszący – i szuka argumentów na jej potwierdzenie.

TEZA CZY HIPOTEZA?

Jeśli mamy ugruntowaną opinię na określony temat i chcemy ją w wypracowaniu uzasadnić – wybieramy tezę. Hipotezę natomiast stawiamy wtedy, gdy nie jesteśmy pewni swego zdania albo nie potrafimy jednoznacznie odpowiedzieć na postawione w temacie pytanie. To jakby tymczasowa teza, która może się potwierdzić lub nie – na to zwracamy uwagę w zakończeniu.

CO W PISANIU ROZPRAWKI JEST NAJWAŻNIEJSZE?

- Logiczne rozumowanie, wyciąganie wniosków na podstawie konkretnych dowodów.
- Umiejętność kojarzenia faktów, tekstów literackich, nazwisk, nurtów itp.
- Samodzielność myślenia, odwaga w stawianiu śmiałych tez, niestereotypowe sądy i opinie.
- Właściwy dobór materiału z literatury i innych tekstów kultury.

ABY UATRAKCYJNIĆ PRACĘ, MOŻNA:

- stworzyć rozprawkę polemiczną, w której przywołamy argumenty sprzeczne z naszą tezą, takie, z którymi się nie zgadzamy – i będziemy się starali je obalić;
- rozpatrywać argumenty według przyjętej hierarchii ważności – od najważniejszych do najmniej istotnych lub odwrotnie;
- pisać rozprawkę bez założonej z góry tezy (a jedynie z hipotezą) w taki sposób, by wypracowanie odzwierciedlało sposób dochodzenia do wniosków i tok myślenia autora, który może przekonywać się do pewnych rzeczy, do innych zniechęcać, zmieniać zdanie, a tym samym budować napięcie, które czyni pracę bardziej interesującą;
- odwołać się nie tylko do utworów literackich, ale również do innych tekstów kultury, np. filmów, obrazów malarskich, spektakli teatralnych, a także do przykładów z życia, z historii i własnych doświadczeń.

CZEGO W CHARAKTERYSTYCE NIE POWINNO ZABRAKNAĆ?

- śladów dobrej znajomości tekstu, uważnej lektury;
- wnikliwej obserwacji, niebanalnych spostrzeżeń, opisu cech ukrytych;
- cech dostrzeżonych w wypowiedziach innych osób, zachowaniach bohatera, środowisku, w jakim żyje;
- subiektywnej oceny postaci
 - podoba mi się czy nie, zgadzam się z nim czy nie?;
 - ale też – bohater papierowy, sztuczny, nieprzemawiający do dzisiejszego czytelnika – czy może przeciwnie;
 - postać z krwi i kości, w której odnajduję część siebie;
- szerszego spojrzenia na postać – w kontekście epoki, w jakiej żył, podobnych typów bohaterów, innych postaci kreowanych przez samego pisarza.

Pamiętaj!

Rozprawka to uzasadnienie słuszności prawdy (twierdzenia, myśli) zawartej w temacie pracy lub odwrotnie, ukazanie bezpodstawności jakiegoś poglądu za pomocą szeregu skojarzeń i rozumowań.

- Jeśli temat jest pytaniem, to udowadniasz słuszność swojej odpowiedzi.
- Jeśli temat jest cytatem – udowadniasz prawdziwość lub bezsens cytatu – oto istota rozprawki.

Jak przełamać schemat?

Trudno napisać ciekawą charakterystykę, stosując się dokładnie do wymienionych punktów. Możesz zmieniać kolejność, łączyć poszczególne elementy (np. osobowość i wygląd), stosować charakterystykę bezpośrednią i pośrednią, zaznaczać zewnętrzne i wewnętrzne przemiany postaci. Dobry portret bohatera to również taki, w którym udaje się odejść od uwag oczywistych, zawrzeć myśli oryginalne, czasem nawet kontrowersyjne.

GDY FORMUŁUJEMY TEZĘ, MOŻEMY NA PRZYKŁAD UŻYĆ SFORMUŁOWAŃ:

1. Kiedy zgadzamy się ze stanowiskiem zawartym w temacie pracy:

- *W pełni zgadzam się z tezą sformułowaną w temacie...*
- *Będę starał się bronić tezy, iż...*

2. Kiedy nie zgadzamy się z przytoczonym w temacie pracy poglądem:

- *Powszechnie sądzi się, że... Jednak ja zajmuję w tej sprawie odmienne stanowisko...*
- *Nie mogę zgodzić się z opinią, iż...*
- *Nie mogę zgodzić się z tezą zawartą w temacie...*
- *Wbrew temu, co na ten temat mogliby sądzić inni, uważam, że...*
- *Zamierzam polemizować z tezą zawartą w temacie.*
- *Nie sposób zgodzić się z poglądem, iż...*

3. Kiedy formułujemy własną, zmodyfikowaną tezę:

- *Moja teza brzmi...*
- *Uważam, że...*
- *Jestem zdania, że...*
- *Sadzę, iż...*

4. Jeżeli temat sformułowany jest w formie pytania, możemy napisać na przykład:

- *Odpowiadam twierdząco na pytanie zawarte w temacie.*
- *Na pytanie zawarte w temacie muszę odpowiedzieć przecząco.*

W rozprawce cenia się:

- zauważanie związków między faktami,
- wyciąganie wniosków,
- wybieranie najlepszych przykładów.
- I jeszcze logiczność, rzetelność, konsekwencję.

Język rozprawki

jest charakterystyczny. Już samo słowo rozprawka przywodzi na myśl raczej styl naukowy i publicystyczny niż potoczny albo literacki. I słusznie – używamy precyzyjnych sformułowań oraz charakterystycznych zwrotów mających na celu przekonanie czytelnika lub podkreślenie, że wyrażamy nasze sądy i opinie i że jesteśmy przekonani o ich słuszności.

Zagląдай tu, gdy piszesz rozprawkę!

GDY FORMUŁUJEMY TEZĘ, MOŻEMY NA PRZYKŁAD UŻYĆ SFORMUŁOWAŃ:

Kiedy zgadzamy się ze stanowiskiem zawartym w temacie pracy:

- *W pełni zgadzam się z tezą sformułowaną/zawartą w temacie pracy/cytacie...*
- *Będę starał się bronić tezy, iż...*

Kiedy nie zgadzamy się z przytoczonym w temacie pracy poglądem:

- *Powszechnie sądzi się, że... Jednak ja zajmuję w tej sprawie odmienne stanowisko...*
- *Nie mogę zgodzić się z opinią, iż...*
- *Nie mogę zgodzić się z tezą zawartą w temacie...*
- *Nie mogę nie zgodzić się ze stwierdzeniem...*
- *Wbrew temu, co na ten temat mogliby sądzić inni, uważam, że...*
- *Zamierzam polemizować z tezą zawartą w temacie.*
- *Nie sposób zgodzić się z poglądem, iż...*

Kiedy formułujemy własną, zmodyfikowaną tezę:

- *Moja teza brzmi...*
- *Uważam, że...*
- *Jestem zdania, że...*
- *Sadzę, iż...*
- *Przedstawię swoje własne zdanie...*

Jeżeli temat sformułowany jest w formie pytania, możemy napisać na przykład:

- *Odpowiadam twierdząco na pytanie zawarte w temacie.*
- *Na pytanie zawarte w temacie muszę odpowiedzieć przecząco.*

WE WSTĘPIE MOŻESZ UŻYĆ SFORMUŁOWAŃ:

- *Celem moich rozważań jest...*
- *Najpierw zastanowię się nad znaczeniem słowa...*
- *Problem, o którym chcę napisać...*
- *Postaram się przedstawić swoje refleksje na temat...*
- *Od dawna nurtował mnie problem...*

Stawiając tezę, możesz użyć sformułowań:

- *Moja teza brzmi...*
- *Uważam, że...*
- *Moim zdaniem...*
- *Sądzę, iż...*
- *Jestem przekonany, że...*
- *Nie odczuwam żadnych wątpliwości, że...*

- *Nie mam żadnych wątpliwości co do tego, że...*
- *Oczywiste dla mnie jest to, że...*
- *Bezsprzecznym wydaje mi się to, iż...*

Satawiając antytezę, możesz użyć sformułowań:

- *Powszechnie sądzi się, że..., jednak ja zajmuję w tej sprawie inne stanowisko...*
- *Nie mogę się zgodzić z opinią...*
- *Rzekomo..., ja jednak uważam...*
- *Chciałbym podać w wątpliwość stanowisko, że...*
- *Trudno mi jednoznacznie sprecyzować stanowisko wobec...*
- *Niejasne wydaje mi się to, że...*

UPORZĄDKOWANIE ARGUMENTÓW

W rozprawce egzaminacyjnej bardzo ważna jest liczba argumentów (najczęściej podana przez autorów testu). Możesz więc śmiało użyć najprostszego schematu, dzięki któremu zachowasz spójność w przytaczaniu argumentów – wylicz je!

Przykłady zdań wprowadzających argumentację:

- *Przykłady potwierdzające tę tezę można mnożyć...*
- *Na myśl przychodzi przede wszystkim...*
- *Na początku chciałbym przedstawić bohatera, który...*
- *Potwierdzę to przykładem...*
- *Posłużę się przykładem...*
- *Na poparcie mojej tezy chciałem przywołać...*
- *Posłużę się przykładem...*
- *Przemawia za tym fakt, że...*
- *Świadczy o tym przykład...*
- *A oto dowody...*
- *Zacznę od...*
- *Przejdę do...*
- *... – oto pierwszy dowód.*
- *... – to kolejny argument.*

Wyliczanie argumentów

- *Po pierwsze..., Po drugie..., Po trzecie...*
- *Jako pierwszy argument nasuwa się...*
- *Drugim argumentem, którym chcę się posłużyć, jest...,*
- *Czas na trzeci – ostatni – argument...*
- *Czas na jeszcze jeden przykład...*
- *Mój kolejny argument to...*
- *Wspomnijmy również o...*
- *Przypomnijmy jeszcze...*
- *Warto tu przytoczyć...*
- *Ponadto można przywołać...*
- *Kolejny dowód wiąże się z...*

- *Przytoczę jeszcze jeden argument...*
- *Dodatkowym argumentem niech będzie...*
- *Nie jest to jedyny dowód...*
- *Poza tym...*
- *Ponadto...*
- *Następnie...*
- *Nie tylko...*
- *Jednak...*
- *Oprócz tego...*

W czasie rozwijania kolejnych argumentów

Również wewnątrz akapitów musisz używać słownictwa utrzymującego spójność wypowiedzi. Tu przydadzą Ci się słowa:

- *tak więc,*
- *mimo to,*
- *ponieważ,*
- *dlatego,*
- *gdyż,*
- *zatem,*
- *głównie,*
- *przeciwnie,*
- *otóż,*
- *jednakże,*
- *na przykład,*
- *choć...*
- *to...*
- *także, też, również.*

W podsumowaniu możesz użyć sformułowań:

- *Chyba udało mi się przekonać, że ...*
- *Z tego, co napisałem, jasno wynika, że...*
- *Mam nadzieję, że udało mi się udowodnić...*
- *Przytoczone przeze mnie argumenty świadczą, że...*
- *Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że...*
- *Na podstawie przytoczonych argumentów sądzę, że...*
- *Po rozważeniu tego problemu utwierdziłem się w przekonaniu, że...*

SŁOWNICTWO SŁUŻĄCE SPÓJNOŚCI TEZY Z ZAKOŃCZENIEM PRACY:

- *Tak jak napisałem na początku wypracowania, zgadzam się z myślą...*
- *Mam nadzieję, że moje argumenty wystarczająco przekonują do tezy, że...*
- *Od początku byłem przekonany, że..., więc i teraz nie pozostaje mi nic innego, jak powtórzyć...*
- *Powyższe przykłady wystarczająco przekonują, że...*

ZAKOŃCZENIE

(potwierdzenie postawionej na początku tezy)

- *Mam nadzieję, że udało mi się udowodnić...*
- *Z tego, co napisałem, jasno wynika, że...*
- *Przytoczone przeze mnie argumenty świadczą o tym, że...*

Wyrażenia i zwroty nawiązujące do tezy:

- *Nie tylko... potwierdzają naszą tezę.*
- *To świadczy o...*
- *Świadczy o tym chociażby to, że...*

Ekspozowanie własnego zdania:

- *Wydaje mi się...*
- *Jestem przekonany...*
- *W moim przekonaniu...*
- *Według mnie...*
- *Moim zdaniem...*
- *Uważam, że...*
- *Sądzę, że...*
- *Nie zgadzam się...*
- *Potwierdzam...*
- *Polemizowałbym z tezą...*

Na zakończenie:

- – *...pokazuje wyraźnie, że w świetle przytoczonych argumentów...*

SFORMUŁOWANIA SŁUŻĄCE PODKREŚLENIU STANOWISKA PISZĄCEGO, WYRAŻAJĄCE JEGO OPINIĘ:

Sformułowania potwierdzające:	Sformułowania negujące lub wątpliwe:	Sformułowania podkreślające subiektywizm wypowiedzi:
<ul style="list-style-type: none"> • <i>z całą pewnością / niewątpliwie,</i> • <i>jestem przekonany,</i> • <i>nie ulega wątpliwości,</i> • <i>nie mam wątpliwości, że...,</i> • <i>jest dla mnie jasne/oczywiste,</i> • <i>szlachetnie,</i> • <i>istotnie,</i> • <i>bez wątpienia / naprawdę</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>rzekomo,</i> • <i>prawdopodobnie,</i> • <i>raczej,</i> • <i>chyba,</i> • <i>przypuszczalnie,</i> • <i>podobno,</i> • <i>wydaje mi się,</i> • <i>wątpię, żeby...</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>sądzę, że...,</i> • <i>uważam, że...,</i> • <i>w mojej opinii/przekonaniu,</i> • <i>według mnie,</i> • <i>moim zdaniem,</i> • <i>jestem zdania</i> • <i>... oto co myślę na ten temat.</i>

School

During your matura exam you may be expected to cope with tasks connected with school, ways of learning, teachers, your favourite subjects, etc. You can for example deal with a text concerning the role of education or learning strategies. Below you will find vocabulary connected with school and education.

PEOPLE AT SCHOOL

- class** – klasa
- classmate** – kolega z klasy
- deputy head** – zastępca dyrektora
- headmaster/ headmistress/ head teacher** – dyrektor/ dyrektorka szkoły
- pupil** – uczeń
- school fellow** – kolega szkolny
- schoolboy** – uczeń
- schoolgirl** – uczennica
- student** – uczeń/ student
- teacher** – nauczyciel
- teaching staff** – grono pedagogiczne

Uwaga!

Rzeczownik **staff** to odpowiednik polskich wyrazów „personel”, „kadry”, „pracownicy” (np. szpitala, szkoły, itp.). Słowo to często jest mylone z wyrazem **stuff**, który odpowiada polskiemu wyrazom: „material”, „tworzywo”, „rzeczy”, „bzdury”.

KINDS OF SCHOOL

- art school** – szkoła sztuk pięknych
- boarding school** – szkoła z internatem
- comprehensive school** – szkoła ogólnokształcąca
- day school** – szkoła dzienna (bez internatu)
- elementary school** – szkoła podstawowa
- grade school** – (amerykański angielski) szkoła podstawowa
- graduate school** – kursy podyplomowe
- grammar school** – liceum ogólnokształcące
- high school** – gimnazjum, szkoła średnia, liceum
- junior school** – szkoła podstawowa
- middle school** – szkoła średnia
- night school** – szkoła wieczorowa
- preparatory school** – prywatna szkoła podstawowa
- prep school** – prywatna szkoła podstawowa
- primary school** – szkoła podstawowa
- private school** – szkoła prywatna
- public school** – szkoła prywatna, (amerykański angielski) szkoła powszechna (podstawowa)
- secondary school** – szkoła średnia
- summer school** – kurs(y) wakacyjny(je)
- vocational school** – szkoła zawodowa

THE SCHOOL BUILDING

- blackboard/ whiteboard** – tablica
- board rubber/ eraser** – gąbka do tablicy
- canteen** – stołówka, bufet
- classroom** – klasa (sala lekcyjna)
- staff room** – pokój nauczycielski
- office** – sekretariat
- headmaster's office** – gabinet dyrektora
- gymnasium (gym)** – sala gimnastyczna
- library** – biblioteka
- dorm** – akademik

Uwaga!

Wyraz **class** oznacza „klasę” jako grupę osób (uczniów danej klasy) lub salę lekcyjną. Wyraz ten odpowiada również polskiemu słowu „lekcja” (także : lesson).

Błędnie:

Jack pays 500 zloty for a room in an academic, but it's still cheaper than living in digs.

Poprawnie:

Jack pays 500 zloty for a room in a dorm, but it's still cheaper than living in digs.

Wyraz **academic**

- jako przymiotnik znaczy „akademicki”, „mający związek z nauką”;
- jako rzeczownik oznacza w amerykańskim angielskim „naukowca”, „osobę pracującą na uczelni” (w brytyjskim angielskim *scholar*), np.

I decided to become an academic, as I want to pursue a scientific career at biology department'

„Zdecydowałem się zostać pracownikiem uczelni, ponieważ chcę zrobić karierę naukową na wydziale biologii.”

Warto zauważyć, że rzeczownik **science** i przymiotnik **scientific** określają jedynie „nauki ścisłe/przyrodnicze”, ew. niektóre „nauki społeczne” (*social sciences*), natomiast „nauki humanistyczne” to **the humanities**.

Rzeczownik **scientist** („naukowiec zajmujący się naukami ścisłymi”) ma więc zdecydowanie węższe znaczenie niż rzeczownik *academic* („naukowiec”).

Po angielsku „hotel studencki”, „akademik” to dormitory, potocznie dorm, np.

I wanted to stay at the dorm, but there was no free room.

„Chciałem zatrzymać się w akademiku, ale nie było wolnego pokoju.”

Błędnie:

Despite numerous rehearsals, the students experienced stage fright before the academy.

Poprawnie:

Despite numerous rehearsals, the students experienced stage fright before the ceremony.

Uwaga!

Łatwo również popełnić błąd w przypadku słowa **academy**. *Academy* to „akademia” w znaczeniu „uczelnia”. „Akademia szkolna”, „uroczystość” to po angielsku **ceremony**.

GOING TO SCHOOL**Uwaga!****Błędnie:**

The president was absent at the conference, so the major issues of international concern were not discussed.

Poprawnie:

The president was absent from the conference, so the major issues of international concern were not discussed.

Gdy chcemy powiedzieć, że ktoś był „nieobecny” (np. na spotkaniu), używamy wyrazu **absent** w połączeniu z przyimkiem „from”, np.

He was absent from the meeting.

Był nieobecny na spotkaniu.

attend school – uczęszczać do szkoły

be expelled from school – zostać usuniętym ze szkoły

certificate – świadectwo

graduate – absolwent

graduate from – ukończyć (uczelnię)

play truant (przestarzałe) – wagarować

school-days – okres chodzenia do szkoły

school-leaver – absolwent

school report – świadectwo szkolne

skip classes – wagarować

AT SCHOOL**School subjects**

art – sztuka

biology – biologia

business studies – przedsiębiorczość

chemistry – chemia

geography – geografia
history – historia
information technology (IT) – informatyka
mathematics/ maths – matematyka
music – muzyka
physical education (PE) – WF
physics – fizyka
science – przedmioty przyrodnicze
set book – lektura

Uwaga!

Łatwo pomylić wyrazy „lecture” i „set book”.

Wyraz **lecture** oznacza „wykład”, „tekst wykładu”. Kiedy mamy na myśli „lekturę (obowiązkową)”, użyjemy: **a set book** lub **obligatory reading**.

Błędnie:

You must have read that book. It was a lecture in the secondary school.

Poprawnie:

You must have read that book. It was obligatory reading in the secondary school.

schedule – a plan, a plan according to which certain activities are performed;
plan, rozkład zajęć, także: rozkład jazdy

study under – to be somebody’s student;
uczyć się/ studiować pod czyimś kierunkiem, uczyć się u kogoś

Rafał was proud to study under this famous professor.

Rafał był dumny, że studiował pod kierunkiem tego znanego profesora.

TESTS AND EXAMS

take a test – przystępować do testu

pass an exam – zdać egzamin

fail an exam – nie zdać egzaminu

COMPOSITION – NARRATIVE

You can be requested to write a narrative relating to school. Here are some general hints regarding writing a narrative.

NARRATIVE

Jedną z najbardziej typowych form wypracowania jest opowiadanie. Zazwyczaj prosi się o napisanie krótkiej historii, która zaczyna się lub kończy podanym zdaniem.

KROK 1

Jedną z najważniejszych spraw w opowiadaniu jest chronologia. Najpierw poukładaj wydarzenia według kolejności. Zrób szkic całego opowiadania.

Kiedy układasz wydarzenia, pamiętaj o czasach. W opowiadaniu zazwyczaj używamy czasów Past Simple i Past Continuous. Jeżeli coś działo się przed wydarzeniami, które opisujesz, wtedy używaj czasu Past Perfect, tzw. czasu zaprzęzłego.

KROK 2

Aby uczynić opowiadanie bardziej interesujące, możesz połączyć krótkie zdania takimi zwrotami, jak: and, or, then, so, which, whose, whom, who.

Oto przykłady takich zdań:

The man who found the wrecked coach first went back to the village and asked for help.

She felt very ill the next morning but she still went to work, which surprised me.

When the police arrested him he didn't put up a struggle or make a fuss.

The last bus had gone so he had to hire a car, which was very expensive.

She was the woman who stole the car from the garage.

KROK 3

Zastanów się, co można dodać, a co zmienić? Bądź krytyczny i postaw się w sytuacji czytelnika. Pamiętaj o tym, żeby zachować harmonię kompozycji, nie poświęcaj zbyt dużo czasu na opisy osób czy sytuacji, tylko wpleć je rozsądnie w tekst.

ZESTAW PRYZDATNYCH ZWROTÓW

Podajemy zestaw zwrotów, które ułatwią Ci poukładanie wydarzeń w ciekawy sposób i wzbogacą Twoją pracę językowo:

Na początku opowiadania użyj:

To begin with
At first
Initially
At the outset

Wprowadzając wydarzenia wcześniejsze od już opisanych, użyj:

Before this
Formerly
Prior to this

Wprowadzając wydarzenia równoczesne z już opisanymi, użyj:

Meanwhile
While
Simultaneously
At about the same time
At the roughly the same time as this
While this was happening
Just then
It was now that

Wprowadzając wydarzenia późniejsze od już opisanych, użyj:

Next
After this
Afterwards
Later
Subsequently
Not longer after this

Aby zakończyć opowiadanie, użyj:

In the end
As it turned out
Finally
Eventually
At last

FAIRY TALE

Często zdarza się, że opowiadanie, które masz napisać, ma mieć formę bajki lub umiejscowione jest w baśniowej scenerii. W takim opowiadaniu najczęściej używamy następujących zwrotów:

Once upon a time
There once lived
In days of old
In times of old
Many years ago
Long, long years ago
Legend has it that
And so they lived happily ever after
So ends the tale of

Pamiętaj!

- Zrób szkic opowiadania. Uporządkuj wydarzenia.
- Zastanów się nad szczegółami. Kim jest bohater? Gdzie dzieje się akcja? Kiedy? Warto też zamieścić jakieś detale, ale z umiarem.
- Uporządkuj tekst. Zaplanuj kolejne akapity. Zdecyduj, jakich zwrotów w nich użyjesz. Pomyśl nad ciekawymi określeniami, które opisywałyby ludzi czy wydarzenia i wzbogaciły tekst.
- Zwróć szczególną uwagę na czasy i ich zgodność.
- Bardzo ważna jest korekta. Zanim do niej przystąpisz, odpocznij chwilę, żeby mieć świeższe spojrzenie na tekst.

Etnografia

CHARAKTERYSTYKA ZAWODU

- Jako etnograf będziesz analizował oraz dokumentował obyczaje, wierzenia i kulturę interesującej Cię społeczności.
- Twoja praca będzie polegała na badaniu i dokumentowaniu np. technik tkackich, sposobów budowy domu, technik połowu ryb, kopania studni, wyrobu narzędzi i instrumentów muzycznych.
- Chcąc utrwalić obraz życia danej społeczności będziesz musiał opisać każdy element jej codziennego życia, a więc muzykę, taniec, strój, sposób dekoracji naczyń i domów, obrzędy ślubne i pogrzebowe, zwyczaje myśliwskie a także jadłospis i sposób konserwowania żywności.

Etnografia jest nauką, która bada ludową kulturę materialną i duchową oraz zjawiska społeczne różnych społeczności i grup etnicznych.

Przedmiotem jej badań są nie tylko kultury plemienne, ludowe ale również współczesne subkultury miejskie, młodzieżowe.

Uwaga!

Czasem zamiast etnografia używa się terminów etnologia lub antropologia kultury (to trzy synonimiczne określenia tej samej dyscypliny).

PREDYSPOZYCJE

- Kandydat na etnologię oprócz zainteresowań tematyką studiów, powinien mieć wiedzę humanistyczną (w szczególności historyczną), dużą cierpliwość, bowiem efekty badań przychodzą czasem po długich latach zbierania materiałów, obserwacji i analiz oraz dobry zmysł obserwacyjny i umiejętność wyciągania wniosków.
- Praca etnografa w dużym stopniu polega na prowadzeniu wywiadów, dlatego bardzo ważna jest otwartość i komunikatywność oraz dobrą znajomość języków obcych.
- Jego badania wymagają systematycznego dokumentowania w postaci opisu, rysunku, fotografii, filmu, dobrze jest więc mieć takie uzdolnienia, jak łatwość formułowania myśli oraz umiejętność wykonywania rysunków, czy fotografii.
- Ważna jest wyobraźnia pozwalająca umieścić dany przedmiot w kontekście innych rzeczy i ludzi. Cecha przydatna przy wizualizacji danej rzeczy, kiedy dysponujemy jedynie jej opisem.
- Istotna jest ogólna sprawność fizyczna i wytrzymałość przy wykonywaniu prac terenowych.

INWESTYCJE W LICEUM

- Zanim zdecydujesz się na etnografię upewnij się, że są to studia dla Ciebie. Często lektura książek popularno-naukowych z pogranicza etnografii i prozy przygodowej rozbudza wyobraźnię o dalekich krajach, kontaktach z Maorysami czy dzikimi plemionami Ameryki Południowej. Natomiast praca tu i teraz, o którą zresztą niezwykle trudno, ogranicza się głównie do badania różnych społeczności na terenie Polski, ewentualnie krajów sąsiedzkich.
- Upewnij się więc, czy aby technika wyrobu sieci rybackiej, lepienia z gliny garnków albo sposób łączenia belek przy budowie łemkowskiego domu, jest tym, co naprawdę Ciebie interesuje.
- Same studia są bardzo ciekawe i rozwijające, zwłaszcza, że w dużej mierze sam możesz wybierać sobie zajęcia. Natomiast pomyśl, czy nie możesz zaspokajać swoich zainteresowań „po godzinach”, studiując na przykład elektronikę, budownictwo czy bankowość.
- Jeśli Twoja decyzja brzmi, tak chcę studiować etnografię, to nie możesz odpuścić sobie nauki historii, geografii i języków obcych.
- Dużo czytaj, wybierz się do muzeum etnograficznego bądź skansenu, jak również odwiedzić najbliższą uczelnię prowadzącą ten kierunek i porozmawiaj z wykładowcami i studentami jak wygląda proces dydaktyczny.
- Spróbuj sprecyzować swoje zainteresowania, pomyśl jakim aspektem kultury chciałbyś się zająć, kulturą materialną czy duchową i jaki region Polski (o Indonezji i Nowej Gwineji na razie zapomnij) przyciąga Twoją uwagę. Łatwiej Ci będzie wybrać odpowiednią uczelnię, ponieważ koncentrują one swoje badania na najbliższym regionie, np. Uniwersytet Wrocławski bada Śląsk, a Jagielloński obszar Małopolski.
- Zainwestuj w naukę języka rosyjskiego i niemieckiego - może się to przydać przy badaniu wschodnich i zachodnich społeczności naszego kraju.
- Musisz jeszcze dobrze zdać maturę, ponieważ nadal jest to bardzo oblegany kierunek.

Studiuj etnografię

- Jeśli interesują Cię skanseny i odmiennosc regionalna Polski.
- Chciałabym wiedzieć, skąd się wzięło tak ogromne zróżnicowanie kulturalne w naszym kraju i na świecie.
- Jeśli interesuje Cię człowiek jako twórca i konsument kultury, jest otwarty na nowe kontakty, spokojnie może studiować etnografię.
- Jeśli jesteś osobą otwartą, łatwo komunikujesz się z ludźmi, interesujesz się kulturą i obyczajami człowieka, lubisz dużo czytać i pracę w terenie, to etnografia jest wymarzonym kierunkiem dla Ciebie.

STUDIA

- Studia etnograficzne trwają 3 lata lub 3,5 roku i kończą się licencjatem.
- Aby uzyskać tytuł magistra etnologii, trzeba ukończyć jeszcze dwuletnie studia uzupełniające. Formułę dwustopniową na tym kierunku stosuje większość uniwersytetów w Polsce.
- Kierunek, jakim jest etnologia można studiować na uczelniach państwowych i niepaństwowych, w trybie dziennym, zaocznym lub wieczorowym.
- Po trzech latach nauki i napisaniu pracy dyplomowej, uzyskujesz tytuł licencjata. Po zaliczeniu zajęć i egzaminów z IV i V roku oraz obronie pracy magisterskiej tytuł magistra etnologii.
- Studia odbywają się w systemie ECTS, a zajęcia realizowane są w formie wykładów, konwersatoriów, ćwiczeń i seminariów. W ramach laboratorium obowiązkowe są praktyki muzealne oraz wyjazdy terenowe.
- Na etnografii obowiązują przedmioty obowiązkowe i fakultatywne, w tym w fakultatywnych są przedmioty kierunkowe oraz pozakierunkowe.

PRZEDMIOTY

Przedmioty najczęściej podzielone są na:

- obowiązkowe (ogólnouniwersyteckie o charakterze ogólnohumanistycznym, uzupełniające kanon wykształcenia zawodowego oraz specjalistyczno-zawodowe),
- nieobowiązkowe (uzupełniające),
- praktyki lub ćwiczenia terenowe.

Przedmioty obowiązkowe specjalistyczno-zawodowe to na przykład:

- wstęp do etnologii i antropologii kulturowej,
- historia etnologii i antropologii kulturowej,
- etnografia regionalna Polski,
- etnografia historyczna Polski,
- etnografia Europy,
- etnografia społeczeństw pozaeuropejskich,
- systematyka kultury tradycyjnej: sztuka ludowa w Polsce,
- kultura materialna,
- kultura społeczna,
- kultura duchowa,
- metodyka etnograficznych badań terenowych.

Etnologia to specyficzny kierunek studiów:

- Wszelkoniennie rozwija zainteresowanie kulturą w różnych jej przejawach, zarówno dziejami kultury, jak i jej powstawaniem i przemianami.
- Uczy krytycznego postrzegania tego, co nas otacza – interpretacji, analizy oraz umiejętności stawiania pytań i budowania odpowiedzi.

Najtrudniejsze przedmioty

- Najtrudniejszy na I roku jest wstęp do etnologii i antropologii kulturowej, gdyż zawiera całkowicie nowe wiadomości, z którymi studenci do tej pory nie mieli styczności.
- Na III roku takim przedmiotem jest historia etnologii i antropologii kulturowej.
- Wykłady i ćwiczenia z tego przedmiotu mają na celu zapoznanie studentów z podstawowymi pojęciami z etnologii i antropologii, takimi jak definicja kultury, czy zjawiskami, jak powstawanie więzi społecznych oraz dorobkiem etnografów i etnologów XIX i XX wieku.
- Systematyka kultury: przedmiot ten został podzielony na trzy części:
 - Kultura społeczna - dotyczy przede wszystkim wiadomości o różnych formach kultur, od plemiennej zaczynając, dalej przez stosunki pokrewieństwa, grupy rówieśnicze, tradycje społeczne, kończąc na społecznościach lokalnych.
 - Kultura duchowa - tutaj można zdobyć wiadomości z zakresu najróżniejszych wierzeń, obrzędów, symbolice. Program obejmuje także wykłady z zakresu demologii i magii.
 - Kultura materialna - przedmiot dający odpowiedź na pytanie, jak rozwijała się kultura, i co to jest kultura materialna.

Dostępne specjalności na etnografii to między innymi:

- antropologia kulturowa,
- antropologia polityczna,
- antropologia Kaszub i Pomorza,
- antropologia ludów plemiennych,
- etnologia nauczycielska,
- turystyka międzynarodowa,
- komunikacja międzykulturowa w biznesie.

Wyjazdy

W ostatnich latach popularne stały się wyjazdy na wschód. Są one stosunkowo tanie, poza tym studenci mają możliwość zetknięcia się z klasyczną etnografią oraz odrobiną egzotyki. Najczęściej organizuje się wyjazdy na Litwę, Ukrainę, Białoruś. Praktyki organizowane są również na terenie Polski. Jeśli komuś marzy się bardziej egzotyczna wyprawa musi ją zorganizować sam. Popularne kierunki wypraw to Kaukazie, Meksyk, Peru, bądź daleka Syberia.

Takie wyjazdy to bardzo ciekawe doświadczenie. Trzeba pamiętać, że w ich trakcie nie można liczyć na żadne luksusy – w stepie mongolskim czy w jakimś odległym od cywilizacji miejscu Indii nie mamy do dyspozycji hoteli i restauracji. Pracuje się we wsiach i przysiółkach, gdzie je się to, co jedzą miejscowi, np. w Mongolii baraninę popijaną herbatą z mlekiem, solą i masłem, bo taka jest miejscowa tradycja.

Praca badacza terenowego ma swoje niedogodności, ale na tym polega jej urok.

Przedmioty ogólnouniwersyteckie – obowiązkowe o na przykład:

- logika,
- filozofia,
- języki: łacina, angielski, inny język do wyboru,
- wychowanie fizyczne.

Przedmioty uzupełniające to na przykład:

- teoria kultury,
- socjologia,
- wybrane zagadnienia z archeologii,
- wybrane zagadnienia z historii Polski,
- antropologia fizyczna,
- dialektologia,
- językoznawstwo.

Przedmiotom kursowym towarzyszą laboratoria specjalistyczne połączone z badaniami terenowymi i seminariami licencjackimi.

Tematy zajęć w ramach laboratorium etnograficznego to na przykład:

- współczesna sztuka dewocyjna,
- antropologia dewiacji,
- polityka, folklor, mit,
- wybrane zagadnienia z folkloru.

Zajęcia w ramach seminariów dotyczą na przykład:

- etnografii Słowiańszczyzny,
- etnografii Europy,
- etnografii społeczeństw pozaeuropejskich: Afryki, Azji, Australii i Oceanii, Ameryki,
- metod interpretacji kultury,
- metod i techniki dokumentacji: film, fotografia,
- kultury mniejszości etnicznych,
- antropologii współczesności.

Po trzecim roku każdy student musi napisać pracę, która daje licencjat. Tytuł ten upoważnia dopiero do dalszych studiów na czwartym i piątym roku, już na studiach magisterskich.

Studia magisterskie mają charakter specjalizacyjny. W ramach większości przedmiotów są podejmowane zagadnienia związane z etnologią i antropologią kulturową np.:

- antropologia stosowana,
- antropologia etniczności,
- współczesne nurty myśli antropologicznej,
- mniejszości narodowe i grupy etniczne w Polsce,
- antropologia wiedzy,
- antropologia religii,
- antropologia filmu,
- antropologia muzyki,
- antropologia medyczna.

PRAKTYKI

Praktyki i ćwiczenia terenowe:

- To praktyczne przygotowania do zawodu (praktyki muzealne, ćwiczenia terenowe).
- Na pierwszym i na drugim roku studenci etnologii muszą zaliczyć dwutygodniowe praktyki w muzeum gdzie poznaje się metody pracy w muzeum, opracowywanie zbiorów, opisywanie eksponatów oraz kilkunastodniowe badania terenowe.
- Przed wyjazdem studenci najpierw wybierają grupę badawczą oraz temat badania odpowiadający ich zainteresowaniom, przygotowują się teoretycznie, opracowują ankiety, zbierają materiały, szukają w bibliotekach opracowań naukowych.

Pytania na, na które szuka odpowiedzi etnografia

- W jaki sposób indiańscy szamani uzdrawiali chorych?
- Co to są języki mlaskowe?
- Dlaczego większość Polaków nie chce jeść ślimaków, a Francuzi nie tkną zupy z buraków?
- Jak budowano domy bez użycia gwoździ?

- Praca w terenie polega głównie na przeprowadzaniu wywiadów i obserwacjach, dlatego przydaje się łatwość nawiązywania kontaktów, umiejętność prowadzenia rozmowy i zdobywania zaufania respondentów. Przy wyjazdach zagranicznych oczywiście niezbędna jest znajomość języka. Wielu przydała się znajomość rosyjskiego w wyprawach na Białoruś, Ukrainę czy Syberię.
- Po powrocie studenci opracowują naukowo wyniki badań, które często służą do napisania pracy licencjackiej.

PO STUDIACH

- Studiując etnografię zdobędziesz wiedzę nie tylko specjalistyczną z zakresu etnologii, ale też z nauk pokrewnych, a zwłaszcza z antropologii kultury, folklorystyki, muzealnictwa.
- Będziesz orientować się w szeroko pojętej problematyce zjawisk kulturowych, w etnokułturowej różnorodności świata, w zmienności form kulturowych – od poziomu regionalnego do europejskiego i globalnego.
- Poznasz podstawowe pojęcia, idee i koncepcje z obszaru etnologii, antropologii kulturowej i społecznej oraz nauk pokrewnych o kulturze i społeczeństwie oraz metody interpretowania zjawisk o charakterze społecznym i kulturowym.
- Posiadasz wiedzę na temat specyfiki kulturowo-społecznej wybranych regionów Polski, Europy i świata oraz umiejętność etnograficznej pracy terenowej.
- Będziesz potrafił samodzielnie zaprojektować badanie i je przeprowadzić, dobierając odpowiednie narzędzia i metody badawcze a następnie przeanalizować i zaprezentować wyniki.
- Poza umiejętnością samodzielnej pracy badawczej, zobędziesz również umiejętność pracy zespołowej.

PRACA

- Trzeba pamiętać, że nie są to studia zawodowe, ale ogólnohumanistyczne, a etnolog to specjalność naukowa lub muzealnictwo. Musisz przygotować się, że po studiach raczej nie będziesz pracował bezpośrednio w swoim zawodzie.
- Po etnografii możesz pracować w regionalnym muzeum lub skansenie. Jednak tych etatów jest bardzo mało. Prędzej znajdziesz pracę w domu kultury, biurach turystycznych, fundacjach, redakcji jako dziennikarz lub administracji państwowej.
- Możesz jeszcze zacząć się do pracy wszędzie tam, gdzie prowadzone są badania opinii społecznej (sondażowe, marketingowe itp.) i gdzie potrzebna jest umiejętność kontaktu z innymi ludźmi (reklama, public relations).
- Przy odrobinie szczęścia i dużej determinacji może Ci się uda załapać na studia doktoranckie, co daje szansę pracy na uczelni.
- Ci z głową do interesu mogą pomyśleć o własnej galerii ze sztuką ludową lub punktem gastronomicznym np. z regionalnym jedzeniem.

Uczelnie, na których możesz studiować etnografię:

- Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie,
- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
- Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,
- Uniwersytet Łódzki,
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
- Uniwersytet Gdański,
- Uniwersytet Szczeciński,
- Uniwersytet Śląski w Katowicach,
- Uniwersytet Warszawski,
- Uniwersytet Wrocławski.